

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Острозька академія»
Навчально-науковий інститут соціально-гуманітарного менеджменту
Кафедра психології та педагогіки

Кваліфікаційна робота
на здобуття освітнього ступеня магістра на тему:
**«ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КОМУНІКАТИВНИХ ТА
ОРГАНІЗАТОРСЬКИХ ЗДІБНОСТЕЙ У СТУДЕНТІВ-МАЙБУТНІХ
ПРОФЕСІОНАЛІВ»**

Виконав студент II курсу, групи ЗМПс-21

Напряму підготовки 053 «Психологія»

Рубель Олена Миколаївна

Керівник:

доктор психологічних наук,
професор кафедри психології та педагогіки
Балашов Едуард Михайлович

Рецензент:

кандидат психологічних наук, старший викладач
Волошина-Нарожна Вікторія Олександрівна

Допущено до захисту _____

Завідувач кафедри _____ О.В.Матласевич

Острог-2022

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ КОМУНІКАТИВНИХ ТА ОРГАНІЗАТОРСЬКИХ ЗДІБНОСТЕЙ У СТУДЕНТІВ- МАЙБУТНІХ ПРОФЕСІОНАЛІВ.....	10
1.1 Характеристика поняття комунікативних та організаторських здібностей у психологічній літературі.....	10
1.2 Психологічні характеристики комунікативних здібностей студентів-майбутніх професіоналів.....	17
1.3 Психологічні характеристики організаторських здібностей студентів - майбутніх професіоналів.....	25
<i>Висновки до розділу 1.....</i>	<i>30</i>
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СИСТЕМИ ПСИХОЛОГО-СОЦІАЛЬНИХ ФАКТОРІВ РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНИХ ТА ОРГАНІЗАТОРСЬКИХ ЗДІБНОСТЕЙ У СТУДЕНТІВ-МАЙБУТНІХ ПРОФЕСІОНАЛІВ.....	33
2.1. Опис процедури емпіричного дослідження.....	33
2.2. Результати емпіричного дослідження.....	39
2.3. Інтерпретація результатів емпіричного дослідження.....	47
<i>Висновки до розділу 2.....</i>	<i>59</i>
РОЗДІЛ 3. РОЗРОБКА ПСИХОЛОГІЧНИХ РЕКОМЕНДАЦІЙ ДЛЯ РОЗВИТКУ ТА ПОКРАЩЕННЯ КОМУНІКАТИВНИХ ТА	

ОРГАНІЗАТОРСЬКИХ ЗДІБНОСТЕЙ СТУДЕНТІВ-МАЙБУТНІХ ПРОФЕСІОНАЛІВ.....	62
3.1. Обґрунтування положень психологічних рекомендацій для розвитку та покращення комунікативних та організаторських здібностей студентів-майбутніх професіоналів.....	62
3.2. Психологічні рекомендації для розвитку та покращення комунікативних та організаторських здібностей студентів-майбутніх професіоналів.....	67
<i>Висновки до розділу 3.....</i>	<i>72</i>
ВИСНОВКИ.....	73
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	77
ДОДАТКИ.....	87

ВСТУП

Актуальність теми. Формування комунікативних та організаторських здібностей у студентів є одним із найважливіших задач ЗВО – дати студентам правильне уявлення про комунікативні та організаторські властивості особистості, які необхідні висококваліфікованому спеціалісту, та за роки навчання сформувати та удосконалити ці якості.

Питання розвитку комунікативних та організаторських здібностей особистості є надзвичайно важливими у системі професійної підготовки студентів. Саме в ході етапу первинного «освоєння» професії, що доводиться на час навчання у ЗВО, здійснюється процес самовизначення молодої людини в житті, формуються її життєва та світоглядна позиції, освоюються індивідуальні способи та прийоми її діяльності, поведінки та спілкування.

Сфера міжособистісної взаємодії, будучи професійно-важливою для студентів визначає перспективи особистісного розвитку майбутніх спеціалістів. Досліджувана проблема є значущою, оскільки, актуальність даної проблеми визначається важливим значенням процесу спілкування і організованості у професійній діяльності психолога. Сукупність професійно-важливих якостей, серед яких важливе місце займають комунікативні та організаторські здібності, відображає рівень його професійної підготовленості та успішної діяльності.

Психологічні підходи до вирішення зазначеної проблематики коріняться в загально-психологічній теорії діяльності, в організаційній психології та психологічній теорії організаторських та комунікативних здібностей. У більшості зазначених галузей науки в Україні проблематика впливу формування організаторських та комунікативних здібностей студентів розглядалась переважно побіжно, не виступаючи, власне, предметом дослідження. Проблема організаторських та комунікативних здібностей в контексті вікової та педагогічної психології в Україні не була предметом

спеціального дослідження. Вона не напряму, а лише побічно була присутня в різноманітних наукових роботах з питань онтогенезу особистості.

Теоретична актуальність дослідження обумовлена необхідністю побудови цілісної моделі формування комунікативних та організаторських здібностей студентів, психологічних характеристик комунікативних та організаторських здібностей студентів як майбутніх професіоналів, які б забезпечили системне і несуперечливе бачення особливостей системи комунікативних та організаторських умінь як одного цілого в навчальному процесі та інтегрувала існуючі уявлення про них, запропоновані в рамках різних теоретичних парадигм.

У зв'язку з цим постає проблема визначення специфіки розвитку і цілеспрямованого формування комунікативних та організаторських здібностей у студентів, що враховує особливості цього вікового періоду та їх вплив на подальшу трудову діяльність. Розв'язанню даної проблеми і було присвячено наше магістерське дослідження.

Варто визнати, що розвитку українських досліджень особливостей та формування комунікативних та організаторських здібностей студентів перешкоджає відсутність теоретичного та методичного інструментарію, заснованого на сучасних теоретичних і емпіричних дослідженнях комунікативних та організаторських здібностей студентів окремо. Все це свідчить про теоретичну та практичну актуальність вивчення структури, складових, механізмів і умов ефективного формування комунікативних та організаторських умінь студентів та їх вплив на трудову діяльність психолога на сучасному етапі розвитку психології і в цілях практичного використання цих даних у вітчизняних освітніх та психологічних середовищах.

Стан наукової розробки теми. Корень Т. [35] запропонував модель професійного розвитку майбутнього психолога у вищому навчальному закладі. Бацилева О. та Пузь І. [7] працювали над аналізом проблеми формування готовності до професійної діяльності у майбутніх психологів. Процес комунікації особистості вивчала Ю. Якимчук [85], І. Черезова [83], А. Король

[38], В.Кузьменко [40], Г.Міськова [40] здійснювали теоретичний аналіз проблеми розвитку комунікативних здібностей підлітків. Основні психологічні підходи до визначення категорії «комунікативні здібності особистості» пропонують Г.Данченко, Н. Вітюк [17], М.Заброцький [27], а Е. Панасенко та Ю.Черепова [60] пропонують класифікацію комунікативних здібностей. Особливості та термінологію комунікативних здібностей розглядали А. Нісімчук та О. Падалка [53]. Король А. [38] вивчав розвиток комунікативних здібностей учнів. Корніяк О. [37] вивчав розвиток комунікативної компетентності студентів. Галицька М. [19] запропонувала складові комунікативної компетентності студентів.

Балашов Е. [3] вивчав особливості соціально-психологічних установок студентів у мотиваційно-потребовій сфері. Науковець довів, що самоактуалізація є необхідною психологічною якістю хорошого організатора. Мотозюк Л. [49] вивчала формування та структуру організаторських здібностей особистості та аналізувала дослідження проблеми організаторських здібностей у вітчизняній та зарубіжній психології. Поденко А. [64] вивчав розвиток організаторських здібностей особистості в підлітковому віці. Бабанський Ю. та Лернер І. [67] запропонували класифікацію загальнонавчальних умінь та першими виділили організаторські уміння. Супрун Д. [74] працював над вивченням організаторського компоненту у студентів-психологів. На думку науковця організаторські уміння психолога включають наступні складові: мобілізаційні, інформаційні, розвивальні і орієнтаційні. Грінченко О. [23] досліджував особливості взаємозв'язку комунікативних, організаторських та лідерських здібностей у майбутніх психологів. Іванова І. [30] досліджувала вплив рівня розвитку комунікативних здібностей на формування професійної спрямованості студентів.

Мета роботи: теоретично проаналізувати та емпірично дослідити психологічні особливості комунікативних та організаторських здібностей у студентів-майбутніх професіоналів.

Поставлена мета передбачає дослідження наступних **наукових завдань:**

- охарактеризувати поняття комунікативних та організаторських здібностей у психологічній літературі;
- дослідити психологічні характеристики комунікативних та організаторських здібностей студентів-майбутніх професіоналів;
- здійснити емпіричне дослідження системи психолого-соціальних факторів розвитку комунікативних та організаторських здібностей у студентів-майбутніх професіоналів;
- інтерпретувати результати емпіричного дослідження;
- обґрунтувати положення психологічних рекомендацій для розвитку та покращення комунікативних та організаторських здібностей студентів - майбутніх професіоналів;
- надати психологічні рекомендації для розвитку та покращення комунікативних та організаторських здібностей студентів-майбутніх професіоналів.

Об'єктом дослідження є комунікативні та організаторські здібності студентів.

Предметом дослідження є методи та механізми, структура, чинники та умови, моніторингу психологічних особливостей комунікативних та організаторських здібностей у студентів-майбутніх професіоналів.

Методи дослідження. Методологічну основу роботи складають: принципи системно-діяльнісного підходу в загальній психології та педагогічній психології; загальнопсихологічні і психолого-педагогічні уявлення про комунікативні та організаторські здібності студентів. А також аналіз літератури, аналіз та синтез наявної дослідницької бази, творче осмислення, критична оцінка та переосмислення, метод опитування, обробка та аналіз даних, системний, порівняльний, історичний та пізнавальний підходи.

В дослідженні нами використано такі методики: «Комунікативні здібності особистості» Р.Овчарової [54]; «Тест-опитувач комунікативних умінь» (Л. Міхельсон в адаптації Ю.Гільбуха) [76]; методика «Задоволеність навчальною діяльністю» (Л.Міщенко) [47]; методика «Мотивація успіху та страх невдачі»

(А.Реан) [72]; анкета визначення успішності навчально-професійної діяльності студентів (див. додаток А.); «Оцінка комунікативних і організаторських здібностей особистості» КОС-1 (В.Синявський, В.Федорошин) [73]; діагностика лідерських здібностей (Є.Жаріков, Є. Крушельницький) [26]; методи математичної статистики (коефіцієнт лінійної кореляції Пірсона).

База дослідження. Дослідження проводилося у НаУ «Острозька академія». Дослідження проводилося онлайн. Вибірка становила 60 студентів Національного університету «Острозька академія» 3-4 курсів спеціальності – «Психологія» (3 курс – 30 студентів, 4 курс – 30 студентів).

Наукова новизна. Було здійснено авторську спробу цілісного підходу до визначення сучасного стану досліджень комунікативних та організаторських умінь студентів-майбутніх професіоналів та методологічних розробок процесу формування та розвитку комунікативних та організаторських умінь студентів як майбутніх фахівців. Наукове дослідження спрямовано не лише на аналіз виключно комунікативних та організаторських здібностей студентів, але й більш широкі відхилення, такі, як аналіз поняття комунікативних та організаторських умінь, комунікативної та організаторської компетентності студентів в українській психології, аналіз психологічних характеристик комунікативних та організаторських здібностей студентів як майбутніх професіоналів, моніторинг методик з дослідження системи психолого-соціальних факторів розвитку комунікативних та організаторських здібностей у студентів-майбутніх професіоналів, діагностики рівня їх сформованості та впливу на навчальну діяльність, в подальшому на трудову діяльність, що на науковому рівні в Україні було досліджено та проаналізовано вперше. Також розроблено психолого-методичні рекомендації, спрямовані на підвищення рівня комунікативних та організаторських здібностей студентів-майбутніх професіоналів.

Практичне значення результатів дослідження визначається тим, що висновки, отримані в ході аналітико-емпіричної роботи, можуть бути використані в роботі педагогів, соціологів, а також психологів безпосередньо

при здійсненні наукової та практичної діяльності. Беручи до уваги актуальність теми як для розвитку досліджень в галузі педагогічної та психологічної діяльності, наукові дослідження можуть бути використані у подальшій дослідницькій науковій сфері, для формування наукового базису для студентів та викладачів в галузі психології та педагогіки. Результати дослідження можуть бути використані для подальших опрацювань теми та проведення аналізу для більш об'ємних результатів.

Підсумки роботи можуть бути використані у навчальному процесі при здійсненні підготовки спеціалістів в системі вищої та додаткової освіти; також підсумки сучасних досліджень, які присвячені комунікативним та організаторським вмінням студентів за кордоном, дозволять підтримувати роботу на науковому рівні, який відповідатиме світовим тенденціям. Висновки дослідження можуть бути використані у навчальних посібниках та у плануванні навчального матеріалу для занять у ЗВО.

Структура. Магістерське дослідження складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, який нараховує 102 позиції та додатків. Основний текст магістерської роботи становить 75 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ КОМУНІКАТИВНИХ ТА ОРГАНІЗАТОРСЬКИХ ЗДІБНОСТЕЙ У СТУДЕНТІВ - МАЙБУТНІХ ПРОФЕСІОНАЛІВ

1.1 . Характеристика поняття комунікативних та організаторських здібностей у психологічній літературі

Для осмислення поняття «комунікативні здібності», важливо розуміти поняття «комунікація». У широкому значенні «комунікація» розглядається як обмін інформацією між індивідами/пунктами/доменами у вигляді загальної системи символів.

Р. Адлер і Н. Тоун описують комунікацію як «процес, щонайменше, між двома людьми, який починається, коли одна людина хоче спілкуватися з іншою. Комунікація виникає як уявні образи всередині людини, яка хоче передати ці зображення іншій людині. Думкові образи можуть включати ідеї, думки, фотографії та емоції» [87, 44-48].

Комунікація використовується: 1. для характеристики структури ділових та міжособистісних зв'язків для людей; 2. для характеристики обміну інформацією (уявленнями, ідеями, установками, настроями, почуттями тощо) у людському спілкуванні взагалі як його інформаційна сторона [67]. Крім того, про комунікацію можна говорити як про обмін цілісними знаковими утвореннями (повідомленнями), у яких відображені знання, думки, ідеї, ціннісні відносини, емоційні стани, програми діяльності сторін, які спілкуються. Комунікація забезпечує накопичення та передачу соціального досвіду, поділ праці та організацію спільної діяльності, управління, трансляцію культури [70].

Резюмуючи визначення можна сказати, що головна функція комунікації – інформаційна, яка полягає у передачі інформації, де повідомлення можуть бути безадресними, не орієнтованими якусь конкретну особу.

Таким чином, поняття комунікації можна розглядати як обмін значеннями (інформацією) між індивідами за допомогою загальної системи символів (знаків).

Розглянемо підхід до визначення поняття «комунікативні здібності». Аналіз психологічної літератури дозволив нам виявити найзагальніші визначення цього поняття. Поняття «комунікативні здібності» включає в себе таке поняття, як «комунікація». «Український педагогічний словник» трактує дане поняття актом спілкування, зв'язком між двома і більше індивідами, що базується на взаєморозумінні [21, 66-69]. Якимчук Ю. пояснює комунікацію процесом спілкування, передачею інформації, думок, почуттів, волевиявленням людини мовними способами. Комунікація є складним процесом між людьми, який полягає в обміні інформацією, а також у прийнятті та розумінні партнерами один одного [86, 68-73].

Проблема розвитку комунікативних здібностей є важливим питанням у спільній проблематиці системогенезу комунікативної діяльності. У процесі розвитку комунікативних здібностей у комунікативній діяльності вони набувають якості оперативності. Системогенез комунікативних здібностей в загальному вигляді можна подати таким чином: поява та розвиток операційних механізмів; розвиток зв'язків між операційними та функціональними механізмами; поява та розвиток регулюючих механізмів; розвиток системи функціональних, операційних та регулюючих механізмів.

Важливо зауважити, що у визначенні поняття «здібності» укладено три основні ознаки: по-перше, під здібностями маються на увазі індивідуально-психологічні особливості, що відрізняють одну людину від іншої; по-друге, здібностями називають не всякі взагалі індивідуальні особливості, а лише такі, що стосуються успішності виконання будь-якої діяльності чи багатьох видів діяльності; по-третє, поняття «здібність» не зводиться до тих знань, навичок чи вмінь, які вже вироблені в даної людини [75].

Сучасні учені, такі як Е.Панасенко та Ю.Черепова, класифікують комунікативні здібності на декілька груп: 1) загальні й спеціальні;

2) вербальні й невербальні; 3) спеціально-важливі й універсально важливі; 4) стратегічні й тактичні [60, 81-91].

Важливо зазначити, що на думку ряду авторів, таких як Г. Данченко, Н. Вітюк [17, 158-167], М. Заброцький [27], комунікативні здібності сприяють більш ефективної передачі інформації, встановленню контактів, розумінню комунікативної ситуації, спілкуванню та взаємодії з іншими людьми. Вони є передумовою опанування молоддю знань, умінь, навичок, які обумовлюють успішність комунікативної діяльності.

А. Нісімчук та О. Падалка під комунікативними здібностями дають характеристику такому визначенню: «комунікативні здібності – це риси особистості, яка керується певними мотивами в реалізації при здійсненні контактування, спілкування, обміну інформацією з іншими людьми» [53, 199-203].

Слово «комунікація» експатрійоване на безліч мов, походить від латинського *communis* – «роблю спільним, зв'язую, спілкуюся», тобто комунікація є безпосереднім спілкуванням для людей [1, 51]. Від уміння спілкуватися майбутнього спеціаліста зі своїми потенційними клієнтами залежатиме успішність його професійної діяльності.

Необхідно зауважити, що комунікативні здібності, неможливо обмежити лише індивідуальними особливостями людини. До особливостей комунікативних здібностей входить:

- уміння вступати в контакт з незнайомими людьми;
- уміння запобігати виникненню та своєчасно вирішувати вже виниклі конфлікти та непорозуміння;
- уміння вести себе так, щоб бути правильно зрозумілою та сприйнятою іншою людиною;
- уміння поводитися так, щоб дати можливість іншій людині проявити свої інтереси та почуття [38] [59].

Теоретичне вивчення комунікативних здібностей особистості дозволило нам запропонувати їхнє наступне визначення: комунікативні здібності – це

індивідуально-психологічні особливості особистості, що забезпечують динаміку та ефективність успішності набуття знань та формування навичок комунікації, а також вироблення на творчій основі умінь встановлення та підтримання комунікативної взаємодії на партнерській основі [67].

Таким чином, комунікативні здібності – це індивідуальні здібності особистості, які забезпечують взаємодію між людьми у процесі спілкування, вміння знайти правильний контакт із пацієнтами (для психолога), і навіть встановлення оптимальних взаємин із ними [70].

Отже, комунікативна діяльність – це складна багатоканальна система взаємодії та взаємовідносин суб'єктів педагогічного процесу, що включає взаємосприйняття, живий обмін інформацією, вироблення єдиної стратегії, спілкування, зміни позицій, прийняття рішень, подолання конфліктів, які визначаються потребами освітньої діяльності [83, 103-104].

У розвитку професійно-важливих якостей студентів важливу роль відіграє модель діяльності психолога та формування його організаторських якостей. Такому фахівцеві необхідний високий рівень комунікативної компетентності, що передбачає не тільки володіння технологією спілкування з людьми, а й особистісну готовність до професійної організації та організованості, оволодіння навиками самопізнання, впливу на інших людей, міжособистісного сприйняття та оцінки.

Організаторськими здібностями можна назвати усвідомлення та чітке формулювання мети своєї діяльності; чітке уявлення про зміст своєї діяльності тощо [49]. Організованість вважається «передумовою успішності», навчання та/або вдосконалення організаційних здібностей студентів та сприяє підвищенню їх успішності [56].

Організаторські здібності як якості особистості у процесі організаторської діяльності включають комунікативність, високий емоційний інтелект, лідерство, запобіжність, досяжність поставлених цілей, практичне мислення.

Ми вважаємо, що організаторські здібності студента – це здібності організувати свою власну діяльність і діяльність своїх майбутніх пацієнтів. До

організаторських здібностей зазвичай відносять такі властивості, як гнучкість та динаміка сприйняття, спостережливість, уміння бачити сутнісні властивості, вміння передбачити наслідки колективної діяльності. Досить цікавими є дослідження Л.Мотозюк щодо структури організаторських здібностей. Він наголошує, що детермінантами успішного виконання організаторських повноважень є наявність: високого рівня волевої організації особистості; інтелекту, що відповідає високому та середньому рівню; високого рівня розвитку специфічних якостей особистості (психологічної впливовості, комунікативної компетентності, психологічної проникливості, схильності до лідерства), що, власне, має бути обов'язковими структурними елементами діяльності успішного психолога [49, 6-8].

Схильність до організаторської діяльності знаходить вираз у спонтанному самостійному включенні до організаторської діяльності, у прийнятті на себе ролі організатора та відповідальності за роботу інших людей, потреби у здійсненні організаторської діяльності, емоційно-позитивному самопочутті під час її виконання. Ці загальноорганізаторські здібності доповнюються та конкретизуються локальнішими здібностями, які зумовлюють ефективне виконання окремих організаторських функцій. Їх класифікація виглядає так: здатність до цілепокладання; здатність до прогнозування; здатність до планування; здатність до прийняття управлінських рішень; комунікативні можливості; мотивуючі можливості; можливості контролю [46].

Відомі педагоги Ю.Бабанський, І.Лернер, класифікуючи загальнонавчальні уміння, першими виділяють організаторські уміння, а далі – практично-навчальні уміння; інтелектуально-навчальні уміння; навчально-інформаційні [67].

Мотозюк Л. диференціює поняття структури властивостей особистості організатора та структури його організаторських якостей. У структурі властивостей особистості організатора він виділяє чотири групи: 1. морально-політичні; 2. професійні якості; 3. психофізіологічні властивості; 4. організаторські якості.

До організаторських якостей автор відносить уміння планувати роботу, уміння вловлювати настрій людей, захоплювати їх своїми цілями, уміння впливати на морально-психологічну атмосферу, уміння загострено сприймати нове [48, 77-78].

Поденко А. вважає, що структура організаторських здібностей студентів має п'ять факторів, які об'єднують соціально-інтелектуальні, формально-динамічні, регулятивні, емоційно-адаптивні та комунікативно-стильові характеристики. Серед особливостей особистості, які пов'язані з високим рівнем розвитку організаторських здібностей у студента виокремлюються такі: високий загальний рівень комунікативної активності, високий загальний рівень соціального інтелекту, високий рівень таких особливостей саморегуляції, як програмування і моделювання, переважаюча альтруїстична спрямованість особистості в спілкуванні [65, 420-426].

Супрун Д. вважає, що організаторський компонент студента-психолога полягає в умінні організації сприйняття і розуміння партнерами різних технологій, методів і прийомів корекційної роботи для об'єднання зусиль із метою досягнення єдиної мети. На думку науковця організаторські уміння психолога включають наступні складові: мобілізаційні, інформаційні, розвивальні і орієнтаційні; оволодіти технологією психолого-педагогічної взаємодії, що передбачає усвідомлення її цілей і завдань, вирішенню яких підпорядковується процес обміну інформацією пізнавального (медико-біологічного, психологічного, педагогічного) і ефективно-оцінного (емоційно-позитивного) характеру, готовність до творчого співробітництва і творчого спілкування, вироблення єдиної стратегії взаємодії суб'єктів між собою, організація сприйняття і розуміння партнерами різних технологій, методів і прийомів корекційної роботи для об'єднання зусиль із метою досягнення єдиної мети (організаційний компонент) [74, 134-137].

Балашов Е. вважає, що самоактуалізація є необхідною психологічною якістю хорошого організатора. Крім названих вище умінь і якостей, якими повинен володіти організатор, для успішної організаторської діяльності

необхідні ще й знання. Це знання фундаментальних ідей, концепцій, закономірностей і законів функціонування педагогічних явищ, провідних педагогічних теорій, основних категорій і понять; сутності, принципів, змісту, форм, методів і практичного досвіду навчально-виховної роботи; теорії й основних принципів організаторської діяльності; загальної та вікової психології; знання, які відображають рівень загальної культури та наукової ерудиції; знання групи, з якою працюєш; справи, яку організовуєш. З аналізу психолого-методичної літератури науковця впливає, що основою організаторських умінь є знання й творчий підхід психолога до організаторської роботи [5, 8-12].

Отже, вищенаведене дозволяє стверджувати, що комунікацію можна розглядати як обмін значеннями (інформацією) між індивідами за допомогою загальної системи символів (знаків). Комунікативні здібності – це риси особистості, яка керується певними мотивами в реалізації при здійсненні контактування, спілкування, обміну інформацією з іншими людьми». Комунікативна діяльність – це складна багатоканальна система взаємодії та взаємовідносин суб'єктів педагогічного процесу, що включає взаємospрийняття, живий обмін інформацією, вироблення єдиної стратегії, спілкування, зміни позицій, прийняття рішень, подолання конфліктів, які визначаються потребами освітньої діяльності. Аналіз наукової літератури дозволяє констатувати, що організаторськими здібностями можна назвати усвідомлення та чітке формулювання мети своєї діяльності; чітке уявлення про зміст своєї діяльності тощо. Організованість вважається «передумовою успішності», навчання та/або вдосконалення організаційних здібностей студентів та сприяє підвищенню їх успішності. Теоретичний аналіз дозволяє нам вважати, що організаторські здібності психолога – це здібності організувати свою власну діяльність і діяльність своїх пацієнтів. До організаторських здібностей зазвичай відносять такі властивості, як гнучкість та динаміка сприйняття, спостережливість, уміння бачити сутнісні властивості, вміння передбачити наслідки колективної діяльності.

1.2. Психологічні характеристики комунікативних здібностей студентів- майбутніх професіоналів

Комунікативна діяльність у найширшому сенсі постає як соціальний процес устанавлень зв'язків та відносин між людьми на основі обміну різними видами діяльності, продуктами та результатами діяльності, інформацією, ідеями цінностями, тобто є системно-інтегративною, що особливо виразно проявляється в освіті та професійно-педагогічній діяльності. Так, розвиток комунікативної сфери особистості є найуспішнішим у студентському віці, коли певні комунікативні передумови вже сформовані, закладено основу повноцінного розвитку, але в той же час існує потенціал для їх подальшого поліпшення та вдосконалення. Тому що однією з основних компетенцій майбутнього фахівця є саме комунікативна компетентність, яка розглядається як здатність людини діяти в конкретній життєвій ситуації, вибудовувати спілкування та взаємодію з іншими людьми.

Предметом комунікативної діяльності є спілкування з іншими людьми – партнерами зі спілкування. Комунікативна діяльність, будучи специфічною формою активності людини, дозволяє розкрити сутність спілкування як комунікативного процесу. У парадигму комунікативної діяльності, спираючись на сучасні дослідження у галузі психології спілкування, лінгводидактики мовної діяльності, і навіть психолінгвістичної природи мовної особистості, ми включаємо поняття комунікативні здібності, комунікативні якості мови, комунікативні вміння та навички, комунікативна діяльність, мовні вміння та навички, розвиток мови тощо [22].

В першу чергу, спираючись на дослідження комунікативних здібностей студентів, нам важливо розглянути за основу поняття «уміння». Найпростіше, звичайне тлумачення умінь – це «знання дії». Але не можна при цьому не додати, що уміння – це можливість ефективно виконувати дії відповідно до цілей та умов, у яких доводиться діяти. Психологія, уточнюючи поняття «уміння», зазначає, що це – освоєний людиною спосіб виконання дій, що

забезпечується сукупністю набутих знань та навичок. Ці загальні визначення відносяться до комунікативних умінь [13].

Нами було здійснено систематизацію різних підходів до визначення сутнісних характеристик феномену комунікативних умінь. Це якості суб'єкта спілкування, які дозволяють йому здійснювати педагогічне спілкування на оптимально високому професійному рівні; уміння встановлювати певні, практично однозначні стосунки з людьми; уміння встановлювати правильні взаємини з дітьми та перебудовувати їх відповідно до розвитку та вимог до них; усвідомлення комунікативної дії студентами або учнями та їх здатність правильно будувати свою поведінку, керувати нею відповідно до завдань спілкування тощо [86, 68 – 73].

Використовуючи традиційні визначення комунікативних умінь, у своєму дослідженні ми розглядаємо їх значно ширше, ніж просто мовні вміння та визначаємо як якості особистості студентів та їх готовність до усвідомленої успішної комунікативної діяльності в умовах глобалізації освіти.

Говорячи про комунікативні уміння, помилково зводити їх до мовних умінь. Їх склад значно ширший. Соціально-психологічні уміння включають: уміння будувати взаємовідносини у діяльності та спілкуванні, стимулювати активність, оцінювати свої можливості, коригувати поведінку, знімати напруженість у спілкуванні, гасити конфлікти, керувати емоціями, перевтілювати [19].

Ключовим компонентом комунікативної діяльності є комунікативна компетенція. Комунікативна діяльність свого роду досить специфічна. Це діяльність із застосуванням комунікативної компетенції у процесі сприйняття та/або породження мови з метою вирішення задачі спілкування у певній сфері. При цьому мова є однією зі складових частин професійної підготовки фахівця практично будь-якого напрямку та профілю, оскільки, він повинен уміти кваліфіковано вести бесіду і, таким чином, впевнено почуватися як у професійній, так і в побутовій сферах спілкування [83, 103-107].

Комунікативна компетентність належить до базових компетентностей сучасної людини. Можна виділити кілька складових: лінгвістична (мовна), соціолінгвістична (уміння використовувати мовний матеріал відповідно до контексту), соціокультурна (уміння користуватися знаннями історії, культури, традицій та звичаїв), дискурсивна (уміння організувати мовлення, підтримати розмову, слухати співрозмовника, враховувати його думку), стратегічна (уміння ставити завдання, домагатися мети, встановлювати контакт із співрозмовником), та соціальна – уміння поставити себе на місце іншого і здатність впоратися зі ситуацією, що склалася [38].

Комунікативна компетентність включає знання основних лінгвістичних понять мови (стилі, типи мови, композиційна основа опису, міркування, оповідання, способи зв'язку речень у тексті, а також синтаксичні та пунктуаційні основи мови), уміння та навички аналізу тексту як критичного розбору тексту заданого жанру та стилю і, нарешті, – комунікативні уміння, тобто уміння та навички мовного спілкування стосовно різних сфер і ситуацій спілкування з урахуванням особистісних характеристик адресата і стилю спілкування: ділового, наукового, розмовного [45, 89-92].

Комунікативна компетенція забезпечує:

- вдосконалення умінь та здібностей спілкування у навчально-науковій, соціально-побутовій, соціально-культурній, офіційно-діловій сферах спілкування;
- оволодіння формами мовного спілкування у процесі різних видів діяльності;
- розвиток уміння та здібностей роботи з навчальним науковим текстом, іншими джерелами інформації;
- вдосконалення умінь інтерпретації інформації відповідно до самостійно знайденої та заданої основи [37, 60 – 69].

Комунікативні компетенції формуються на основі загальнонавчальних умінь та навичок, а також предметних навчальних умінь, навичок та способів

діяльності. Ми припускаємо, що можна виділити чотири рівні комунікативної компетентності:

- несвідома;
- репродуктивна;
- продуктивна;
- творча [46].

Критерієм першого рівня ми вважаємо несамотійну діяльність студента, побудовану на підказках педагога, коли він домінує у навчальній діяльності та вимагає виключно правильних відповідей від студента, не визнаючи його права на помилку та діалог. Така ситуація має місце у тому випадку, коли не пощастило з педагогом або студент відчуває великі труднощі у формуванні загальних навчальних понять та способів навчальної діяльності.

Критерієм другого, репродуктивного рівня є наявність лінгвістичних знань у студента при недостатньому вмінні їх застосовувати, репродуктивна діяльність виконується за пам'яттю або за заданим алгоритмом, педагог очікує від студента успішного виконання завдань, що вимагають простих розумових операцій із даними, а також організує обмін незалежними висловлюваннями між студентами.

Критерієм третього, продуктивного рівня виступає достатнє володіння студентами лінгвістичними вміннями: методами аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення; при цьому синтез лінгвістичних знань та вмінь використовується як інструмент пізнання. Для студентів цього рівня характерна уже самотійна продуктивна діяльність, що виконується за самотійно створеним алгоритмом або прийнятим типовим алгоритмом, перетвореним під час самої дії. Мислиннева діяльність опосередкована словеснологічною формою. Педагог організує саморозкриття, взаєморозуміння та прагнення до взаєморозкриття студентів, досягаючи високого рівня соціальної реалізації студентів як у діяльності спілкування та навчання, так і у створенні індивідуального культурного продукту навчальної діяльності (письмового тексту).

Критерієм четвертого, творчого рівня є самореалізація компетентності особистості, здатної до самостійної творчої навчальної діяльності з урахуванням придбаних знань, умінь, цінностей та смислів. Студент ставить та вирішує завдання, що вимагають узагальнення даних та творчого мислення, що прагне розуміння іншого з метою пошуку нової істини, вступає в «партнерство» (В.Ляудіс), транслуючи соціальну відповідальність – вищий рівень соціалізації [19] [46].

Серед виділених нами чотирьох рівнів сформованості комунікативної компетентності мовної особи найвищим є четвертий рівень – творча компетентність. Студенти, що вийшли на четвертий, творчий, рівень комунікативної компетентності, не лише успішні у навчанні та соціально реалізовані, а й орієнтовані на взаємодопомогу іншим студентам, на партнерство – вищий щабель. Студент готовий нести відповідальність за спільно створений у навчальній діяльності продукт (текст), який є висококультурним і за лінгвістичними, і за смисловими показниками.

Продуктивність комунікативної діяльності має пряму залежність від рівня розвитку комунікативних здібностей. У науці комунікативні здібності визначаються як комплексна багаторівнева особистісна освіта, сукупність комунікативних характеристик особистості, а також її соціально-перцептивні та операційно-технічні знання та вміння, що забезпечують регулювання та перебіг діяльності спілкування. У структурі комунікативних здібностей виділяють такі блоки: особистісний блок; соціально-перцептивний; операційно-технічний блок у якому всі структурні компоненти комунікативних здібностей виступають у комплексі, забезпечуючи регуляцію процесу спілкування [23, 279-280].

Проблема розвитку комунікативних здібностей впливає насамперед із сучасних вимог до ЗВО, адже основним результатом освітнього процесу мають стати здібності, що визначають інтелектуальну, комунікативну та інформаційну сторони. Виходячи з цього, цінності набуває проблема розвитку комунікативних здібностей. Високий рівень комунікативних здібностей

створює міцну основу подальших успіхів у навчальній, професійній та інших видах діяльності. Це також уміння студентів взаємодіяти з іншими людьми, їхня навмисність помічати свої та чужі проблеми та знаходити шляхи вирішення. Основу цього і становлять комунікативні здібності [23, 281-285].

Таким чином, основою професійної діяльності психолога є комунікативний компонент. Професія психолога реалізуються в системі «людина-людина», тобто об'єктом його професійної його діяльності є пацієнти (інші люди). Тому найважливішою складовою професійної діяльності психолога є саме комунікативна діяльність.

Розвиток комунікативності майбутнього психолога – складний багатокомпонентний процес, де головне – формування гуманістичного комунікативного ядра особистості, що передбачає досягнення такого рівня відображення будь-якої людини, ставлення до неї та поведінки, коли вона сприймається як найбільша цінність [23, 286-287].

Дослідженнями багатьох науковців доведено, що розвиток комунікативних здібностей майбутнього психолога здійснюється у двох напрямках: перший напрямок включає оволодіння системою теоретичних понять про структуру та місце комунікативних здібностей у психологічній діяльності, ролі мовного етикету в оволодінні комунікативними здібностями, різних стилях мовного етикету, вибір яких залежить від характеру мовної ситуації, мовного спілкування. Другий напрямок полягає у створенні практичних ситуацій, що формують усвідомлене прагнення до оволодіння мовним етикетом як одним із елементів комунікативних здібностей за умов практичної мовної ситуації.

Аналіз наукової літератури дозволяє говорити про те, що комунікативна компетентність та комунікативні здібності є однією з базових ключових компетенцій, якими повинен володіти психолог-випускник будь-якого освітнього рівня та профілю. Тому що майбутній спеціаліст-психолог виступає у своїй професійній діяльності як активний суб'єкт спілкування. Він повинен взаємодіяти з різними людьми, переконувати їх у справедливості своїх ідей,

відстоювати свою професійну позицію. Таким чином, психологічними характеристиками комунікативних здібностей студентів-майбутніх професіоналів є знання основних закономірностей сприйняття та розуміння людини людиною, уміння сприймати іншу людину як особистість, уміння слухати її та адекватно реагувати, здатність впливати на інших людей, уміння вирішувати конфлікти, володіння як вербальними засобами спілкування, так і невербальними (поза, міміка, жести) тощо. Всі ці якості та уміння, складають ту частину професійну компетенцію та майстерність фахівця, яку також можна назвати його комунікативною компетентністю.

Майбутні психологи обов'язково повинні мати соціально-комунікативні якості в роботі з аудиторією. Можна виділити такі спільні функції комунікації:

- 1) словесне пояснення (техніки вправ, тактики тощо);
- 2) контроль психоемоційного стану (мотивація, впевненість у собі, сила волі) [30].

На сьогоднішній день ефективним є той фахівець-психолог, який адекватно реагує на нові соціальні очікування, мобільний, здатний до професійного самовдосконалення. Комунікативні здібності та професійну компетентність майбутні психологи можуть спрямовано розвивати через спеціальну систему завдань, які враховують оволодіння професійними моделями діяльності.

Виходячи з аналізу сучасної літератури щодо заданої проблематики, розвиток комунікативних здібностей студентів – майбутніх психологів може здійснюватися такими шляхами та засобами:

- особистісно-розвиваючими технологіями (рефлексивна, розвиток діалогічності та полісуб'єктності, індивідуального стилю спілкування);
- застосуванням різних форм активного соціально-психологічного навчання на практичних заняттях з психології;
- спільними формами та видами міжособистісної взаємодії між студентами та викладачами;
- проведенням моніторингу розвитку здібностей у студентів [11, 23-29].

Розвинені комунікативні здібності допоможуть студенту подолати труднощі спілкування, крім того, як показали результати досліджень вітчизняних та зарубіжних науковців, вміння ефективно спілкуватися визначає успіх кар'єри, оскільки у психологів з високо розвиненими комунікативними здібностями є вищою особистісна продуктивність.

Таким чином, компетентнісний підхід, що реалізується сучасною вищою освітою передбачає розвиток у студентів набору ключових компетенцій, які визначають його успішну адаптацію в суспільстві. Компетенції включають, крім суто професійних знань та умінь, що характеризують кваліфікацію, такі якості, як ініціатива, співпраця, здатність до роботи в групі, комунікативні здібності, вміння вчитися, логічно мислити, відбирати та використовувати інформацію.

У професійній підготовці студента виділяють два напрями: перший – розвиток професійної компетентності, другий – особистісне становлення, формування внутрішньої готовності до освоєння даної професії, реалізація себе у ній. У своїй професійній діяльності психолог крім професійних знань і вмінь повинен мати комунікативні риси особистості, комунікативну компетентність, комунікативні навички спілкування. Комунікативні вміння та навички у майбутніх психологів, сприяють розвитку комунікативних здібностей та є основним компонентом підсистеми професійної діяльності [19].

Отже, викладене вище дозволяє нам стверджувати, що комунікативна компетентність та комунікативні здібності є однією з базових, ключових компетенцій, якими повинен володіти психолог-випускник будь-якого освітнього рівня та профілю.

Комунікативна компетентність студента – це сукупність взаємозалежних якостей особистості (знань, умінь, навичок, способів діяльності), що задаються по відношенню до певного кола предметів і процесів, та необхідних для якісної продуктивної діяльності по відношенню до них; компетентність – володіння людиною відповідною компетенцією, що включає її особистісне ставлення до неї та предмету її діяльності [42, 54-56].

Комунікативні здібності студента – це комплексна багаторівнева особистісна освіта, сукупність комунікативних характеристик особистості, а також її соціально-перцептивні та операційно-технічні знання та уміння, що забезпечують регулювання та перебіг діяльності спілкування. У структурі комунікативних здібностей студента виділяють: особистісний блок; соціально-перцептивний; операційно-технічний блок у якому всі структурні компоненти комунікативних здібностей виступають у комплексі, забезпечуючи регуляцію процесу спілкування [17, 158-159].

Нами було визначено, що необхідність формування соціально-комунікативних якостей студентів обумовлюється їх впливом на успішність у майбутній професійній діяльності. Оскільки спілкування є одним із основних засобів професійної діяльності психолога, то в процесі навчання у ЗВО студент повинен повною мірою опанувати комунікативну компетентність та розвинути комунікативні здібності. Таким чином, вищенаведене дозволяє стверджувати, що майбутні психологи обов'язково повинні мати соціально-комунікативні якості в роботі з аудиторією.

Отже, вищенаведене дозволяє стверджувати, що майбутнім психологам необхідно не тільки набувати професійних знань, умінь та компетенції, а й розвивати і комунікативну сферу, навички міжособистісного спілкування. Рішення цих завдань актуалізує розробку та впровадження у навчальний процес нових методик розвитку комунікативної сфери студентів та формування у них навичок міжособистісної комунікації.

1.3 Психологічні характеристики організаторських здібностей студентів-майбутніх професіоналів

Професійно важливі якості формуються під час навчально-виховного процесу під впливом зовнішніх умов, які можуть прискорити цей процес та зробити його успішнішим. Незалежно від спеціалізації та характеру майбутньої професійної діяльності будь-який фахівець-початківець повинен мати

фундаментальні знання, професійні вміння та навички. Питання формування професійних якостей у студентів є одним із найважливіших у системі вищої освіти [23, 279-287].

Однією з базових якостей сучасного фахівця з вищою професійною освітою є його організаторські здібності, що впливають на результативність прийнятих рішень, а в кінцевому рахунку – індивідуальної та колективної діяльності, умінню ефективно діяти у стандартних та нестандартних ситуаціях, оптимально використовувати матеріальні та кадрові ресурси. Організаторські здібності можна розглядати як структурний компонент особистості студента, що включає психологічні знання та способи організації діяльності [25].

Дослідження наукових напрацювань українських психологів показали, що організаторські, управлінські якості психолога займають одне з провідних місць у його діяльності, проте цей аспект слабо розроблений у психологічній літературі.

На нашу думку, умовами ефективного розвитку організаторських здібностей у студентів-майбутніх професіоналів виступають:

- комплексний підхід до формування та розвитку професійно значущих організаторських умінь, виявлення першочергових умінь у кожному окремому випадку;
- нагромадження професійно спрямованого індивідуального досвіду організаторської роботи кожним студентом-майбутнім фахівцем;
- ідентифікація майбутнього фахівця з його професійною роллю, з моделлю-еталоном професійної поведінки;
- ретельний відбір найефективніших засобів формування та методів розвитку організаторських умінь.

Згідно теоретичного аналізу ми можемо стверджувати, що під організаторськими здібностями студентів ЗВО можна вважати ті якості особистості, які дозволяють їм ефективно включати людей до будь-якого виду діяльності та успішно коригувати дії всередині неї, а також змінювати діяльність відповідно до поставлених цілей та умов [48].

До структури організаторських умінь студента-майбутнього професіонала входять: уміння планування спільної діяльності; уміння та навички постановки психологічно-виховних завдань; уміння зіставлення сил та засобів; навички управління конкретними діями іншої людини (пацієнта); уміння давати доручення та завдання та мобілізувати дії іншої людини (пацієнта); уміння вимагати своєчасного та точного виконання доручень; навички стимулювання, контролю та допомоги у роботі з конкретними особами (включаючи групи ризику); уміння зміцнення згуртованості груп осіб (для роботи в парі); навички самоорганізації себе як органу психологічного управління; уміння оцінки результатів своєї діяльності [58, 23-29].

Таким чином, організаторські здібності студента-майбутнього професіонала – це уміння планувати та координувати свою діяльність, вміло обирати форми та методи для вирішення конкретних завдань, точно встановлювати оптимальні можливості психологічного управління, швидко знаходити вразливі місця у системі керівництва діяльністю учасників психологічного процесу, визначати можливості, які дадуть можливість їх усувати, розставляти свої сили та засоби належним чином [59].

Як вважає Е. Балашов, важливою організаторською якістю є гнучкість у рішеннях студента, вимогливість до себе та інших, самостереження, самозвіт, самоспонування, самоорганізація, здатність до самомоніторингу [3, 55-56].

Ми вважаємо, що найважливішими організаторськими якостями студента є зростання його можливостей розвитку почуття колективізму. Відповідно, студент повинен володіти певними психічними властивостями, щоб на високому рівні вирішувати завдання власної діяльності.

Провідним компонентом організаторської здатності є високий рівень розвитку волі, особливо таких якостей, як сміливість, рішучість і твердість. Студент із високим рівнем організаторських здібностей вибагливий до себе, разом з тим вимогливий до всіх. Він вміє враховувати настрій колективу, індивідуальні особливості кожного і тому його вимогливість виявляється

гнучкою, що відповідає вимогам завдання, сформованої ситуації та настроїв людей. У гнучкості волі студента проявляється рухливість розуму та його творчі здібності [64].

Теоретичний аналіз показав, що успішна реалізація професійної діяльності утруднена без використання ним організаторських умінь неможлива. Організаторські здібності дозволяють студенту: надавати своєму рішенню лаконічну, логічну та максимально просту форму; доводити до інших своє прийняте рішення (розпорядження, рекомендацію) у чіткому, емоційно насиченому, вольовому та мобілізуючому стилі; чітко та зразково виконувати запропоновані нормативними документами дії тощо.

Під процесом формування організаторських умінь у студентів - майбутніх професіоналів розуміється система психолого-педагогічних впливів, спрямована вироблення досить високого рівня сформованості даних умінь, що забезпечує ефективну реалізацію своєї професійної діяльності [10, 46-48].

Психологічну структуру організаторських умінь студента-майбутнього професіонала доцільно розглядати як логічну сукупність та послідовність дій, прийомів та операцій, психофізіологічною основою яких буде система специфічних відчуттів, сприйняття, процесів пам'яті, уваги та уявлень, уяви, мислення, мови, інтегрована з метою оптимізації управлінської діяльності. Тому важливо зазначити, що окрім організаторських здібностей майбутній фахівець повинен володіти такими якостями:

- володіти професійними знаннями зі спеціальності;
- прагнути до досягнення цілей за рахунок раціональності та системності в роботі;
- уміти позитивно впливати на людей, виховуючи особистий наприклад, при цьому грамотно розподіляти обов'язки, уміти стимулювати;
- мати високий рівень культури професійного спілкування,
- уміти тактовно та дипломатично переконувати, вміти слухати, мати витримку у будь-якій конфліктній ситуації і правильно сприймати критику на свою адресу [13].

Спираючись на відомі наукові підходи (цілісний, діяльнісний, компетентнісний, особистісний, системний, культурологічний), ми виділяємо низку психолого-педагогічних умов розвитку організаторської компетенції студентів майбутніх професіоналів:

– індивідуальний розвиток (з одного боку, підвищення (розвиток) компетенції, з іншого – набуття нових знань, умінь, досвіду, а також перебудова форм, що вже склалися;

– процес розвитку організаторської компетенції студента базується на найважливіших властивостях розвитку: незворотність, спрямованість, закономірність, що дозволяє виділити його серед інших змін та процесів (підвищення ефективності, якості та ін.);

– результатом розвитку має стати особистість студента, його високий рівень пізнавального інтелекту, професійна успішність, інтерес до професії, пізнання нового, прагнення саморозвитку;

– під розвитком студента ми розуміємо нарощування фізіологічних, психологічних та соціальних новоутворень за рахунок освоєння внутрішніх та зовнішніх потенційних можливостей [42, 172-180].

Для організації трудової діяльності можна сформулювати такі якості, необхідні студенту-майбутньому фахівцеві:

- 1) здатність формувати та аналізувати проблемні ситуації;
- 2) здатність визначати необхідну потрібну інформацію щодо вирішуваної проблеми;
- 3) чітко формувати мету, як очікуваний результат процесу вирішення проблемної ситуації;
- 4) вміти розробляти можливі варіанти ухвалення рішень;
- 5) вміти визначати критерії, що дозволяють зробити порівняльну оцінку варіанту прийнятих рішень;
- 6) вміти здійснювати вибір раціонального рішення;
- 7) здійснювати організацію та координацію управління прийнятих рішень;
- 8) визначати необхідний час щодо реалізації прийнятих рішень;

9) вмiла організація контрольних функцій щодо реалізації прийнятих рішень [10] [25].

Отже, в ході науково-аналітичної роботи ми з'ясували, що організаторські здібності студентів впливають на результативність прийнятих рішень, індивідуальної та колективної діяльності, уміння ефективно діяти у стандартних та нестандартних ситуаціях, оптимально використовувати матеріальні та кадрові ресурси. Згідно теоретичного аналізу ми можемо стверджувати, що під організаторськими здібностями студентів ЗВО можна вважати ті якості особистості, які дозволяють їм ефективно включати людей до будь-якого виду діяльності та успішно коригувати дії всередині неї, а також змінювати діяльність відповідно до поставлених цілей та умов.

Психологічними характеристиками організаторських здібностей студентів-майбутніх професіоналів можна вважати уміння планувати та координувати свою діяльність, вмiло обирати форми та методи для вирішення конкретних завдань, точно встановлювати оптимальні можливості психологічного управління, швидко знаходити вразливі місця у системі керівництва діяльністю учасників психологічного процесу, визначати можливості, що дозволяють їх усунути, розставляти свої сили та засоби належним чином. Аналіз наукової літератури дає можливість нам зауважити, що важливою організаторською якістю є гнучкість у рішеннях студента, вимогливість до себе та інших, самопостереження, самозвіт, самоспонування, самоорганізація, здатність до самомоніторингу.

Висновки до розділу 1

В ході науково-аналітичної роботи нами було встановлено, що українській психологічній науці бракує наукових напрацювань та досліджень феномену комунікативних та організаторських здібностей студентів в цілому. Дослідження комунікативних та організаторських здібностей студентів українськими науковцями практично відсутні. Поняття «комунікативні здібності» аналізували такі науковці, як Ю.Якимчук, Е.Панасенко, Ю.Черепова,

Г. Данченко , Н. Вітюк, М. Заброцький , А. Нісімчук, О. Падалка, Е. Балашов тощо. Таким чином, під комунікативними здібностями студентів ми розуміємо індивідуально-психологічні особливості особистості, що забезпечують динаміку та ефективність успішності набуття знань та формування навичок комунікації, а також вироблення на творчій основі умінь встановлення та підтримання комунікативної взаємодії на партнерській основі. Організаторські здібності студентів досліджували Л. Мотозюк, Ю. Бабанський, І. Лернер, А. Поденко, Д. Супрун, Е. Балашов та ін. Таким чином, згідно проведеного теоретичного аналізу, організаторськими здібностями можна назвати усвідомлення та чітке формулювання мети своєї діяльності; чітке уявлення про зміст своєї діяльності тощо. Ми вважаємо, що організаторські здібності студента – це здібності організувати свою власну діяльність і діяльність своїх майбутніх пацієнтів.

Проаналізований матеріал дозволяє стверджувати, що психологічними характеристиками комунікативних здібностей студентів–майбутніх професіоналів можна вважати: знання основних закономірностей сприйняття та розуміння людини людиною; уміння сприймати іншу людину як особистість; уміння слухати її та адекватно реагувати; наявність соціально-комунікативних якостей у роботі з аудиторією; здатність впливати на інших людей; уміння вирішувати конфлікти; володіння як вербальними засобами спілкування, так і невербальними (поза, міміка, жести) тощо. У структурі комунікативних здібностей студента виділяють: особистісний блок; соціально-перецептивний; операційно-технічний блок у якому всі структурні компоненти комунікативних здібностей виступають у комплексі, забезпечуючи регуляцію процесу спілкування.

До структури організаційних умінь студентів відносять: уміння планування спільної діяльності; уміння та навички постановки психологічно-виховних завдань; уміння зіставлення сил та засобів; навички управління конкретними діями іншої людини (пацієнта); уміння давати доручення та завдання та мобілізувати дії іншої людини (пацієнта); уміння вимагати

своєчасного та точного виконання доручень; навички стимулювання, контролю та допомоги у роботі з конкретними особами (включаючи групи ризику); уміння зміцнення згуртованості груп осіб (для роботи в парі); навички самоорганізації себе як органу психологічного управління; уміння оцінки результатів своєї діяльності; уміння планувати та координувати свою діяльність; уміння вміло обирати форми та методи для вирішення конкретних завдань; уміння точно встановлювати оптимальні можливості психологічного управління; уміння швидко знаходити вразливі місця у системі керівництва діяльністю учасників психологічного процесу, визначати можливості, які дадуть можливість їх усунути; уміння розставляти свої сили та засоби належним чином. Також важливою організаторською якістю є гнучкість у рішеннях студента, вимогливість до себе та інших, самоспостереження, самозвіт, самоспонування, самоорганізація, здатність до самомоніторингу.

РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СИСТЕМИ ПСИХОЛОГО-СОЦІАЛЬНИХ ФАКТОРІВ РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНИХ ТА ОРГАНІЗАТОРСЬКИХ ЗДІБНОСТЕЙ У СТУДЕНТІВ- МАЙБУТНІХ ПРОФЕСІОНАЛІВ

2.1. Опис процедури емпіричного дослідження

У ході теоретичного етапу дослідження нами було вивчено та систематизовано уявлення з проблеми комунікативних та організаторських здібностей в інтерпритації успішності навчально-професійної діяльності, а також розглянуто особливості їх прояву у студентському віці.

Практичну частину дослідження нами було спрямовано на виявлення взаємозв'язку між успішністю навчальної діяльності та рівнем розвитку комунікативних здібностей. Також у нашому дослідженні ми розглядатимемо організаторські здібності як компоненти академічних здібностей, тобто системи індивідуально-психологічних властивостей, що включають ті компоненти когнітивних, комунікативних, організаторських, морально-вольових здібностей, які дозволяють ефективно реалізовувати діяльність із засвоєння відповідних знань, умінь, навичок та компетенцій для набуття певної професійної спеціальності.

Мета дослідження – вивчення взаємозв'язку комунікативних здібностей студентів у ЗВО з успішністю навчально-професійної діяльності та виявлення особливостей комунікативних та організаторських здібностей студентів з метою отримання інформації про їх вплив на рівень формування професійної діяльності.

Предметом емпіричного дослідження є комунікативні та організаторські здібності студентів з різним рівнем успішності навчально-професійної діяльності.

З метою з'ясування взаємозв'язку комунікативних здібностей студентів у ЗВО з успішністю навчально-професійної діяльності та впливу організаторських здібностей на формування професійної діяльності майбутніх

психологів ми обрали методики, за допомогою яких можна визначити комунікативні та організаторські здібності студентів, які є обов'язковою передумовою успішної трудової діяльності в майбутньому.

Методи дослідження: «Комунікативні здібності особистості» Р.Овчарової [54] (див. додаток В.); «Тест-опитувач комунікативних умінь» (Л. Міхельсон в адаптації Ю.Гільбуха) [76] (див. додаток Г.); «Задоволеність навчальною діяльністю» (Л.Міщенко) [47] (див. додаток Д.), «Мотивація успіху та страх невдачі» (А.Реан) [72] (див. додаток Є.), анкета визначення успішності навчально-професійної діяльності студентів (див. додаток А.); «Оцінка комунікативних і організаторських здібностей особистості» КОС-1 (В.Синявський, В.Федорошин) [73] (див.додаток Е.); діагностика лідерських здібностей (Є.Жаріков, Є. Крушельницький) [26] (див. додаток Н.); методи математичної статистики (коефіцієнт лінійної кореляції Пірсона).

Дослідження проводилося онлайн. Дослідження проводилося у НаУ «Острозька академія». Вибірка становила 60 студентів Національного університету «Острозька академія» 3-4 курсів спеціальності – «Психологія» (3 курс – 30 студентів, 4 курс – 30 студентів).

Методика дослідження «Комунікативних здібностей особистості» Р.В. Овчарової [54] складається із 20 питань. Мета її: виявлення комунікативних нахилів студентів. Досліджуваним необхідно відповісти на всі питання «так» чи «ні». При проходженні тесту студентам пропонувалося уявити типові ситуації з життя і не замислюватися над деталями, не витрачати багато часу на обмірковування, відповідати швидко та вільно висловлювати свою думку. Після того, як досліджувані відповіли на всі питання, йшов підрахунок балів. Показник виразності комунікативних нахилів студентів визначався за сумою позитивних відповідей на всі парні питання та негативних відповідей на всі непарні, поділені на 20. За отриманими показниками можна судити про рівень розвитку комунікативних нахилів студентів.

Тест-опитувач комунікативних умінь (Л. Міхельсон в адаптації Ю. З. Гільбуха) [76] призначений для діагностики рівня комунікативної компетентності та якості сформованості основних комунікативних умінь.

Даний тест є різновидом тесту досягнень, тобто побудований за типом завдання, у якого є правильна відповідь. У тесті передбачається певний еталонний варіант поведінки, що відповідає компетентному, впевненому партнерському стилю. Ступінь наближення до зразка можна визначити за кількістю правильних відповідей. Неправильні відповіді поділяються на неправильні «знизу» (залежні) та неправильні «зверху» (агресивні).

Опитувальник містить опис 27 комунікативних ситуацій. До кожної ситуації пропонується 5 можливих варіантів поведінки. Треба вибрати один, властивий саме способу поведінки у цій ситуації. Не можна вибирати два або більше варіантів або приписувати варіант, який не вказаний у опитувальнику.

Авторами пропонується ключ з допомогою якого можна визначити, якого типу реагування належить обраний варіант відповіді: впевненому, залежному чи агресивному. У результаті пропонується підрахувати кількість правильних та неправильних відповідей у відсотковому відношенні до загальної кількості вибраних відповідей.

Метою методики «Задоволеність навчальною діяльністю» (Л. В. Міщенко) [47] є дослідження емоційно-оцінного ставлення студентів до навчальної діяльності. Методика складається з 70 тверджень емоційно-оцінного характеру та запропонованих варіантів відповіді. Дослідження може проводитися анонімно, колективно та індивідуально. Випробовуваний може або погодитися, або відкинути затвердження з різним ступенем впевненості.

Методика має основну (сумарну) шкалу «Загальна задоволеність навчальною діяльністю» (70 пунктів) яка поділяється на 6 субшкал. Шкалу задоволеності змістом навчального процесу (15 тверджень), шкалу задоволеності виховним процесом (11 тверджень), шкалу задоволеності обраною професією (11 тверджень), шкалу задоволеності взаєминами з однокурсниками (11 тверджень), шкалу задоволеності взаємодією з

викладачами та керівниками факультету, задоволеності побутом, бюджетом, дозвіллям, здоров'ям (11 тверджень).

Методику «Мотивація успіху та страх невдачі» (А.Реан) [72] спрямовано вивчення мотивації успіху. Тест складається з 20 тверджень, на які випробуваний має відповісти «так», «ні». За кожний збіг відповіді з ключем суб'єкту надається 1 бал. Підраховується загальна кількість набраних балів. Якщо кількість набраних балів становить від 1 до 7, діагностується мотивація невдачі (страх невдачі). Якщо кількість набраних балів становить від 14 до 20, діагностується мотивація до успіху (надія на успіх). Якщо кількість набраних балів становить від 8 до 13, слід враховувати, що мотиваційний полюс не виражений. Мається на увазі, що якщо кількість балів дорівнює 8, 9, існує певна тенденція мотивації до провалу, а якщо кількість балів дорівнює 12, 13, тобто певна тенденція мотивації до успіху.

З метою встановлення факторів впливу на успішність студентів нами було запропоновано студентам анкету на визначення успішності навчально-професійної діяльності студентів. (див. додаток А.) Анкета допоможе з'ясувати критерії успішності навчальної діяльності, виділені на основі аналізу психологічної літератури (взаємозв'язок комунікативних здібностей та успішності навчальної діяльності, емоційний стан при навчально-професійній діяльності, ставлення до справи, обсяг знань, якість знань, прагнення професійної діяльності, тимчасові витрати, навчальна успішність, успішність навчальної діяльності, вміння застосовувати теорію на практиці). Анкетування проводилося в межах НаУ «ОА» серед студентів 3-4 курсу. Опитування відбувалося в електронному форматі на платформі Google Forms. Опитування відбувалося онлайн шляхом пропозиції взяти участь у дослідженні. Реклама опитування відбувалася у соціальних мережах та онлайн-чатах.

У методиці «Оцінки комунікативних і організаторських здібностей особистості» КОС-1 (В.Синявський, В.Федорошин) [73] діагностиці піддаються потенційні можливості особистості розвитку її комунікативних і організаторських здібностей.

Аналіз комунікативних та організаторських здібностей особистості дозволяє виявити їх психологічну структуру, вичленити такі їх компоненти, які можуть виступати індикаторами відповідних здібностей. Опитувальник включає 40 питань, 20 з яких спрямовані на вивчення комунікативних здібностей, а 20 характеризують організаторські.

Основним методом дослідження є тестування. Інтерпретація результатів проводиться відповідно до ключа оцінки та обробки даних дослідження.

Метою дослідження виступає: вивчення комунікативних та організаторських здібностей. Комунікативні та організаторські здібності є важливими у професіях, які за своїм змістом пов'язані з активною взаємодією між людьми. Вони є необхідними факторами для досягнення успіху в багатьох професіях типу «людина – людина» (наприклад, професія вчителя, лікаря, психолога).

У зміст вивчення комунікативних здібностей включені наступні питання; а) чи виявляє особистість бажання спілкування; б) чи любить перебувати у колі друзів або ж надає перевагу самотності; в) чи швидко звикає до нових людей; г) наскільки швидкою є реакція на прохання друзів; д) чи любить громадську роботу; е) чи легко контактує з незнайомими людьми; ж) чи легко вдаються виступи перед аудиторією. Відповідно до цього було розроблено 20 спеціальних питань.

Система вивчення організаторських здібностей складається із інших питань: а) швидкість орієнтації у непростих ситуаціях; б) активність, ініціативність, наполегливість; в) схильність до організаторських здібностей; г) самостійність; д) відношення до роботи. Саме ці критерії стали основою для розробки 20 питань, які характеризують організаторські здібності.

Враховуючи, що здібності є пов'язаними з потребами особистості та її інтересами, було розроблено психодіагностичну методику виявлення комунікативних та організаторських здібностей через оцінку відповідних схильностей (методика «КОЗ-І»). Таким чином, проводиться діагностика

потенційних можливостей розвитку комунікативних і організаторських здібностей особистості.

Методика діагностики лідерських здібностей (Є.Жаріков, Є.Крушельницький) [26] дозволяє оцінити здатність людини бути лідером.

Здатність людини бути лідером багато в чому залежить від розвиненості організаторських та комунікативних якостей. Які характерологічні риси особистості повинен мати справжній лідер? Такими ознаками, як відзначають Є.Жаріков та Є.Крушельницький, можуть служити такі прояви:

- вольовий, здатний долати перешкоди на шляху до мети;
- наполегливий, той, що вміє розумно ризикувати. Терпелий, готовий довго і добре виконувати однакову і нецікаву роботу;
- ініціативний і воліє працювати без дріб'язкової опіки. Незалежний; психічно стійкий і той, що дає можливість зацікавити себе пропозиціями;
- добре пристосовується до нових умов та вимог;
- самокритичний, тверезо оцінює як свої успіхи, а й невдачі;
- вибагливий до себе та інших, вміє запитати звіт за доручену роботу;
- критичний, здатний бачити у привабливих реченнях слабкі сторони;
- надійний, тримає слово, на нього можна покластися;
- витривалий (може працювати навіть в умовах перевантажень);
- сприйнятливий до нового, схильний вирішувати нетрадиційні завдання оригінальними методами;
- стресостійкий, не втрачає самовладання та працездатності в екстремальних ситуаціях;
- оптимістичний, ставиться до труднощів як до неминучих та переборних перешкод;
- рішучий, здатний самостійно та своєчасно приймати рішення, у критичних ситуаціях брати відповідальність на себе;
- здатний змінювати стиль поведінки залежно від умов;

Випробуваному пропонується 50 висловлювань, на які потрібно дати відповідь «так» чи «ні». Середнього значення у відповідях не передбачено.

Досліджуваному слід довго не замислюватися над висловлюваннями. Якщо сума балів виявилася меншою за 25, то якості лідера виражені слабо. Якщо сума балів у межах від 26 до 35, то якості лідера виражені середньо. Якщо сума балів виявилася від 36 до 40, то лідерські якості сильно виражені. Якщо сума балів більше 40, то ця людина як лідер схильний до диктату.

Введення та обробка даних вироблена з використанням програмного продукту «Microsoft Excel» та "SPSS Statistics 17.0". Всі дані наведені в абсолютних (кількість виборів відповідей) та відносних (% від числа опитаних) величин.

2.2. Результати емпіричного дослідження

Вивчення комунікативних здібностей у студентів за методикою «Комунікативні здібності особистості» Р.Овчарової показало наступні результати: високий рівень комунікативних здібностей виявлено у 15% студентів, рівень вищий за середній у 25%, середній рівень у 26% піддослідних, рівень нижчий за середній у 16%, низький рівень – 18%. (див. рисунок 1.)

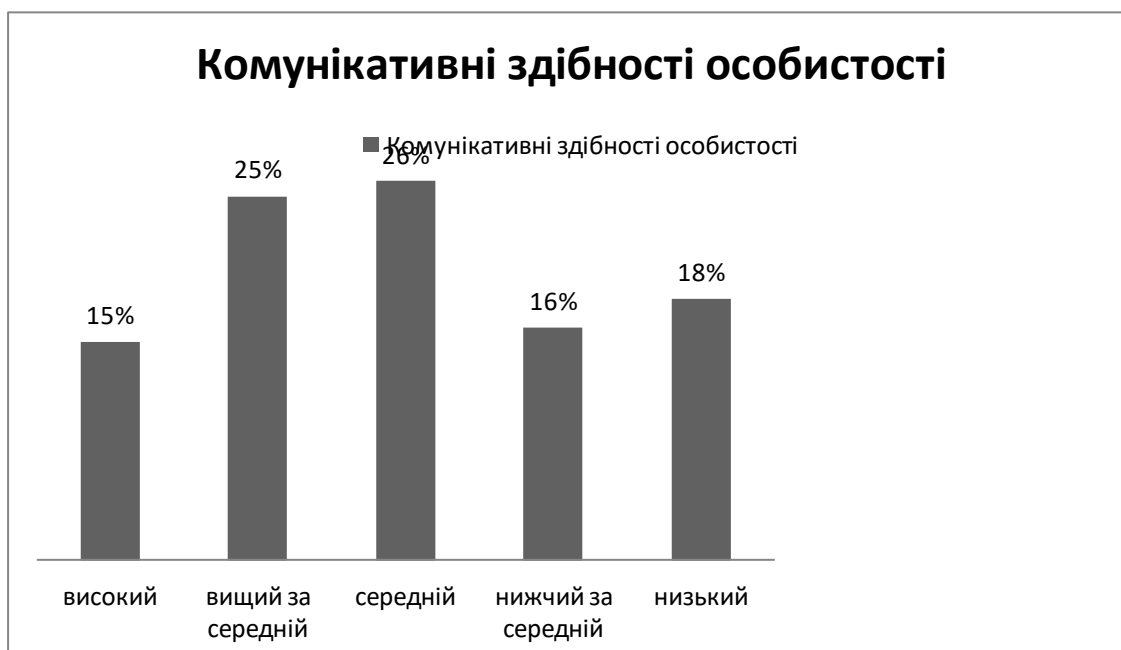

Рисунок 1. Порівняльна характеристика комунікативних здібностей особистості студентів за методикою «Комунікативні здібності особистості» Р. Овчарової [54]

Аналіз даних, отриманих у процесі обробки «Тесту-опитувача комунікативних умінь» (Л. Міхельсон в адаптації Ю.Гільбуха) показав, що у 35% студентів переважає компетентний стиль комунікативної взаємодії, залежний стиль комунікативної взаємодії було виявлено у 36% респондентів. Також виявлено агресивний стиль комунікативної взаємодії у 29% випробуваних. (див. рисунок 2.)

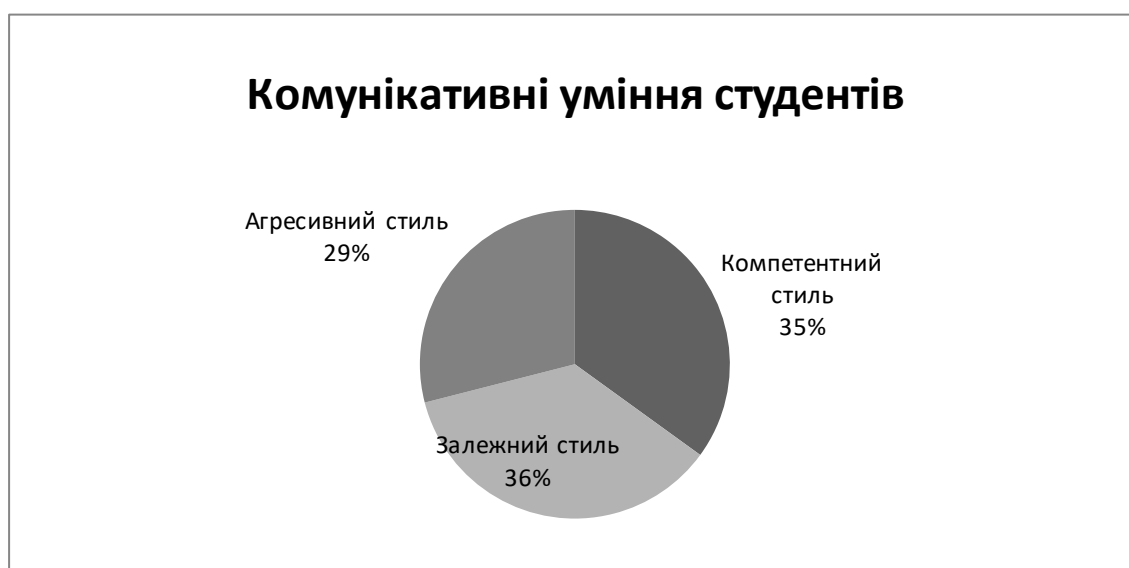

Рисунок 2. Порівняльна характеристика комунікативних умінь (згідно «Тесту-опитувача комунікативних умінь» (Л. Міхельсон в адаптації Ю. З. Гільбуха) [76]

У ході дослідження задоволеності навчальною діяльністю за однойменною методикою «Задоволеність навчальною діяльністю» (Л.В. Міщенко) ми отримали такі результати. За шкалою «навчальна задоволеність» у 36% студентів виявлено високий рівень, у 45% середній та у 19% студентів – низький рівень. За шкалою «виховна задоволеність» 72% студентів демонструють середній рівень, та 28% низький рівень. За шкалою «професійна задоволеність» у 31% студентів виявлено високий рівень, у 45% середній та у 24% низький рівень. За шкалою «відносини з однокурсниками» у 52% студентів переважає високий рівень, у 38% середній та у 10% низький. За шкалою

«взаємини з викладачами» 33% студентів демонструють високий рівень, 48% – середній та 19% – низький рівні. За шкалою «загальна задоволеність» у 64% студентів переважає високий рівень, у 19% середній та у 17% низький. (див. рисунок 3.)

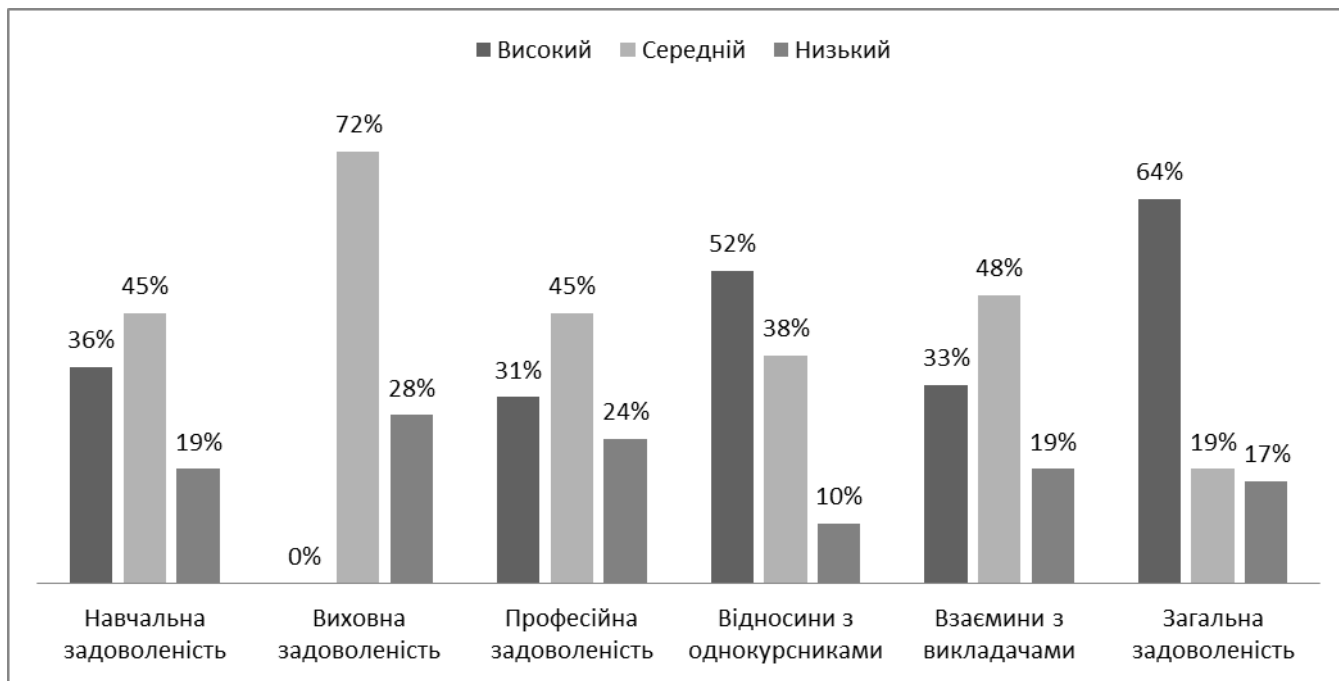

Рисунок 3. Порівняльна характеристика задоволеності навчальною діяльністю студентів-психологів за методикою «Задоволеність навчальною діяльністю» (Л. В. Міщенко) [47]

Результати дослідження мотивації успіху та страху невдачі за методикою «Мотивація успіху та страх невдачі» (А.Реан) у респондентів показали, у 51% мотивація досягнення успіху, у 49% мотивація на невдачу. (див. рисунок 4.)

Рисунок 4. Порівняльна характеристика дослідження мотивації успіху та страху невдачі за методикою «Мотивація успіху та страх невдачі» (А.Рєан) [72]

За результатами анкетування на визначення успішності навчально-професійної діяльності студентів ми отримали наступні показники. Як показник успішності була взята середня оцінка успішності студентів як за профільними (психологічні науки), так і непрофільних дисциплін. Виявлено, що 50% студентів навчаються на «добре», 29% – на «відмінно», 21% – на «задовільно».

У результаті вивчення критеріїв успішності навчальної діяльності, виділених на основі аналізу психологічної літератури, були отримані такі дані:

- високі рівні виразності досліджуваного явища виявлено за такими критеріями успішності навчальної діяльності – «взаємозв'язок комунікативних здібностей та успішності навчальної діяльності» підтвердили 74% піддослідних та «емоційний стан при навчально-професійній діяльності» – 50% піддослідних;
- серйозне «ставлення до справи» виявлено у 50% студентів, «обсяг знань» у 50%, 50% студентів підтримують «тимчасові витрати» на навчальну діяльність, «вміння застосовувати теорію на практиці» застосовують 57%, «успішність навчальної діяльності» характеризується у 55% студентів;

- значна частина досліджуваної вибірки на низький рівень ставлять такі критерії успішності навчальної діяльності як «прагнення професійної діяльності» – 63%, «якість знань» – 60%.

В ході дослідження особливості комунікативних здібностей студентів під час навчання у ЗВО «Оцінка комунікативних і організаторських здібностей особистості» КОС-1 (В.Синявський, В.Федорошин) за методикою ми отримали наступні результати. Дуже високий рівень комунікативних здібностей виявлено у 16% студентів. Високий рівень комунікативних здібностей виявлено у 24% студентів. Середній рівень комунікативних здібностей у 26% студентів. Швидше низький рівень комунікативних здібностей виявлено у 17% студентів. Низький рівень комунікативних здібностей виявлено у 17% студентів. (див. рисунок 5.)

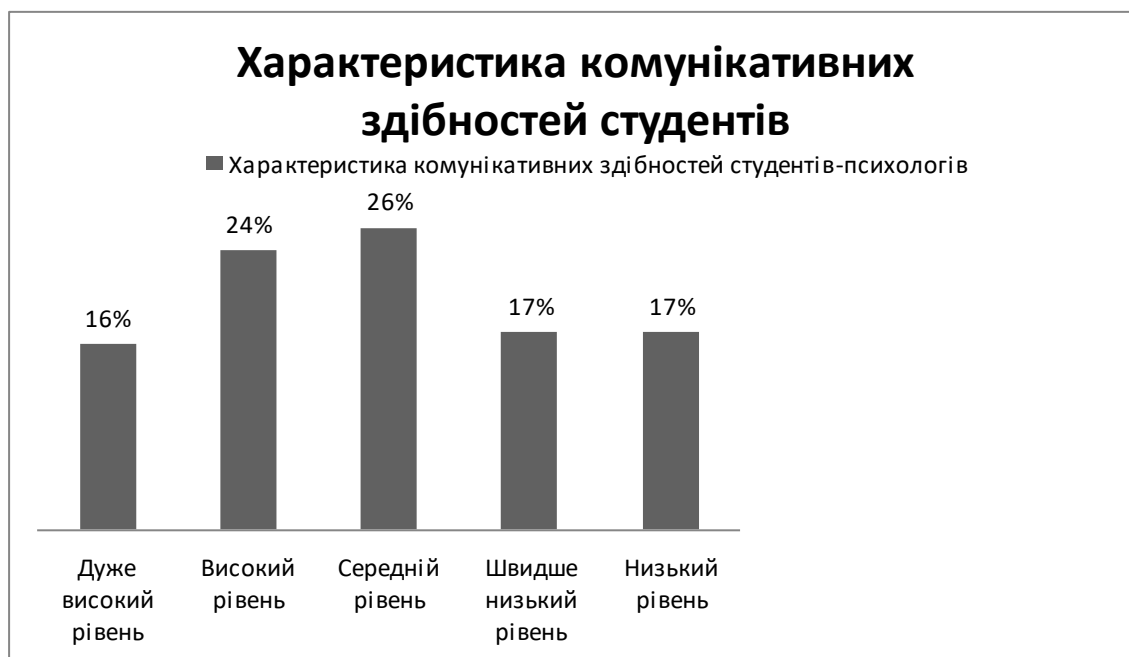

Рисунок 5. Порівняльна характеристика комунікативних здібностей студентів (за методикою «Оцінка комунікативних і організаторських здібностей особистості» КОС-1 В. Синявський, В.Федорошин [75])

Результати дослідження організаторських здібностей студентів за методикою «Оцінка комунікативних і організаторських здібностей особистості» КОС-1 (В.Синявський, В.Федорошин) представлені на рисунку 6.

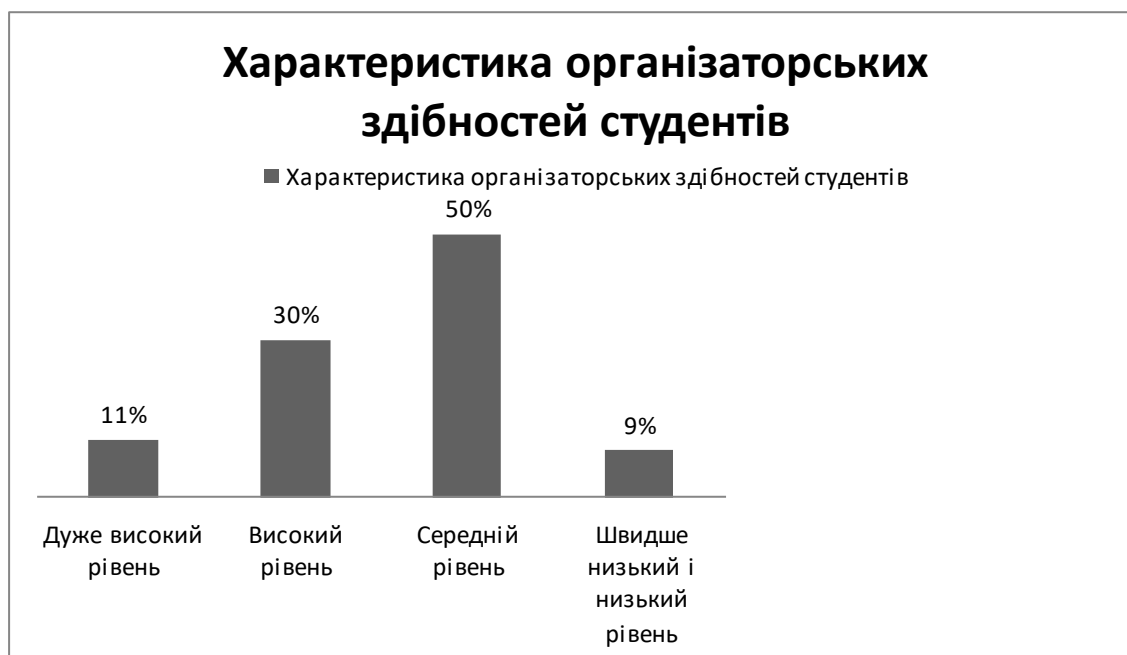

Рисунок 6. Порівняльна характеристика організаторських здібностей студентів (за методикою «Оцінка комунікативних і організаторських здібностей особистості» КОС-1 В.Синявський, В.Федорошин [73])

Згідно отриманих результатів, можна говорити, що дуже високий рівень організаторських здібностей у 11% студентів. У 30% студентів високий рівень організаторських здібностей. Середній рівень організаторських здібностей виявлено у більшості студентів – 50%. Швидше низький і низький рівні організаторських здібностей показали 9% студентів. (див. рисунок 6.)

Крім комунікативних та організаторських здібностей ми порівняли лідерські здібності студентів за методикою «Діагностика лідерських здібностей (Є. Жаріков, Є. Крушельницький). Наочно результати представлені на рисунку 7.

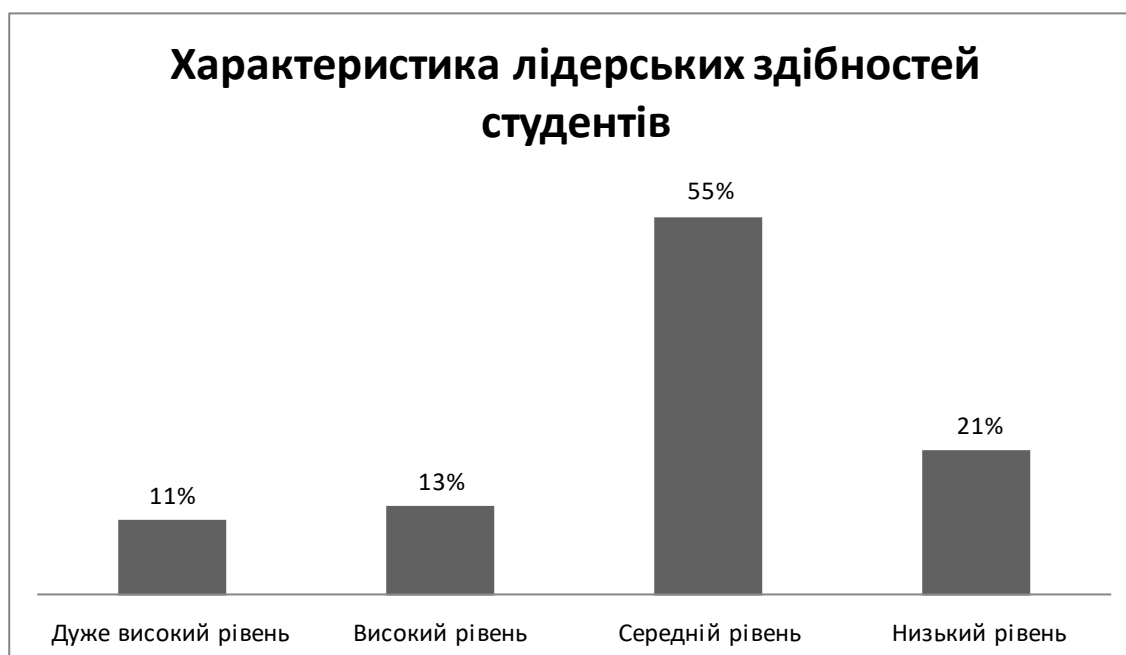

Рисунок 7. Порівняння лідерських здібностей студентів (за методикою «Діагностика лідерських здібностей» (Є.Жаріков, Є.Крушельницький [26])

Показники за дуже високим рівнем виразності лідерських здібностей виявлено лише в 11% студентів. Високі лідерські здібності виявлено у 13% студентів. У більшості студентів лідерські якості виражені середньо. Про це говорить 55% вибірки. Низько виражені лідерські здібності у 21% студентів із заданої вибірки. (див. рисунок 7.)

Таким чином, нами було проведене комплексне емпіричне дослідження впливу комунікативних та організаторських здібностей студентів на професійну діяльність, в ході якого ми оцінили комунікативні здібності та уміння студентів, задоволеність навчальною діяльністю, мотивацію успіху та страх невдачі, проаналізували успішність навчально-професійної діяльності студентів та оцінили організаторські та лідерські здібності студентів. Комплексна характеристика цих даних допоможе нам з'ясувати поставлену мету.

2.3. Інтерпретація результатів емпіричного дослідження

Згідно отриманих результатів дослідження комунікативних здібностей студентів за методикою «Комунікативні здібності особистості» Р.Овчарової

[54], можемо інтерпретувати такі характеристики: студенти, які показали високий рівень комунікативних здібностей (15% вибірки) – чудові комунікатори. У спілкуванні з іншими вони поведуться невимушено, легко освоюються у новому колективі, заводять знайомства, входять у нові компанії. Такі студенти завжди відстоюють свою думку і домагаються, щоб її було прийнято. Студенти, які показали рівень вищий за середній (26% вибірки) характеризуються як ті, що не втрачаються у новій обстановці, швидко знаходять друзів, постійно прагнуть розширити коло своїх знайомств, займаються суспільною діяльністю, допомагають близьким, друзям, виявляють ініціативу у спілкуванні, із задоволенням беруть участь в організації громадських заходів, здатні прийняти самостійне рішення у скрутній ситуації. Студенти із середнім рівнем (26%) загалом, – добрі комунікатори. Вони прагнуть контактів з іншими людьми, за необхідності готові виявити ініціативу у процесі спілкування, надати допомогу та підтримку тим, хто її потребує. Охоче можуть підтримати розмову. Без особливих зусиль освоюються в новому колективі. У спілкуванні з іншими такі люди почуваються досить впевнено. Вони мають нормальний рівень комунікабельності. Проте потенціал цих нахилів не відрізняється високою стійкістю. Вони швидко змінюють своє рішення, коло їхніх друзів може постійно змінюватися. Рівень нижчий за середній (16% вибірки) характеризує студентів, як тих, які не прагнуть спілкування, відчувають себе скуто в новій компанії, воліють проводити час наодинці з собою, обмежують свої знайомства, відчувають труднощі у встановленні контактів з людьми та у виступі перед аудиторією, погано орієнтуються в незнайомій ситуації, не обстоюють свою думку, важко переживають образи. Прояв ініціативи у громадській діяльності вкрай занижений, у багатьох справах такі студенти вважають за краще уникати прийняття самостійних рішень. Низький рівень комунікативних здібностей виявлено у 18 % студентів. Про таких студентів, як правило, говорять, що це «людина в собі». Це сором'язливі люди, які люблять проводити час наодинці із самими собою. Вони не прагнуть розширення кола своїх знайомств, віддаючи

перевагу близьким людям. При цьому нерідко вони відрізняються щирістю та глибиною переживань. У компанії такі люди почуваються досить скуто і небезпечно. Схильні переживати через невдачі у спілкуванні, невміння вибудувати відносини ефективно собі. За бажання вони можуть розвинути у собі комунікативні навички.

Аналіз результатів дослідження комунікативних умінь студентів, отриманих у процесі обробки «Тесту-опитувача комунікативних умінь» (Л. Міхельсон в адаптації Ю. Гільбуха) [76] дає можливість характеризувати наступне. Як відомо, компетентний стиль комунікативної взаємодії встановлено у 35% досліджуваних студентів. Цей стиль у студентів характеризується як тенденція до адекватного реагування на поведінку оточуючих залежно від ситуації. Вміння здебільшого вступати в контакт з іншими людьми, виражати позитивні почуття та оцінки щодо них, звертатися за допомогою та підтримкою і самому її надавати. Присутність уміння говорити «Ні!» у випадку необхідності, контролювати себе у конфліктних ситуаціях. Залежний стиль комунікативної взаємодії було виявлено у 36% респондентів, що говорить про тенденцію у таких студентів до незалежності поглядів, оцінок та поведінки особистості від впливу інших людей у ситуації спілкування. Агресивний стиль комунікативної взаємодії (29% вибірки) характеризуємо як можливість виокремлення проявів різкості, подразнення, гніву, категоричності суджень, негативних оцінок до людей та подій, які можуть стосуватися інших людей.

У ході дослідження задоволеності навчальною діяльністю за однойменною методикою «Задоволеність навчальною діяльністю» (Л. Міщенко) [47] ми встановили, що аналіз зв'язків шкал методики показує, що студенти, які мають високу задоволеність навчальною діяльністю (36% вибірки), як правило, задоволені обраною професією, мотивовані на оволодіння професії та придбання знань. Це зазвичай студенти «автономні», тобто такі, які виявляють у навчальній діяльності наполегливість, цілеспрямованість, розвинений самоконтроль, впевненість у собі, схильність до самостійного

виконання роботи. Такі студенти мають, як правило, високий рівень інтернальності, тобто вони здебільшого приймають відповідальність за події, що відбуваються в їх житті на себе, вважають, що вони самі досягли всього у своєму житті, і в змозі змінити сформовані обставини та умови своєї навчальної діяльності. Вони беруть на себе відповідальність за стосунки з однокурсниками, друзями, рідними та близькими, а також за своє здоров'я. Студенти, які мають низький та середній рівень навчальної задоволеності (45% і 19%) надають перевагу спиратися на вказівки з боку педагога. Вони постійно орієнтуються на поради, підказки, і, як правило, звинувачують у своїх невдачах оточуючих.

Студенти, які мають високий рівень професійної задоволеності (31% вибірки) вважають, що якби знову довелось обирати професію, вони знову вибрали би аналогічну. Вони зацікавлені у оволодінні всіма знаннями, вміннями та навичками, необхідними у своїй професії. Зазвичай вони беруть на себе відповідальність і за успіхи, і за невдачі у своєму житті, навчальній діяльності, у відносинах з іншими.

Студенти, які мають середній рівень виховної задоволеності (72%) мотивовані на придбання знань та отримання диплома. Вони, здебільшого, залежні від думки викладачів у навчальній діяльності, але готові взяти на себе відповідальність за події свого життя.

Шкали високої задоволеності відносинами з однокурсниками (52%) та взаєминами викладачами (33%) демонструють високі коефіцієнти позитивної мотивації, інтернальності, особливо інтернальності у сфері міжособистісних відносин. Студенти, задоволені взаємодією з викладачами, демонструють залежність у навчальній діяльності, у них домінують мотиви придбання знань та отримання диплома. Тоді як студенти задоволені взаємовідносинами з однокурсниками позитивно мотивовані у навчальній діяльності та автономні.

Таким чином, досліджувані характеристики загальної задоволеності, пов'язані з високими значеннями шкал задоволеності навчальною діяльністю, можна охарактеризувати як показники соціально-психологічної зрілості студента з високою мотивацією, цілеспрямованого, наполегливого, розвиненим

самоконтролем та відповідальністю за своє життя. Студенти із низьким рівнем загальної задоволеності навчальною діяльністю (17%) характеризуються ті, у яких навчальна діяльність йде недостатньо благополучно, студент має багато навчальних та комунікативних труднощів, думки про обрану професію не доставляють задоволення, студент не виявляє ініціативи в навчальній діяльності та насилу вирішує побутові проблеми. У студентів, які мають середній рівень загальної задоволеності навчальною діяльністю (19% вибірки) навчальна діяльність протікає в межах норми, але не дає можливості реалізувати всі свої здібності; деяка незадоволеність виникає лише в окремих областях навчально-професійну діяльність. У 64% студентів-психологів із вибірки, які мають високий рівень загальної задоволеності навчальною діяльністю навчання йде благополучно, студенти відчувають задоволення від спілкування з однокурсниками, викладачами, впевнені у своїй майбутній професійній затребуваності, їх запити не перевищують побутову та бюджетну реальність.

За результатами дослідження мотивації успіху та страху невдачі за методикою «Мотивація успіху та страх невдачі» (А.Реан) [72] можемо констатувати наступні характеристики. У 51% студентів було виявлено мотивацію на досягнення успіху. Такі студенти характеризуються як особистості, які починаючи справу, мають на увазі досягнення чогось конструктивного, позитивного. У основі активності такої людини лежить надія на успіх і потребу в досягненні успіху. Такі студенти зазвичай упевнені в собі, в своїх силах, відповідальні, ініціативні і активні. Їх відрізняє наполегливість в досягненні мети, цілеспрямованість. Ми виявили, що 49% студентів мотивовані на невдачу. Цей тип мотивації характеризує активність людини з потребою уникати невдач, осуду, покарання тощо. Цей тип мотивації характеризується ідеєю уникнення негативних очікувань. Починаючи справу, людина вже наперед боїться можливої невдачі, думає про шляхи уникнення цієї гіпотетичної невдачі. Про способи досягнення успіху такі люди зазвичай думають рідко. Студенти, мотивовані на невдачу, зазвичай мають підвищену

тривожність, низьку впевненість в собі. Вони мають на мені уникати відповідальних завдань, а коли є необхідність рішення надвідповідальних задач, у них можуть проявлятися панічні стани. Принаймні, ситуативна тривожність у них в цих випадках стає надзвичайно високою. Проте, всі ці ознаки можуть поєднуватися з дуже відповідальним відношенням до справи.

Як нами уже було встановлено, існує значна пряма кореляційна залежність між рівнем розвитку комунікативних та організаторських здібностей та компетентним стилем спілкування ($r = 0,83$):

- пряма кореляційна залежність між рівнем розвитку комунікативних та організаторських здібностей та задоволеністю навчальним процесом, виховним процесом, відносинами з однокурсниками, відносинами з викладачами, успішністю, обсягом знань, якістю знань, емоційним станом під час навчальної діяльності; мотивацією досягнення; умінням застосовувати теорію на практиці; успішністю навчальної діяльності. Чим вищий рівень розвитку комунікативних здібностей, тим вищий рівень сформованості названих критеріїв успішності навчальної діяльності;

- зворотна кореляційна залежність існує між рівнем розвитку комунікативних та організаторських здібностей та агресивним стилем спілкування. Чим вищий рівень розвитку комунікативних та організаторських здібностей, тим нижчі прояви агресивного стилю спілкування;

- співвідношення, що потрапили в зону невизначеності, – між рівнем розвитку комунікативних та організаторських здібностей та залежним стилем спілкування. Ми можемо припускати наявність взаємозв'язку між даними критеріями, але вважати їх статистично достовірними не можна.

- відсутність взаємозв'язку між рівнем розвитку комунікативних й організаторських здібностей та ставленням до справи, прагненням професійної діяльності. (див. таблиця 1., таблиця 2.)

Кореляційний аналіз методом К.Пірсона виявив пряму кореляційну залежність між рівнем розвитку комунікативних здібностей і більшістю досліджуваних критеріїв успішності навчальної діяльності (задоволеність

успішністю; ставлення до справи; мотивація досягнення; успішність навчальної діяльності; прагнення професійної діяльності; уміння застосовувати теорію на практиці тощо) за допомогою коефіцієнта r -Пірсона виявило наявність взаємозв'язку комунікативних здібностей з успішністю навчальної діяльності.

З таблиці 1 видно, що є значна пряма кореляційна залежність між рівнем розвитку комунікативних здібностей та компетентним стилем спілкування ($r = 0,83$).

Показник успішності	Коефіцієнт	Достовірність при $R_{кр.} =$ від 0,30 ($p \leq 0,05$) до 0,39 ($p \leq 0,01$)
Компетентний стиль спілкування	0,83*	Виявлено
Залежний стиль спілкування	0,39	Не визначено
Агресивний стиль спілкування	-0,66*	Виявлено
Задоволеність навчальним процесом	0,77*	Виявлено
Задоволеність виховним процесом	0,48*	Виявлено
Задоволеність відносинами з однокурсниками	0,59*	Виявлено
Задоволеність відносинами з Викладачами	0,76*	Виявлено
Задоволеність успішністю	0,87*	Виявлено
Задоволеність обсягом знань	0,87*	Виявлено
Задоволеність якістю знань	0,9*	Виявлено
Задоволеність тимчасовими витратами на навчальну діяльність	0,39	Не визначено
Емоційний стан при навчальній Діяльності	0,78*	Виявлено

Ставлення до справи	0,11	Не виявлено
Мотивація досягнення	0,87*	Виявлено
Вміння застосовувати теорію на практиці	0,88*	Виявлено
Прагнення професійної діяльності	-0,22	Не виявлено
Успішність навчальної діяльності	0,88*	Виявлено

Таблиця 1. Кореляційний аналіз комунікативних здібностей та успішності навчальної діяльності студентів

Також нами був проведений кореляційний аналіз для встановлення взаємозв'язків кореляційної залежності між рівнем розвитку організаторських здібностей та більшістю досліджуваних критеріїв успішності навчальної діяльності (задоволеність успішністю; ставлення до справи; мотивація досягнення; успішність навчальної діяльності; прагнення професійної діяльності; уміння застосовувати теорію на практиці тощо) за допомогою коефіцієнта r -Пірсона. Кореляційний аналіз методом К.Пірсона виявив пряму кореляційну залежність між рівнем розвитку організаторських здібностей і більшістю досліджуваних нами критеріїв успішності навчальної діяльності.

З таблиці 2 видно, що є значна пряма кореляційна залежність між рівнем розвитку організаторських здібностей та компетентним стилем спілкування ($r = 0,83$).

Показник успішності	Коефіцієнт	Достовірність при $R_{кр.} =$ від 0,30 ($p \leq 0,05$) до 0,39 ($p \leq 0,01$)
Компетентний стиль спілкування	0,82*	Виявлено
Залежний стиль спілкування	0,39	Не визначено
Агресивний стиль спілкування	-0,63*	Виявлено

Задоволеність навчальним процесом	0,78*	Виявлено
Задоволеність виховним процесом	0,48*	Виявлено
Задоволеність відносинами з однокурсниками	0,59*	Виявлено
Задоволеність відносинами з Викладачами	0,77*	Виявлено
Задоволеність успішністю	0,88*	Виявлено
Задоволеність обсягом знань	0,85*	Виявлено
Задоволеність якістю знань	0,7*	Виявлено
Задоволеність тимчасовими витратами на навчальну діяльність	0,39	Не визначено
Емоційний стан при навчальній Діяльності	0,79*	Виявлено
Ставлення до справи	0,15	Не виявлено
Мотивація досягнення	0,87*	Виявлено
Вміння застосовувати теорію на практиці	0,80*	Виявлено
Прагнення професійної діяльності	-0,23	Не виявлено
Успішність навчальної діяльності	0,77*	Виявлено

Таблиця 2. Кореляційний аналіз організаторських здібностей та успішності навчальної діяльності студентів

Таким чином, нами доведено, що існує тісний взаємозв'язок між організаторськими здібностями студентів та успішністю їхньої навчально-професійної діяльності, що нами було доведено на статистичному рівні шляхом

проведення онлайн опитування студентів 3-4 курсу НаУ «ОА» в електронному форматі на платформі Google Forms. Обробка отриманих нами даних відбувалася з використанням програмного продукту "SPSS Statistics 17.0", а інтерпретація результатів проводилася відповідно до обробки цих даних. Таким чином, ми змогли отримати дані у вигляді коефіцієнтів, що підтверджують взаємозалежність між рівнем розвитку комунікативних та організаторських здібностей студентів та більшістю досліджуваних критеріїв успішності навчальної діяльності.

При діагностиці потенційних можливостей у студентів розвитку комунікативних і організаторських здібностей за методикою «Оцінка комунікативних і організаторських здібностей особистості» КОС-1 (В.Синявський, В.Федорошин) [72] нами було встановлено, що дуже високий рівень комунікативних здібностей виявлено у 16% вибірки. Ці студенти відчують потребу в комунікативності і активно прагнуть до неї, швидко орієнтуються у важких ситуаціях, невимушено поведуться в новому колективі, ініціативні, воліють у важливій справі або в складній ситуації приймати самостійні рішення, відстоюють свою думку і домагаються, щоб вона була прийнята товаришами. Високий рівень комунікативних здібностей (24% вибірки) характеризує студентів як таких, що не губляться в новій обстановці, швидко знаходять друзів, постійно прагнуть розширити коло своїх знайомих, займаються суспільною діяльністю, допомагають близьким, друзям, виявляють ініціативу у спілкуванні. Середній рівень комунікативних здібностей у 26% характеризується тим, що вони прагнуть контактувати з людьми, не обмежують коло своїх знайомств, відстоюють свою думку, проте потенціал їх нахилів не відрізняється високою стійкістю. Комунікативні схильності необхідно розвивати та вдосконалювати. Швидше низький рівень комунікативних здібностей (17% студентів) інтерпретуємо як характеристику студентів, які не прагнуть спілкування, почуваються сковано в новому колективі; воліють проводити час наодинці із собою. Низький рівень комунікативних здібностей виявлено у 17% студентів-психологів. Ці студенти уникають спілкування,

обмежують свої знайомства; відчують труднощі у встановленні контактів із людьми і під час виступу перед аудиторією; погано орієнтуються у незнайомій ситуації; не обстоюють свої думки, важко переживають образи.

Результати дослідження організаторських здібностей студентів дають можливість нам інтерпритувати наступні характеристики. Згідно отриманих результатів, можна говорити, що дуже високий рівень організаторських здібностей отримала меншість студентів із досліджуваної вибірки (11%). Для цих юнаків і дівчат характерна наполегливість у діяльності, яка їх цікавить, прагнення організувати заходи, в яких вони могли б задовольнити свої комунікативні та організаторські здібності. Такі студенти швидко орієнтуються у важких ситуаціях, невимушено поведуться у новому колективі, ініціативні, воліють у важливій справі або у складній ситуації приймати самостійні рішення, відстоюють свою думку і домагаються, щоб вона була прийнята товаришами, можуть внести позбавлення в незнайому компанію, люблять організувати різні ігри, події. Наполегливі у діяльності, яка їх приваблює. Вони самі шукають такі справи, які б задовольняли їхню потребу в комунікації та організаторській діяльності. Високий рівень організаторських здібностей виявили 30% вибірки. Можна констатувати, що під час навчання у ВНЗ студенти навчаються самостійно приймати рішення, організувати не лише свою діяльність, а й діяльність інших людей. Такі студенти виявляють ініціативу у спілкуванні, із задоволенням беруть участь в організації громадських заходів, здатні прийняти самостійне рішення у скрутній ситуації. Все це вони роблять не з примусу, а відповідно до внутрішніх устремлінь. Рівень розвитку організаторських здібностей у цих студентів дозволяє стверджувати, що вони готові до трудової діяльності. Проте, як факт, чим більше вони вдосконалюватимуть ці здібності, тим кращий професійний рівень матимуть. Оскільки робота психолога напряму пов'язана із комунікативними здібностями та вмінням організувати свою та діяльність своїх пацієнтів тощо. Середній рівень організаторських здібностей встановлено у більшості студентів (50%). Такі студенти можуть планувати свою роботу, але не мають прагнення

організувати діяльність інших людей. Вони прагнуть контактувати з людьми, не обмежують коло своїх знайомств, відстоюють свою думку, планують свою роботу, проте потенціал їх нахилів не відрізняється високою стійкістю. Тобто їхня готовність до трудової діяльності відносно не висока. Комунікативні та організаторські здібності необхідно методологічно розвивати та вдосконалювати.

Швидше низький і низький рівні організаторських здібностей (9% вибірки) дає можливість констатувати, що у студентів з скоріше низьким та низьким рівнями організаторських здібностей знижено ініціативу у громадській діяльності, вони зазнають труднощів у прийнятті рішень, прагнуть не брати на себе відповідальність. Такі студенти не прагнуть спілкування, почуваються сковано в новій компанії, колективі; воліють проводити час віч-на-віч із собою, обмежують свої знайомства; відчують труднощі у встановленні контактів із людьми і під час виступу перед аудиторією; погано орієнтуються у незнайомій ситуації; не обстоюють свої думки, тяжко переживають образи. Студенти, у яких виявлено низький та швидше низький рівень організаторських здібностей не готові до трудової діяльності. Для старту роботи згідно за фахом, вважаємо, що таким студентам необхідна методична робота з формування комунікативних та організаторських здібностей.

Крім комунікативних та організаторських здібностей ми порівняли лідерські здібності студентів за методикою «Діагностика лідерських здібностей (Є.Жаріков, Є.Крушельницький) [26] і отримали наступні результати. Показники за дуже високим рівнем виразності лідерських здібностей виявлено у студентів, яким властиве прагнення влади, потреба підкоряти життя людей своєю волею, деспотизм (11%). Високі лідерські здібності у студентів характеризуються як ті, що мають сильну вираженість прагнення лідерства, вміння організувати продуктивну міжособистісну взаємодію; здатність до переконання інших людей (13%). У більшості студентів лідерські якості виражені середньо (55%). Це студенти, які мають лідерські здібності, але вони

не прагнуть їх застосовувати. 21% студентів має низький рівень лідерських здібностей.

Таким чином, нами було здійснено комплексне дослідження впливу формування комунікативних та організаторських здібностей студентів на їх трудову діяльність.

У результаті дослідження комунікативних, організаторських та лідерських здібностей студентів можна припустити наявність позитивної динаміки: у процесі навчання у вузі формуються комунікативні навички, потреба виявляти свої лідерські здібності, потреба та здатність у самостійній організації власної діяльності, а також організаційні навички у роботі з іншими людьми.

У результаті дослідження комунікативних та організаторських здібностей студентів можлива позитивна тенденція: у процесі навчання у ЗВО формуються комунікативні вміння та навички, потреба виявляти свої лідерські здібності, самостійність та організаційні навички у роботі з іншими людьми.

Проведене нами дослідження взаємозв'язку між комунікативними здібностями студентів та успішністю їхньої навчально-професійної діяльності показало, що основна частина студентів мають рівень розвитку комунікативних здібностей середній і вищий за середній. Більшість студентів переважає компетентний та залежний стиль комунікативної взаємодії. Комунікативні вміння найбільш розвинені у студентів, які мають компетентний стиль взаємодії; найменше – за агресивного стилю комунікативної взаємодії.

Основна частина студентів орієнтована мотивацію досягнення успіху, проте шкала мотивації на невдачу практично відповідає за своїми показниками шкалі мотивації досягнення успіху. Успішність студентів як один із показників успішності навчальної діяльності для більшості студентів відповідає оцінці «добре», задоволеність навчальною діяльністю як показник її успішності перебувають у межах середнього рівня. Більшість студентів оцінюють свою навчальну діяльність як середньоуспішну, відзначаючи значний обсяг

отриманих знань; позитивне емоційне ставлення до навчального процесу; невисоке прагнення майбутньої професійної діяльності.

Кореляційний аналіз методом К. Пірсона виявив пряму кореляційну залежність між рівнем розвитку комунікативних здібностей і більшістю досліджуваних нами критеріїв успішності навчальної діяльності. Все це дозволяє нам говорити про те, що існує тісний взаємозв'язок між комунікативними здібностями студентів та успішністю їхньої навчально-професійної діяльності, що нами було доведено на статистичному рівні.

При дослідженні потенційних можливостей у студентів розвитку комунікативних і організаторських здібностей, нами було виявлено середній рівень комунікативних здібностей. Такі студенти не обмежують коло своїх знайомств, відстоюють свою думку, люблять контактувати із людьми, проте потенціал їх нахилів не відрізняється високою стійкістю. Як факт, комунікативні здібності цієї вибірки студентів необхідно розвивати та вдосконалювати. Організаторські здібності студентів відповідають середньому рівню. Ці студенти характеризують себе як ті, що планують свою роботу, але не мають прагнення організовувати діяльність інших людей. Вони прагнуть контактувати з людьми, не обмежують коло своїх знайомств, відстоюють свою думку, планують свою роботу, проте потенціал їх нахилів не відрізняється високою стійкістю. Тобто їх готовність до трудової діяльності відносно не висока. Ми дослідили лідерські здібності студентів та виявили середній рівень вираженості лідерських здібностей у майбутніх професіоналів. Це студенти, які мають лідерські здібності, але вони не прагнуть їх застосовувати. Тому, як факт, комунікативні та організаторські здібності необхідно методологічно розвивати та вдосконалювати в комплексі.

Висновки до розділу 2

З метою з'ясування взаємозв'язку комунікативних здібностей студентів у ЗВО із успішністю навчально-професійної діяльності та впливу комунікативних та організаторських здібностей на формування професійної діяльності

майбутніх психологів у процесі дослідження нами було використано методики, за допомогою яких ми визначили рівень комунікативних та організаторських здібностей студентів, які є обов'язковою передумовою успішної трудової діяльності в майбутньому.

Ми з'ясували особливості формування комунікативних та організаторських здібностей студентів та їх вплив професійну діяльність. В ході дослідження комунікативних здібностей особистості (методика «Комунікативні здібності особистості» Р.Овчарової) ми встановили, що студенти мають вищий за середній та середній рівень комунікативних здібностей. Це вказує нам на те, що такі студенти швидко знаходять друзів та постійно прагнуть розширити коло своїх знайомств, виявляють ініціативу у спілкуванні, здатні прийняти самостійне рішення у скрутній ситуації, готові надати допомогу та підтримку тим, хто її потребує. Без особливих зусиль освоюються в новому колективі. У спілкуванні з іншими такі люди почуваються досить впевнено. Рівень комунікабельності у них відповідає нормальному, проте потенціал цих нахилів не відрізняється високою стійкістю. Вони швидко змінюють своє рішення, коло їхніх друзів може постійно змінюватися.

Аналіз результатів дослідження комунікативних умінь («Тест-опитувач комунікативних умінь» (Л. Міхельсон в адаптації Ю. Гільбуха)) дає можливість нам говорити, що у студентів було виявлено більшою мірою залежний стиль комунікативної взаємодії, який характеризується тенденцією у таких студентів до незалежності поглядів, оцінок та поведінки особистості від впливу інших людей у ситуації спілкування.

Для того, щоб зрозуміти особливості комунікативних та організаторських здібностей студентів у ЗВО, нам необхідно зрозуміти їх рівень задоволеності навчальним процесом (методика «Задоволеність навчальною діяльністю» (Л. Міщенко)). Ми встановили, що переважна більшість студентів мають високий рівень загальної задоволеності навчальною діяльністю. У них навчання йде благополучно, студенти відчують задоволення від спілкування з

однокурсниками, викладачами, впевнені у своїй майбутній професійній затребуваності, їх запити не перевищують побутову та бюджетну реальність.

Ми з'ясували, що вивчення мотивації успіху та мотивації на невдачі («Мотивація успіху та страх невдачі» (А. Реан) прямо залежить впливає на встановлення особливостей комунікативних та організаторських здібностей студентів-майбутніх професіоналів. У процесі дослідження нам вдалося встановити, що у більшості студентів переважає мотивація на досягнення успіху. Такі студенти характеризуються як особистості, які починаючи справу, мають на увазі досягнення чогось конструктивного, позитивного. У основі активності такої людини лежить надія на успіх і потребу в досягненні успіху. Такі студенти зазвичай упевнені в собі, в своїх силах, відповідальні, ініціативні і активні. Їх відрізняє наполегливість в досягненні мети, цілеспрямованість.

Кореляційний аналіз методом К. Пірсона виявив пряму кореляційну залежність між рівнем розвитку комунікативних та організаторських здібностей і більшістю досліджуваних нами критеріїв успішності навчальної діяльності.

Все це дозволяє нам говорити про те, що існує тісний взаємозв'язок між комунікативними та організаторськими здібностями студентів та успішністю їхньої навчально-професійної діяльності, що нами було доведено на статистичному рівні.

При діагностиці потенційних можливостей у студентів розвитку комунікативних і організаторських здібностей («Оцінка комунікативних і організаторських здібностей особистості» КОС-1 (В.Синявський, В.Федорошин)) ми виявили, що студенти мають середній рівень комунікативних здібностей. Це говорить про те, що вони прагнуть контактувати з людьми, не обмежують коло своїх знайомств, відстоюють свою думку, проте потенціал їх нахилів не відрізняється високою стійкістю. Проте, комунікативні схильності необхідно розвивати та вдосконалювати. Дослідивши рівень організаторських здібностей студентів, ми встановили, що він відповідає середньому. Ці студенти можуть планувати свою роботу, але не мають прагнення організувати діяльність інших людей. Вони прагнуть контактувати

з людьми, не обмежують коло своїх знайомств, відстоюють свою думку, планують свою роботу, проте потенціал їх нахилів не відрізняється високою стійкістю. Тобто їх готовність до трудової діяльності відносно не висока. Тому, комунікативні та організаторські здібності необхідно методологічно розвивати та вдосконалювати.

Крім комунікативних та організаторських здібностей ми порівняли лідерські здібності студентів. У більшості студентів лідерські якості виражені середньо. Це студенти, які мають лідерські здібності, але вони не прагнуть їх застосовувати. Тому, існує необхідність у розробці психологічних рекомендацій для розвитку та покращення комунікативних та організаторських здібностей студентів-майбутніх професіоналів в комплексі.

РОЗДІЛ 3. РОЗРОБКА ПСИХОЛОГІЧНИХ РЕКОМЕНДАЦІЙ ДЛЯ РОЗВИТКУ ТА ПОКРАЩЕННЯ КОМУНІКАТИВНИХ ТА ОРГАНІЗАТОРСЬКИХ ЗДІБНОСТЕЙ СТУДЕНТІВ- МАЙБУТНІХ ПРОФЕСІОНАЛІВ

3.1. Обґрунтування положень психологічних рекомендацій для розвитку та покращення комунікативних та організаторських здібностей студентів-майбутніх професіоналів

У сучасній соціально-економічній ситуації нашому суспільству об'єктивно потрібні висококваліфіковані, ініціативні фахівці з вищою освітою, які мають сформований високий рівень професійно-значущих характеристик. Випускник факультету психології ЗВО готовий професійно до виконання своєї діяльності тоді, коли він є не лише фахівцем, конкурентоспроможним на ринку праці та володіючим професією, а й організованою людиною, компетентною у професійному спілкуванні. Завдання вищого навчального закладу полягає в необхідності формування у студентів уявлень про комунікативні властивості

особистості, соціально-психологічні аспекти спілкування (перцептивного, комунікативного, інтерактивного), організаторські здібності особистості, від яких залежить кар'єрний шлях. Та у подальшому формуванні й вдосконаленні цих якостей. Зі стін сучасного університету має виходити фахівець, який добре володіє комунікативними навичками та організаторськими властивостями [84].

Комунікативна та організаторська компетентність повністю включена у процес професійного становлення студентів. Максимальні складнощі у розвитку комунікативних та організаторських здібностей студентів пов'язані з операційною та мотиваційно-ціннісною підструктурами. Вони зумовлюють ефективність організації, спілкування та взаємодії. Компетентність у спілкуванні та умінні організувати свою діяльність та діяльність інших взаємопов'язана з рівнем сформованості особистості студентів та надає негативний чи позитивний вплив на їх становлення у професії.

Організаторські здібності є однією з базових якостей сучасного фахівця з вищою освітою, які впливають на результативність прийнятих рішень, а в кінцевому рахунку – на індивідуальну та колективну діяльність, ефективно діяти у стандартних та нестандартних ситуаціях, оптимально використовувати матеріальні та кадрові ресурси [29, 44-48].

Окрім організаторських здібностей сучасний психолог-професіонал повинен володіти такими якостями:

- володіти професійними знаннями зі спеціальності;
- прагнути до досягнення професійних та соціальних цілей за рахунок раціональності та системності в роботі;
- вміти позитивно впливати на людей, виховуючи особистим наприкладом;
- мати високий рівень культури професійного спілкування, вміти тактовно та дипломатично переконувати, вміти слухати, мати витримку у будь-якій конфліктній ситуації і правильно сприймати критику у свою адресу [33, 27-33].

Основна роль у розвитку в студентів організаторських та комунікативних здібностей та якостей належить ЗВО. Професорсько-викладацький склад має домагатися, щоб кожен студент став не лише висококваліфікованим фахівцем,

але й опанував навички своєї професії, був здатним організувати та успішно вирішувати проблеми, що виникли у професійній діяльності.

Розвиток організаторських та комунікативних здібностей необхідно здійснювати у навчальний час на методичних та семінарських заняттях, та у позанавчальний – у ході роботи студентів в гуртках науково-дослідної роботи [35].

До того ж, розвиток комунікативної компетентності проходить успішно у процесі реалізації програм соціально-психологічного тренінгу або занять, що проводяться у формі тренінгу, які передбачають комплексний вплив на уявлення студентів про професійне спілкування психологів, їх особисті якості, вміння у сфері комунікації та організаторську діяльність.

Проблемним періодом розвитку комунікативної компетентності у психологів є третій курс у період навчання у ЗВО. Якщо ж у період навчання відбувається процес інтенсифікації професійного становлення, це є ресурсом у формуванні комунікативної компетентності. Якщо ж практикацілеспрямованого формування даної компетентності відсутня, це призводить до подальших труднощів її розвитку та рівень сформованості компетентності знижується [42, 54-55].

Формування компетентності у професійному спілкуванні у студентів протікає успішно, якщо реалізуються пролонговані програми у процесі навчання, які відрізняються комплексністю впливу на знання та уявлення студентів про професійне спілкування. Тому формування компетентності у професійному спілкуванні у студентів розглядається важливою детермінантою професійного становлення.

Формування комунікативної та організаторської компетентності пов'язане так само з формуванням комплексу особистісних рис та професійної мотивації. В даному випадку виділяють товарищкість і врівноваженість, відкритість та екстравертованість. Якщо дана компетентність не сформована, це може бути індикатором непрофесіоналізму психолога [46].

Формування компетентності у професійному спілкуванні та організаторські діяльності студентів відбувається успішно в умовах спеціальної та організованої програми, основу якої складають групові тренінги та навчальні курси, а також індивідуальні консультації. Ці консультації дають змогу подолати індивідуальні труднощі у спілкуванні та труднощі у процесі організації своєї діяльності та діяльності інших [52].

Таким чином, на першому курсі найбільш суттєвим фактором є процес адаптації до умов навчання і життя у ЗВО, вироблення звички займатися науками щодо власних спонукань, а не під безпосереднім контролем педагогів. Поступово студент усвідомлює залежність своїх успіхів у навчанні від своїх практичних зусиль. На 2-3 курсах студенти починають вивчати психологічні дисципліни, знайомляться з теорією та практикою. Завдяки практиці накопичують початковий досвід роботи. У період практики більшу роль у цьому відіграють колективний аналіз практичних робіт, що проводяться, поради керівників по використанню тих чи інших прийомів, що розвивають певне вміння чи якість особистості. Велику роль у професійній підготовці студентів грає практика на старших курсах. У цей період відбувається всебічне використання студентом усіх своїх здібностей, реальна підготовка до самостійної роботи.

Існує величезна кількість модифікацій різних форм тренінгів, що відрізняються загалом ряду ознак. Однією з таких форм є тренінг розвитку компетентності у спілкуванні (комунікативної компетентності, комунікативних умінь). У соціально-психологічному тренінгу формування комунікативної компетентності реалізується за допомогою спеціальних прийомів, які полягають у створенні особливих ситуацій впливу. Призначення тренінгу формування комунікативної компетентності полягає у виробленні соціально-психологічних умінь та оволодіння процесами взаємозв'язку, взаємовираження, взаєморозуміння, взаємовідносин, взаємовпливів. У ході тренінгу студенти можуть навчитися:

- умінню ситуативно обумовлено вступати у спілкування;

- умінню психологічно стимулювати активність партнера та підтримувати спілкування;
- умінню точно визначити «точку» закінчення спілкування;
- умінню використовувати соціально-психологічні характеристики комунікативної ситуації для реалізації своєї стратегічної лінії;
- умінню прогнозувати шляхи розвитку ситуації у спілкуванні;
- умінню організовувати свою комунікативну діяльність згідно поставленої мети;
- умінню прогнозувати можливі реакції партнерів на власні комунікативні акти дій;
- умінню психологічно налаштовуватися на стан та емоційний тон партнерів зі спілкування, вмінню утримати ініціативу у спілкуванні;
- умінню спровокувати бажану реакцію партнера зі спілкування;
- умінню формувати та за бажанням керувати психологічним настроєм партнера у спілкуванні [60] [66] [68].

Ефективність тренінгу визначається тим, що він дозволяє забезпечити індивідуальну спрямованість підготовки студентів до конкретної діяльності. Соціально-психологічний тренінг є сукупністю активних методів практичної психології. Комунікативна та організаторська компетентність сприймається як внутрішній ресурс психолога, необхідний для побудови ефективного спілкування та організаційної діяльності у ситуаціях особистісної взаємодії. Оскільки джерелами комунікативної компетентності та організаторської роботи є вроджені особливості особистості, виховання, життєвий досвід, загальна ерудиція та спеціальні методи навчання. Відповідно, для формування та розвитку таких здібностей найкращий навчальний ефект дають групові методи, звані групи соціально-комунікативного тренінгу. В Україні вони виступають під назвою «групи соціально-психологічного тренінгу», що є синтезом усіх активних засобів навчання [77].

Таким чином, коли існує проблема у розвитку комунікативної та організаторської компетенції (студенти не володіють умінням слухати, низький

рівень вміння співробітництва, навіть у парах), завданням викладачів ЗВО є вибудувати систему викладання з монологу в діалог, щоб студенти більше ставили запитань щодо пройденого матеріалу.

Недостатній розвиток мови призводить до невміння студентів аргументувати свою точку зору. Сучасний психолог – це яскрава, креативна особистість, тому він має вміти вести діалог, бути переконливим та вміти організовувати свою роботу та роботу інших (своїх пацієнтів тощо).

Отже, без підвищення комунікативної та організаторської компетенції студентів, становлення затребуваного професіонала неможливе. І найкращим способом досягнення цієї мети є психологічні рекомендації для розвитку та покращення комунікативних та організаторських здібностей студентів-майбутніх професіоналів та психологічний тренінг.

3.2. Психологічні рекомендації для розвитку та покращення комунікативних та організаторських здібностей студентів-майбутніх професіоналів

На основі отриманих результатів дослідження для студентів були розроблені рекомендації щодо розвитку та покращення комунікативних та організаторських здібностей студентів-майбутніх професіоналів, і, зокрема, щодо розвитку вміння правильно сприймати людей, що має першорядну важливість для майбутніх психологів.

Для розвитку та покращення комунікативних здібностей варто дотримуватися таких психологічних рекомендацій [11] [25] [39]:

1. Виявлення ініціативи.

Перше правило комунікабельної людини – подолати страх спілкування. Не треба соромитися йти на контакт першим. Якщо хочете спілкування – просто починайте його. Але не варто забувати, що є ситуації, коли потенційний співрозмовник не бажає спілкуватися, тому не треба давити на нього і примушувати. В інших випадках треба вчитися переступати через свої комплекси і невпевненість;

2. Виявлення відкритості.

У багатьох ситуаціях люди замкнуті і не впевнені в собі через те, що надто багато думають про доречність своїх емоцій та почуттів. Але прямий шлях спілкування – це відкритість. На додаток до цього відкритість сприяє підвищенню самооцінки та формуванню позитивного погляду на світ. З професійної точки зору, відкритість для психолога – найважливіша риса професійної компетентності;

3. Уміння слухати і не перебивати.

Уміння слухати – один із найкращих способів почути, зрозуміти та повернути до себе співрозмовника (особливо якщо це ваш пацієнт). Слухаючи, не перебиваючи, ви не тільки даєте співрозмовнику простір для вираження своїх думок, але й самі отримаєте про нього масу інформації, а також зможете побачити, які помилки у спілкуванні припускає він, щоб не повторювати їх у власному спілкуванні. Також у процесі активного слухання ви зможете відстежувати свою реакцію поведінки людини, отже, навчитеся бачити себе із боку;

4. Уміння визначати загальне та індивідуальне.

У будь-якій ситуації потрібно звертати увагу на те, що об'єднує вас і співрозмовника, і те, що відрізняє один від одного. Цей прийом допомагає знаходити спільну мову та точки дотику, приймати та поважати чужу позицію, уникати і докорінно усувати конфлікти. До речі, один із ключових моментів у мистецтві спілкування – вміти приймати чужу точку зору. Іншій людині далеко не завжди слід говорити, що вона не має рації. Досить просто сказати, що у вас є своя думка щодо спірного питання;

5. Впевненість у собі.

Розвиток навичок спілкування – це ще й розвиток впевненості у собі. Боязнь висловитись, страх здатися смішним, невпевненість у своїх думках, словах та переконаннях – ці та інші подібні речі завжди відштовхують оточуючих. Впевненість відчувається, викликає повагу та робить так, що люди самі йдуть на контакт із такою людиною;

6. Уміння думати про співрозмовника

Одна з найгрубіших комунікативних помилок – забувати про співрозмовника. Спілкуючись (особливо під час консультації), постійно стежте за станом партнера: чи не втомився він, чи цікаво йому, чи хоче він вас слухати і т.д. Чим уважніше ви будете до оточуючих, тим вищим стане ваш комунікативний рівень, тим простіше ви знаходитимете спільну мову з людьми;

7. Уміння спілкуватися «мовою тіла».

У деяких ситуаціях невербальне спілкування здатне передати до 90% інформації про стан людини, її настрої та ставлення до того, що відбувається. Якщо ви хочете стати майстром спілкування, вчіться розпізнавати пози, жести та інші невербальні прояви співрозмовника, а також обов'язково звертайте увагу на власні невербальні сигнали. Навчившись це робити, ви зможете доносити до інших людей все, що забажаєте, не сказавши жодного слова і краще їх розуміти;

8. Тренуйтеся комунікації.

Як і розвитку будь-якої важливої навички, у розвитку навичок правильної комунікації особливе місце займає практика. Перебувати у процесі спілкування бажано постійно. Важливо пам'ятати, що «одноразові» спроби та ініціативи не дозволять позбутися затискання, скутості чи якихось інших проблем зі спілкуванням.

На підставі аналізу вивченої нами літератури та результатів експерименту було розроблено програму для розвитку комунікативних здібностей студентів. (див. додаток Б.) Дану програму можна ідентифікувати як вузькометодичну, локальну технологію розвитку комунікативної компетентності особистості. Програма спрямована на розвиток та формування у студентів соціальних та комунікативних умінь; на знайомство з прийомами саморегуляції: відбувається навчання рефлексії власної поведінки з метою розуміння своїх почуттів та відносин з іншими; на формування тимчасової перспективи та цілепокладання, а також на збільшення почуття відповідальності за свою поведінку та на

зниження напруженості, що виникла внаслідок дезадаптації у сімейних чи соціально-групових взаєминах [52] [65] [71] [77].

Мета програми: актуалізація та забезпечення особистісного зростання та розвиток комунікативної компетенції особистості.

Завдання:

- 1) формування засад комунікативної культури;
- 2) формування вміння вирішувати конфліктні ситуації;
- 3) розвиток здатності до емпатії, співчуття, вміння вислухати іншу людину;
- 4) зниження рівня нетерпимості та упередженості щодо інших;
- 5) формування толерантних установок щодо інших;
- 6) підвищення рівня прийняття індивідуальності іншої людини.

Методи та форми роботи: бесіда; рольова гра; вправи з міжособистісної комунікації; міні-лекції, дискусії.

Умови проведення та обладнання: клас або будь-яке інше просторе приміщення; стільці; дошка або листи ватману; фломастери; серветки; ручки та зошити для записів студентами інформації, отриманої у ході міні-лекцій; пам'ятки з міні-лекцій для студентів як за кількістю груп, на які буде поділено клас, так і за кількістю студентів, мультимедіа обладнання для демонстрації презентацій та аудіо супроводу.

Очікувані результати:

У результаті реалізації цієї програми студенти набувають: оволодінням вміннями та навичками ефективної взаємодії; вмінню безконфліктного та успішного спілкування; усвідомлення власної індивідуальності та прагнення до глибшого самопізнання; формування адекватної самооцінки; наявність навичок та вмінь зняття емоційної напруги, формування толерантних установок щодо інших людей, розвиток етнокультурної сензитивності; вміння дотримуватись правил і висловлювати власні негативні почуття в соціально прийнятних методах.

Таким чином, студенти отримують навички організації та спілкування з аудиторією, набувають досвіду пояснення тих чи інших питань, пов'язаних з майбутньою професійною діяльністю.

Провідним компонентом організаторської здатності є високий рівень розвитку волі, особливо таких якостей, як сміливість, рішучість і твердість. Справжній психолог-організатор, вибагливий до себе, разом з тим вимогливий до всіх. У гнучкості волі психолога-професіонала проявляється рухливість розуму та його творчі здібності.

Для розвитку та покращення організаторських здібностей варто дотримуватися таких психологічних рекомендацій [32] [55] [65]:

1. «Тренувати» емоції перед дзеркалом – допомагає правильно передавати почуття або приховувати їх – залежно від конкретної ситуації;
2. Планувати справи у письмовому вигляді – дозволяє виробити звичку розподіляти час, реалізовувати плани, а також позбавляє прокрастинації;
3. Спів – вправа для адекватної передачі емоцій, коли людина задає собі питання, а відповідає на них, приспівуючи слова;
4. Підвищення комунікабельності шляхом ініціювання ділових, особистих діалогів з підлеглими чи просто із знайомими людьми.

Психологи радять використовувати у своїй практиці наступні вправи для розвитку організаторських здібностей. Розвивати комунікативні та організаторські здібності можна у будь-якому віці за допомогою нескладних вправ.

1. Вправа «Пантоміма». Допоможе зберегти самовладання у будь-яких ситуаціях, навчитися правильно передавати свій емоційний стан. Отже, станьте перед дзеркалом та продемонструйте хвилювання, гнів, сміх, іронію тощо;
2. Вправа «Бажання». Допоможе відпрацювати навички комунікації. Для цього кожен член команди на листку записує своє бажання. Завдання: переконати партнера виконати бажання, не говорячи жодного слова, після показати запис на листочку;

3. Вправа «Вийди зі шкаралупи». Допоможе набути вміння переконувати. Людина, яка має низький рівень комунікативних здібностей, стає посеред кімнати в коло. Завдання партнерів полягає в тому, щоб переконати його вийти із кола. Наприклад, пообіцяти щось натомість, процес можна знімати на камеру;

4. Вправа «Задай питання з допомогою співу». Допоможе удосконалити навичку висловлювати емоції. Компанію необхідно розділити на 2 групи. Одна команда ставить запитання за допомогою пісні, друга відповідає словами інший [78].

Отже, розвиваючи й удосконалюючи комунікативні та організаторські здібності, людина відчуває покращення якості життя, зниження напруженості. Результат буде помітний не відразу, адже неможливо освоїти нові навички та відпрацювати їх миттєво. Потрібно виявити терпіння і не кидати тренування. Комунікативні та організаторські здібності є компонентом професійної компетентності, отже, рівень їхньої сформованості є одним із показників компетентності психолога в цілому. Якщо організаторські здібності психолога не відповідають високому рівню за будь-якими показниками, їх необхідно вдосконалювати, що, сподіваємося, дозволять зробити складені нами методичні рекомендації.

Висновки до розділу 3

Згідно отриманих результатів емпіричного вивчення системи психолого-соціальних факторів розвитку комунікативних та організаторських здібностей у студентів-майбутніх професіоналів ми отримали низькі результати рівня розвитку організаторських та комунікативних здібностей студентів. Для формування та розвитку комунікативної та організаторської компетенції студентів найкращим способом є психологічні рекомендації та психологічний тренінг.

Розвиток організаторських та комунікативних здібностей необхідно здійснювати у навчальний час на методичних та семінарських заняттях, та у позанавчальний – у ході роботи студентів в гуртках науково-дослідної роботи.

На основі отриманих результатів дослідження для студентів були розроблені рекомендації щодо розвитку та покращення комунікативних та організаторських здібностей студентів майбутніх професіоналів, завданням яких є: формування засад комунікативної культури, формування засад організаторської компетентності майбутнього професіонала, дати змогу отримати високий рівень культури професійного спілкування, вміння тактовно та дипломатично переконувати, вміння слухати, формувати витримку у будь-якій конфліктній ситуації і правильно сприймати критику у свою адресу, вмінню організовувати свою комунікативну діяльність згідно поставленої мети, вмінню психологічно налаштовуватися на стан та емоційний тон партнерів зі спілкування, вмінню утримати ініціативу у спілкуванні тощо.

ВИСНОВКИ

У магістерській роботі представлені результати дослідження системи психолого-соціальних факторів розвитку комунікативних та організаторських здібностей у студентів-майбутніх професіоналів, які знайшли відображення у теоретичному та практичному обґрунтуванні.

Аналіз теоретичної бази довів, що досліджувана проблема є досить актуальною. Уточнено поняття терміну «комунікативні здібності» – вміння та навички людини, що активізуються при її взаємодії з іншими людьми і впливають на успішність цієї взаємодії; «організаторські здібності – це здібності до організаторської діяльності, які включають комунікативні здібності, практичний розум, здатність активізувати інших, критичність, тактовність, ініціативність, вимогливість до себе та інших, самовладання, наполегливість.

Ми встановили, що до структури організаторських умінь студента-майбутнього професіонала входять: вміння планування спільної діяльності;

уміння та навички постановки психологічно-виховних завдань; уміння зіставлення сил та засобів; навички управління конкретними діями іншої людини (пацієнта); уміння давати доручення та завдання та мобілізувати дії іншої людини (пацієнта); уміння вимагати своєчасного та точного виконання доручень; навички стимулювання, контролю та допомоги у роботі з конкретними особами (включаючи групи ризику); уміння зміцнення згуртованості груп осіб (для роботи в парі); навички самоорганізації себе як органу психологічного управління; уміння оцінки результатів своєї діяльності. Нами було з'ясовано, що психологічну структуру організаторських умінь студента майбутнього професіонала доцільно розглядати як логічну сукупність та послідовність дій, прийомів та операцій, психофізіологічною основою яких буде система специфічних відчуттів, сприйнятів, процесів пам'яті, уваги та уявлень, уяви, мислення, мови, інтегрована з метою оптимізації управлінської діяльності. Таким чином, до структури організаторських умінь студента майбутнього професіонала входять: уміння планування спільної діяльності; уміння та навички постановки психологічно-виховних завдань; уміння зіставлення сил та засобів; навички управління конкретними діями іншої людини (пацієнта); уміння давати доручення та завдання та мобілізувати дії іншої людини (пацієнта); уміння вимагати своєчасного та точного виконання доручень; навички стимулювання, контролю та допомоги у роботі з конкретними особами (включаючи групи ризику) тощо.

Для з'ясування особливостей системи психолого-соціальних факторів розвитку комунікативних та організаторських здібностей у студентів-майбутніх професіоналів нами було проведено емпіричне вивчення взаємозв'язку комунікативних здібностей студентів у ЗВО з успішністю навчально-професійної діяльності та виявлення особливостей комунікативних та організаторських здібностей студентів з метою отримання інформації про їх вплив на рівень формування професійної діяльності.

За результатами емпіричного вивчення системи психолого-соціальних факторів розвитку комунікативних та організаторських здібностей у студентів-

майбутніх професіоналів ми встановили, що основна частина студентів мають рівень розвитку комунікативних здібностей середній і вищий за середній. Більшість студентів переважає компетентний та залежний стиль комунікативної взаємодії. Комунікативні вміння найбільш розвинені у студентів, які мають компетентний стиль взаємодії; найменше – за агресивного стилю комунікативної взаємодії. Переважна частина студентів має мотивацію досягнення успіху, проте шкала мотивації на невдачу практично відповідає за своїми показниками шкалі мотивації досягнення успіху. Успішність студентів як один із показників успішності навчальної діяльності для більшості студентів відповідає оцінці «добре», задоволеність навчальною діяльністю як показник її успішності перебувають у межах середнього рівня. Більшість студентів-психологів оцінюють свою навчальну діяльність як середньоуспішну, відзначаючи значний обсяг отриманих знань; позитивне емоційне ставлення до навчального процесу; невисоке прагнення майбутньої професійної діяльності. При дослідженні потенційних можливостей у студентів розвитку комунікативних і організаторських здібностей, нами було виявлено середній рівень комунікативних здібностей. Це студенти, які не обмежують коло своїх знайомств, відстоюють свою думку, люблять контактувати із людьми, проте потенціал їх нахилів не відрізняється високою стійкістю. Як факт, комунікативні здібності цим студентам необхідно розвивати та вдосконалювати. Організаторські здібності студентів відповідають теж середньому рівню. Це студенти, які планують свою роботу, але не мають прагнення організувати діяльність інших людей. Вони прагнуть контактувати з людьми, не обмежують коло своїх знайомств, відстоюють свою думку, планують свою роботу, проте потенціал їх нахилів не відрізняється високою стійкістю. Тобто їх готовність до трудової діяльності відносно не висока. Також ми дослідили лідерські здібності студентів та виявили середній рівень вираженості лідерських здібностей у майбутніх професіоналів. Це студенти, які мають лідерські здібності, але вони не прагнуть їх застосовувати. Тому, як

факт, комунікативні та організаторські здібності необхідно методологічно розвивати та вдосконалювати в комплексі.

Отже, у результаті дослідження комунікативних та організаторських здібностей студентів можлива позитивна тенденція: у процесі навчання у ЗВО формуються комунікативні вміння та навички, потреба виявляти свої лідерські здібності, самостійність та організаційні навички у роботі з іншими людьми.

На основі отриманих результатів дослідження нами було розроблено психологічні рекомендації для розвитку та покращення комунікативних та організаторських здібностей студентів-майбутніх професіоналів в комплексі. Очікувані результати від психологічних рекомендацій для розвитку та покращення комунікативних та організаторських здібностей студентів: формування комунікативної та організаторської компетентності; формування вміння організовувати свою комунікативну діяльність згідно поставленої мети; формуванню вміння психологічно налаштовуватися на стан та емоційний тон партнерів зі спілкування, вмінню утримати ініціативу у спілкуванні; формуванню вміння формувати та за бажанням керувати психологічним настроєм партнера у спілкуванні; розвиток здатності до емпатії, співчуття, вміння вислухати іншу людину; зниження рівня нетерпимості та упередженості щодо інших; формування толерантних установок щодо інших; підвищення рівня прийняття індивідуальності іншої людини; формування адекватної самооцінки; формування навичок та вмінь зняття емоційної напруги; формування навичок дотримуватись правил і висловлювати власні негативні почуття в соціально прийнятних методах тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ТА ДЖЕРЕЛ

1. Адамська З. Суб'єктність у системі професійно значущих якостей особистості майбутнього психолога. *Психологія особистості*. 2011. № 1(2). С. 51-58.
2. Алмашій І.І., Шніцер А.А. Розвиток комунікативних і організаторських схильностей студентів ЗВО. *Наука майбутнього: збірник наукових праць студентів, аспірантів та молодих вчених*; гол. ред. колегії В.В. Гоблик; заст. гол. ред. І.І. Алмашій. Мукачєво: РВВ МДУ, 2020. Вип.1(5). С. 7-12.
3. Балашов Е.М. Метакогнітивний моніторинг саморегульованого навчання студентів. Дис. на здобуття наук. ступ. доктора психологічних наук. 19.00.07. Педагогічна та вікова психологія. Острого 2020, 505 с.
4. Балашов Е.М. Методологічно-змістові засади тренінгової програми розвитку саморегульованої навчальної діяльності студентів у процесі метакогнітивного моніторингу. *Соціально-правові студії: науково-аналітичний журнал*. Львів: ЛьвДУВС, 2020. Вип. 2 (8). С. 192-201.
5. Балашов Е.М. Особливості соціально-психологічних установок студентів у мотиваційно-потребовій сфері. *Наукові записки. Серія «Психологія і педагогіка»*. Острого: Вид-во НаУОА. 2014. Вип. 30. С. 8-12.
6. Балл Г.О. Категорія «культура особистості» в аналізі гуманізації загальної та професійної освіти. *Педагогіка і психологія професійної освіти: результати досліджень і перспективи*: Зб. наук. пр.; За ред. І. А. Зязюна та Н. Г. Ничкало. Київ, 2003. С. 51-61.
7. Бацилева О., Пузь І. В. Проблема формування готовності до професійної діяльності у майбутніх психологів. Психологічна освіта в Україні: традиції, сучасність та перспективи, 21-22 квітня 2017 року: *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з нагоди святкування 50-річчя від початку фахової підготовки психологів у КНУ імені Тараса*

- Шевченка та Дня психолога*; За ред. І. В. Данилюка. Київ: Логос, 2017. С. 21-23.
8. Беженар Г.Д. Психолого-педагогічні умови розвитку професійної компетентності сучасного керівника. *Проблеми екстремальної та кризової психології*: зб. наук. праць. Вип. 3. Ч. 1.; гол. ред. Л.А. Перелигіна. Харків: УЦЗУ, 2007. С. 68-76.
 9. Бех І.Д. Виховання особистості: навчально-методичний посібник. Київ : Либідь, 2003. 848 с.
 10. Борисова О.М. Про роль професійної діяльності в розвитку особистості. Психологічне формування і розвиток особистості; Під ред. Л.І. Анцифорової. Львів: Освіта, 2002. 146 с.
 11. Боровець О. В. Тренінг формування комунікативної компетентності підлітків. Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету. 2009. Ч.3. С.23-29. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpudpu_2009_3_5.
 12. Браніцька Т.Р. Психолого-педагогічні умови формування конфліктологічної культури майбутніх фахівців соціономічних професій. *Психологічні науки*. 2016. Том 8/1 (25). С. 49-53.
 13. Види здібностей та рівні їх прояву: URL: http://pidruchniki.com/16381204/psihologiya/vidi_zdibnosey_rivni_proyavu.
 14. Винославська О.В. Психологічні та соціально-економічні основи забезпечення організаційного розвитку освітніх організацій. *Тези наук.-практ. конф.* (Біла Церква, 22-23 трав. 2008 р.). Київ: Науковий світ, 2008. С. 88-90.
 15. Винославська О.В. Психологія: навч. посіб. Київ: Інкос, 2005. 417 с.
 16. Виявлення організаторських здібностей у підлітків в ігровій діяльності. URL: <https://www.bestreferat.ru/referat-218035.html>.
 17. Вітюк Н.Р. Основні психологічні підходи до визначення категорії «комунікативні здібності особистості». *Вісник прикарпатського*

- університету: *Філософські і психологічні науки: зб. наук. праць*. Івано-Франківськ: Плай, 2002. Вип. 3. С. 158-167.
18. Войтович Н.О. Проблеми організаційного клімату у вищому закладі освіти. *Практична психологія та соціальна робота*. Київ, 2002. № 10 С. 6-10.
 19. Галицька М.М. Складові комунікативної компетентності студентів вищихнавчальних закладів. URL:[https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/10013/1/Halytska%20M%20\(2\).pdf](https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/10013/1/Halytska%20M%20(2).pdf).
 20. Гончаренко С. Український педагогічний словник. URL:<https://lib.iitta.gov.ua/106820/1/D0%BE%D0%BD%D1%871%29.pdf>.
 21. Гончаренко С.У. Український педагогічний енциклопедичний словник. 2-е вид., доп. і випр. Рівне: Волинські береги, 2011. 552 с.
 22. Гончарук Н.М. Психологічний аналіз комунікативних реакцій як складових комунікативної поведінки. URL:<http://journals.uran.ua/index.php/2227-6246/article/view/158166>.
 23. Грінченко О.М. Взаємозв'язок комунікативних, організаторських та лідерських здібностей у майбутніх психологів. *Психолого-педагогічні аспекти формування національної еліти*. Київ, 2011. С. 279-287.
 24. Долинська Л. В., Левченко М. В., Чепелева Н. В. та ін. Активні методи в роботі практичного психолога. Київ, 1994. 80 с.
 25. Етапи формування психосоціальних компетентностей (життєвих навичок) учнів. Навички ефективної комунікації (короткий опис, приклади). URL: <http://lt.multycourse.com.ua/ua/page/22/81>.
 26. Жаріков Є., Крушельницький Є. Методика діагностики лідерських здібностей. URL: <http://weplib.pp.ua/631-diaagnostika-liderskih-sposobnostey-jarikov-22499.html>.
 27. Заброцький М. М. Педагогічна психологія: курс лекцій. Київ: МАУП, 2000. 100 с.

28. Заїка Є. В., Зуєв І. О. Шляхи оптимізації пізнавальної діяльності студентів та школярів: навчальний посібник. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2013 184 с.
29. Занюк С. С. Психологія мотивації та емоцій: навч. посіб. для студ. гуманіт. факультетів ВНЗ. Луцьк: Ред.-вид. відд. Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 1997. 180 с.
30. Іванова І.Ф. Вплив рівня розвитку комунікативних здібностей на формування професійної спрямованості студентів-психологів. *Збірник наукових праць. Психологічні науки*. 2013. Т.2. Вип.10(91). С. 121-125.
31. Кайдалова Л. Г. Психологія спілкування: навч. посіб. Харків: Вид-во НФаУ: Золоті сторінки, 2011. 134 с.
32. Кайдалова Л.Г. Формування професійних знань, умінь та навичок із застосуванням сучасних педагогічних технологій. *Теорія та методика навчання та виховання: зб. наук. праць*; за ред. Г.В. Троцько. Харків: ХДПУ, 2001. Вип. 8. С. 41-47.
33. Ковальова О.А. Модель соціально-комунікативної компетентності. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2014. № 11(30). С. 27-33.
34. Ковальчук Н.П. Комунікативна культура як умова вдосконалення професійної підготовки майбутніх фахівців у ВНЗ. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Філологічна». Волинь, 2015. Вип. 57. С. 185-187.
35. Корень Т.О. Модель професійного розвитку майбутнього психолога у вищому навчальному закладі. URL:http://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp4/psihologia/koren.pdf.
36. Корніяка О.М. Вивчення розвитку комунікативної компетентності студентів. *Психолінгвістика: Зб. наук. праць ДВНЗ*. Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет ім. Григорія Сковороди. – Переяслав-Хмельницький: ПП «СКД», 2009. Вип. 3. С.60-69.

37. Корніяка О.М. Сучасні підходи до вивчення комунікативної компетентності особистості. *Проблеми сучасної психології: Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С. Костюка АПН України*; За ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2009. Вип.3. С.294-316.
38. Король А. Розвиток комунікативних здібностей учнів: теоретичний аналіз. URL: <http://elibrary.kdpu.edu.ua/bitstream/123456789/3286/1/%D0%A0%D0%BE%D1%83%D1%87%D0%BD%D1%96%D0%B2.pdf/>
39. Крикля К.П. Психологічні особливості професійного становлення майбутнього психолога в умовах сучасного суспільства. *Науковий вісник Львів-ського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна*. 2012. №2(1). С.409-417.
40. Кузьменко В., Міськова Г. Теоретичний аналіз проблеми розвитку комунікативних здібностей підлітків. Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент. Київ, 2012. Вип. 10. С. 95-103.
41. Кучеренко Є.В. Інтеграційно-діяльнісний підхід до проблеми структури професійного самовизначення студента. *Актуальні проблеми професійної орієнтації та професійного навчання незайнятого населення в умовах фінансово-економічної кризи*: зб. наук. пр. за матер. IV Всеукр. наук.-практ. конф. Київ: ІПК ДСЗУ. 2009 р., С. 172-180.
42. Макаренко С.С. Психологічні умови розвитку комунікативної компетентності учителя: Дис. ...канд. психол. наук: 19.00.07. Київ, 2001. С. 54-56.
43. Максименко С.Д. Механізми трансформації структурних компонентів діяльності у професійному розвитку особистості в сучасних умовах. *Актуальні проблеми становлення особистості професіонала в ризиконебезпечних професіях: матеріали міжрегіон. наук. семінару*,

- (Київ, 25 березня 2010 р.); Мін-во оборони України, Національний університет оборони України. Київ: НУОУ, 2010. С.12-14.
44. Максименко С.Д., Забродський М.М. Технологія спілкування. Психологічний інструментарій. Київ, 2005.
45. Маріна О.В. Комунікативні уміння як фактор успішності навчально-виховного процесу. Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки: Зб. наук. пр.; Редкол. Т. І. Сущенко та ін. Запоріжжя, 2008. Вип. 49. 348 с.
46. Мацевко Т.М. Професійна компетентність фахівця: поняття, сутність, зміст, структура. Вісник. Збірник наукових статей Київського міжнародного університету. Серія: Психологічні науки. Випуск 9. Київ: КиМУ, 2006. С. 92-103.
47. Міщенко Л.В. До проблеми діагностики ставлення студентів до навчальної діяльності. Вісник практичної психології освіти, 2007. №3. Реан А.А. Методика «Мотивація успіху та страх невдачі». URL: <https://msn.khnu.km.ua>.
48. Мотозюк Л.М. Аналіз дослідження проблеми організаторських здібностей у вітчизняній та зарубіжній психології. Київ, 2003.
49. Мотозюк Л.М. Формування організаторських здібностей у майбутніх керівників прикордонних підрозділів (психологічний аспект): автореф. дис. ... канд. психол. наук: спец. 19.00.09. Нац. акад. держ. прикордон. служби України ім. Б. Хмельницького. Хмельницький, 2006. 20 с.
50. Назарець Л. М. Аналіз мотивації студентів у сучасних умовах навчання. URL: file:///C:/Users/jerde/Downloads/Nznuoapp_2011_18_22.pdf.
51. Науковий журнал «Організаційна психологія. Економічна психологія»; За науковою редакцією С.Д.Максименка, Л.М.Карамушки, 2020, 3 (20).
52. Низовець О.А. Розвиток комунікативної компетентності у процесі професійної підготовки майбутніх психологів. URL:
а. <https://ap.uu.edu.ua/article/252>.

53. Нісімчук А. С., О.С. Падалка: Сучасні педагогічні технології: навч. посіб. Київ: Просвіта, 2000. 368 с.
54. Овчарова Р.В. «Комунікативні здібності особистості». URL: <https://chcptucourse.pp.ua/page11.html#:~:text=%D0%9A%D0%BE%D0%B%D1%83%D0%BD%D1%96%>.
55. Організаторські здібності – що це таке і як їх розвинути? URL: <https://mozilla-team.org.ua/organizatorski-zdibnosti-shho-ce-take-i-yak-rozvinuti/>.
56. Організаторські здібності керівника. URL: <http://um.co.ua/8/8-10/8-105338.html>.
57. Організаційна психологія. URL: <https://uk.economy-pedia.com/11041096-organizational-psychology>.
58. Організаційна психологія: метод. рек. до самоств. та індивід. роботи студ.; уклад. А.Б. Мудрик. Східноєвропейський нац. ун-т імені Лесі Українки, Ф-т психології, Каф. заг. та соц. психології. Луцьк: ССНУ ім. Лесі Українки, 2012. 32 с.
59. Організаційно-комунікативні здібності. URL: <http://ibib.ltd.ua/organizatsionno-kommunikativnyie-sposobnosti-33969.html>.
60. Панасенко Е., Черепова Ю. Розвиток комунікативних здібностей майбутніх учителів-філологів: психолого-педагогічний аспект. *Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти*. Слов'янськ, 2017. Вип. 5. Ч. 2. С. 81 – 91.
61. Пляка Л.В. Формування конфліктологічної компетентності фахівця. *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції: «Освітньо-наукове забезпечення діяльності правоохоронних органів України»*. Хмельницький: НДПСУ, 2008. С. 191-192.
62. Пов'якель Н.І. Психологічна готовність до партнерства і особливості професійної саморегуляції практичного психолога. *Психологія: Зб. наук. пр. НПУ ім. М.П. Драгоманова*. Вип. 2. Київ, 1998. С. 103-108.

63. Пов'якель Н.І. Професіогенез саморегуляції мислення практичного психолога: Монографія. Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2003. 295 с.
64. Поденко А.В. [Розвиток організаторських здібностей особистості в підлітковому віці](#). Харківський національний університет імені ВН Каразіна. Харків, 2007. 20 с.
65. Поденко А.В. Розвиток організаторських здібностей як компетентності майбутнього спеціаліста: діяльнісний підхід. *Психологія професійної безпеки: технології конструктивного самозбереження особистості: колективна монографія*; за ред. проф. Ж. Вірної. Луцьк: Вежа-Друк. С. 420-440.
66. Порівняльний аналіз розвитку комунікативної компетентності фахівця у період його первинної і вторинної професіоналізації. Проблеми сучасної психології: Зб. наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України; За ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2011.
67. Психолог і його комунікативні здібності. URL: <http://psychologistandhiscommunistabilities.blogspot.com/>.
68. Психологічні особливості комунікативних вмінь майбутніх психологів. URL: https://archer.chnu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/4075/educ_2022_059.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
69. Психологія праці та професійної підготовки особистості: навч. посібник; за ред. П.С Перепелиці, В.В. Рибалки; АПН України, Ін-т педагогіки і психології проф. освіти. Хмельницький: ТУП, 2001. 330 с.
70. Психологія. Комунікативні здібності – це що таке? URL: <https://presa.com.ua/psykholohiia/psikhologiya-komunikativni-zdibnosti-tse-shcho-take.html>.
71. Розвиток особистих організаторських і комунікативних здібностей: діагностика та рекомендації. URL: <https://www.wunu.edu.ua/student->

- life/laboratory-psychological-services/recommendations-and-tips/12347-rozvytok-osobystyh-organizatorskyh-i-komunikatyvnyh-zdibnostei.html.
72. Реан А.А. Методика «Мотивація успіху та страх невдачі». URL: <https://msn.khnu.km.ua>.
73. Синявський В.В., Федорошин В.А. «Оцінка комунікативних і організаторських здібностей особистості» КОС-1. URL: <https://studfile.net/preview/5258514/page:106/>.
74. Супрун Д.М. Операційно-діяльнісний компонент професійної підготовки психологів у галузі спеціальної освіти. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології: наук. Сум ДПУ імені А.С. Макаренка*, 2017, № 7 (71), С. 134-149.
75. Тернопільська В.А. Теоретичні аспекти феномену «соціально-комунікативна культура». URL: https://pedagogy.lnu.edu.ua/departments/pedagogika/periodic/visnyk/22/06_ternopilska.pdf.
76. Тест комунікативних умінь міхельсона (адаптація ю.з. Гільбуха).URL: <https://psiukrearth.ru/psihologichni-testi-ta-igri/7911-test-komunikativnih-umin-mihelsona-adaptacija-ju-z.html>.
77. Тренінг розвитку комунікативних і лідерських якостей підлітків «Я – лідер». URL: <https://naurok.com.ua/trening-rozvitku-komunikativnih-i-liderskih-yakostey-pidlitkiv-ya---lider-179109.html>.
78. Хомуленко Т.Б., Поденко А.В. Діяльнісний підхід до розвитку організаторських здібностей як компетентності. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. Психологія*. 2015. Вип. 50. С.306-322.
79. Хомуленко Т.Б., Поденко А.В., Моргунова Н.С. [Психологія праці та організаційна психологія. Навчально-методичний посібник](#). Харків: ХНАДУ, 2009.
80. Чепелева Н.В. Становлення професійної компетентності в системі вузівської підготовки практичних психологів. Психолого-педагогічна

- наука і суспільна ідеологія: Матеріали методологічного семінару АПН України, 12 листопада 1998 р. Київ: Гнозис, 1998. 605 с.
81. Чепелєва Н.В., Пов'якель Н.І. Теоретичне обґрунтування моделі особистості практичного психолога. *Психологія: Зб. наук. пр. НПУ ім. М.П. Драгоманова*. Вип. 3. Київ, 1998. С. 35-41.
82. Червоний П.Д. Тренінг «Формування організаторських умінь, комунікативної і конфліктологічної компетентності». *Психологічні технології в екстремальних видах діяльності: матеріали V міжнародної науково-практ. конф. (Донецьк, 28-29 травня 2009 р.)*. Донецьк: Донецький юридичний інститут ЛДУВС ім. Е. А. Дидоренка, 2009. С. 234-236.
83. Черезова І.О. Комунікативна компетентність як інтегральна якість особистості. *Науковий Вісник Херсонського державного університету. Серія Психологічні науки*. 2014. Випуск 1., Том 1. С. 103-107.
84. Шевенко А.М. Методичне забезпечення відбору учнівської молоді до вищих навчальних закладів педагогічного профілю. *Метод. реком.* Київ, 2016. С. 126-127
85. Якимчук М.Ю. Роль невербальної комунікації у професійній діяльності адвоката. URL: <file:///C:/Users/jerde/Downloads/641%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-2217-1-10-20210225.pdf>.
86. Якимчук Ю.В. Розвиток когнітивного компонента комунікативних здібностей у студентів вищих навчальних закладів. *Психологічні науки. Вісник національної академії Державної прикордонної служби України*. № 4. Київ, 2010. С. 68-73.
87. Adler R., Towne N. Looking out/looking in (2nd ed.). New York: Holt, Rinehart and Winston. 1978.
88. Flavell J. Metacognition and Cognitive Monitoring: A New Area of Cognitive-Developmental Inquiry. *American Psychologist*. 1979. Vol. 34 (10). P. 906–911.

89. Howard P. J. The Big Five Quick Start: An introduction to the five factor model of personality for human resource professionals. Centre of applied cognitive studies, Charlotte, North Carolina, 1995. P.21.
90. Koriat A. The Feeling of Knowing: Some Metatheoretical Implications for Consciousness and Control. *Consciousness and Cognition*. 2000. Vol. 9. P. 149–171.
91. Nelson T. Metamemory: a theoretical framework and new findings. *Psychology of Learning and Motivation*. In G. Browner (Ed.). *New York Academic press*, 1990. P.125–147.
92. Nelson T. Metamemory: a theoretical framework and new findings. *Psychology of Learning and Motivation*. In G. Browner (Ed.). *New York Academic press*, 1990. P.125–147.
93. Ryan R., Deci E. Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *Amer. Psychol.* 2000. V. 55. P.68-78.
94. Schraw G. Metacognitive Theories. *Educational Psychology Review*. 1995. Vol. 7. №4. P.351–371.
95. Snyder M. Public appearances. Private realities: The psychology of self-monitoring. New York: W.H. Freeman, 1987. 266 p.
96. Snyder M. Self-monitoring of expressive behavior: *Journal of Personality and Social Psychology*. 1974. Vol. 30. P. 526-537.
97. Terman L.M., Oden M.H. The gifted group at mid-life: Thirty-five years' follow-up of the superior child. Stanford, CA: Stanford University Press. 1959.
98. Tobias S. Assessing Metacognitive Knowledge Monitoring. *Issues in the Measurement of Metacognition*. G. Schraw et al. Lincoln NE: *Buros Institute of Mental Measurement*. 1996. P.147–222.
99. Tobias S. Assessing Metacognitive Knowledge Monitoring. *Issues in the Measurement of Metacognition*. G. Schraw et al. Lincoln NE : *Buros Institute of Mental Measurement*. 1996. P.147–222.

100. Verstraeten K., Vasey M., Raes F., Bijttebier P. (2009). Temperament and risk for depressive symptoms in adolescence: Mediation by rumination and moderation by effortful control. *Journal of Abnormal Child Psychology: An official publication of the International Society for Research in Child and Adolescent Psychopathology*, 37(3), p. 349–361.
101. Verstraeten K., Vasey M., Raes F., Bijttebier P. (2009). Temperament and risk for depressive symptoms in adolescence: Mediation by rumination and moderation by effortful control. *Journal of Abnormal Child Psychology: An official publication of the International Society for Research in Child and Adolescent Psychopathology*, 37(3), p. 349–361.
102. Yildiz S. «Social Presence in the Web-Based Classroom: Implications for Intercultural Communication» *Journal of Studies in International Education*. 2009, Vol. 13. Issue 1: 46-6.

ДОДАТКИ

Додаток А.

Анкета

визначення успішності навчально-професійної діяльності студентів

1. Ваш вік _____
2. Ваш курс 3 _____; 4 _____;
3. Ваша стать _____
4. Ваша середня оцінка успішності за профільними (психологічні науки) дисциплінами: _____
5. Ваша середня оцінка успішності за непрофільними (психологічні науки) дисциплінами: _____
6. На вашу думку, чи впливають комунікативні здібності на успішність вашої навчальної діяльності?
7. Оцініть свій емоційний стан при навчально-професійній діяльності за шкалою від 1 до 10, де 1 – це низький емоційний стан, 10 – піднесений емоційний стан. _____
8. Оцініть ступень серйозності вашого ставлення до навчання за шкалою від 1 до 10, де 1 – це низька серйозність, 10 – висока серйозність.

9. Оцініть обсяг знань, які надає вам ваш навчальний заклад за шкалою від 1 до 10, де 1 – це низький обсяг, 10 – високий обсяг. _____
10. Чи підтримуєте ви «тимчасові витрати» на навчальну діяльність?
Так ___
Ні ___
11. На вашу думку, чи володієте ви умінням застосовувати теорію на практиці?
Так ___
Ні ___

Дякуємо за увагу

Тренінг для розвитку та покращення комунікативних та організаторських здібностей студентів

Зміст програми.

Заняття 1. «Давайте познайомимося»

Мета: знайомство учасників один з одним та з психологічним тренінгом як методом роботи, формування інтересу та мотивації до відвідування подальших занять.

Обладнання: олівці або ручки за кількістю учасників, лист з назвою техніки та мішенню, що має 3 кола, стікери.

Організаційний момент. Вступна частина

Студенти розсілися у традиційне коло. Невеликий монолог, коротка розповідь студентам про те, чим вони мають займатися на цих зустрічах і для чого це потрібно:

Чим нам тут належить займатися?

- Іграми та вправами. Будь-яка психологічна гра має «подвійне дно», на поверхні лежить можливість отримати задоволення, але її сенс до цього не зводиться, гра також дає можливість краще впізнати себе та інших, чогось навчитися тощо.
- Бесідами на цікаві для нас теми, які стосуються психології.
- Вивченням деяких наших психологічних якостей та обговоренням отриманих результатів.

Яку користь нам це принесе?

- 1) Ми зможемо краще зрозуміти себе: свої почуття, переживання, бажання.
- 2) Ми навчатимемося висловлювати свої почуття і бажання так, щоб інші люди краще розуміли нас.

3) Ми зможемо успішніше спілкуватися з іншими людьми: краще розуміти їх, менше конфліктувати.

4) Нарешті, ми просто добре та весело проведемо час!

Основна частина.

Вправа «Олівці» (20 хвилин)

Мета: навчання навичкам взаємодії, уміння працювати в парах та групі.

Матеріали: олівці по одному на пару.

Процедура: Суть вправи полягає в утриманні олівців або авторучок, закритих ковпачками, затиснутими між пальцями учасників. Спочатку учасники виконують підготовче завдання: розбившись на пари, розташовуються один навпроти одного на відстані 70-90 см і намагаються утримати два олівці, притиснувши їх кінці подушечками вказівних пальців. Дається завдання: не випускаючи олівці, рухати руками вгору-вниз, уперед-назад. Після виконання підготовчого завдання група встає у вільне коло (відстань між сусідами 50-60 см), олівці затискаються між подушечками вказівних пальців сусідів. Група, не відпускаючи олівців, виконує синхронно завдання:

1. Підняти руки, опустити їх, повернути у вихідне становище.
2. Витягти руки вперед, відвести назад.
3. Зробити крок вперед, два кроки назад, крок вперед (звуження та розширення кола).
4. Нахилитися вперед, назад, випрямитись.
5. Присісти, підвестися.

За виконання вправи від учасників потрібна чітка координація спільних дій з урахуванням невербального сприйняття одне одного. Якщо кожен учасник думатиме лише про свої дії, то вправа практично нездійсненна. Потрібно будувати свої дії з урахуванням рухів партнерів.

Обговорення.

Які дії має виконувати кожен із учасників, щоб олівці у колі не падали? А на що орієнтуватись при виконанні цих дій? Як встановити з оточуючими необхідне для цього взаєморозуміння, навчитися відчувати іншу людину?

Від обговорення робиться перехід до теми психологічного тренінгу, на який прийшли учасники. Тренінг спрямований на те, щоб в ігровій формі розвивати необхідні для цього вміння — наприклад, координувати спільні дії, встановлювати взаєморозуміння з оточуючими, «відчувати» людину, яка знаходиться поряд. А такі вміння необхідні для досягнення успіху в багатьох життєвих ситуаціях (приклади ситуацій нехай приведуть самі підлітки).

Конкретизація очікувань тренінгу.

Вправа «Мета настрою» (10 хвилин)

Ціль: рефлексія заняття.

Процедура: Видається лист із назвою техніки та мішенню, яка має 3 кола. Внутрішнє коло мішені містить найпозитивнішу фразу, тобто настрої відмінний. Фраза відбиває думку кращого результату. Потрапити до «десяточки», тобто в середину, вважається найкращим результатом. Середнє коло – це фраза проміжного настрою, тобто звичайний настрої, як завжди. Зовнішнє коло – мені було не дуже зручно або настрої поганий. Поруч із мішенню наклеєна кишеня, в яку вкладені картонні яблука (за кількістю опитуваних). Завдання кожного учасника опитування – взяти яблуко та приклеїти на ту фразу мішені, яка відповідає його настрою.

Примітка. Опитуваний вирішує для себе сам підписуватиме він яблука чи ні.

Заняття 2. «Я у світі людей»

Ціль: розвиток комунікативних навичок, доброзичливого ставлення один до одного.

Матеріал: клубок ниток, свічка, медіа-обладнання.

Вправа «Привітання» (5хвилини)

Ціль: розминка, настрої на заняття.

Процедура: учасникам пропонується утворити коло та розділитись на три рівні частини: «європейців», «японців», «африканців». Кожен із учасників йде по колу і вітається з усіма «своїм» способом: «європейці» тиснуть руку, «японці» кланяються, «африканці» труться носами. Вправа проходить весело та емоційно, заряджає групу енергією.

Вправа «Клубочок» (7хвилини)

Мета: формування почуття зближення один з одним, почуття самоцінності та цінності інших, сприяти прийняттю дітьми одне одного, налаштувати активну роботу і контакт один з одним.

Матеріали: клубок ниток.

Процедура: студенти по черзі звертаються один до одного зі словами: «Я радий, що ти, Олю, поряд зі мною». Перший гравець намотує на палець кінець нитки від клубка і віддає клубок тому, до кого звертається. Учасник, який отримує клубок, обмотує нитку навколо пальця, звертається до сусіда та віддає йому клубок. Коли всі будуть з'єднані однією ниткою, піднімають руки нагору, потім опускають їх на коліна. Дуже важливо все робити одночасно, щоби не зруйнувати загальне коло. Потім клубок змотується у зворотному напрямку. При цьому кожен учасник намотує свою частину нитки на клубок, звертаючись до іншого сусіда з тими самими словами.

Аналіз вправи. Чи було легко говорити приємні речі іншим? Хтось тобі сьогодні вже казав щось приємне? Як ти зараз відчуваєшся?

Міні-лекція «Людина у світі людей» (5 хвилини)

Мета: інформування учасників на тему заняття.

Процедура: Людина не може існувати сама. Вона перебуває у системі взаємовідносин з іншими людьми. Відносини членів колективу, групи можуть будуватися на різних засадах, носити характер взаємної підтримки чи взаємної

неприятні. Взаємопідтримуюча система відносин об'єднує людей, дає можливість ефективно розвиватися.

Інструменти підвищення само- та взаємоефективності:

- повага один до одного;
- прагнення розуміти і співпереживати один одному;
- можливість відкрито висловлювати незгоду з рішенням інших членів колективу з урахуванням поваги, тактовності (не використовуючи інструменти неприємності).

Вправа «Давайте жити дружно» (5хвилин)

Мета: вироблення невербальних навичок «впевненої комунікативної поведінки».

Процедура: учасники поділяються на пари, утворюючи два кола (зовнішнє та внутрішнє). Якщо за командою ведучого гравці викидають один палець, дивляться один одному в очі; якщо одночасно по команді (не домовляючись) викидають два пальці, то тиснуть один одному руки, а якщо три пальці, то обіймаються. Виконавши три завдання в парі, зовнішнє коло пересувається праворуч, і всі завдання повторюються. Якщо кількість викинутих пальців у парі не збігається, виконується команда, що відповідає меншій кількості пальців.

Рефлексія (10 хвилин)

Обмін враженнями. Проводиться по колу з передачею один одному свічки, що горить.

Розмова «Що знаю себе?» (15 хвилин)

Що, окрім нашої зовнішності, робить нас несхожими на інших?

У формі групової дискусії йдуть обговорення, чим студенти відрізняються один від одного? Що з-поміж них спільного?

На дошці записуються структурні компоненти особистості:

- «Я – фізичне» (твоє тіло, вік, стать, колір волосся тощо);

- «Я – інтелектуальне» (твій розум, уявлення, інтереси);
- «Я – емоційне» (твої почуття, емоції);
- «Я – соціальне» (кожна людина може одночасно мати багато соціальних ролей: у навчальному закладі ти студент, спортсмен, друг, староста; вдома ти син, дочка, онук, онука).

Необхідно показати важливість знань про себе і позитивного самосприйняття.

Заняття 3. «Спілкування та повага»

Ціль: формування навичок ефективного повсякденного спілкування, вироблення доброзичливого ставлення один до одного.

Матеріали: аркуші паперу та ручки за кількістю учасників.

Вправа «Підійди ближче» (10 хвилин)

Мета: дати уявлення про особисті межі людини, підвести до обговорення поняття «повага».

Процедура: Вибирається центральний учасник. Він стає спиною до товаришів. До нього по черзі підходить кожен член групи. Можна варіювати рух: підходити повільно, швидко, перевальцем. Якщо центральний учасник відчує, що йому стає некомфортно, він каже: «Стоп!» — і відповідний зупиняється.

Аналіз вправи. Як ти почував себе, коли стояв спиною до учасників групи? Наскільки близько ти дозволив партнеру підійти до тебе? Чому? Як ще можна дати зрозуміти іншій людині, що він підійшов до твоїх «кордонів»? Чи учасники виявляли повагу до товариша, що стоїть спиною до групи?

Заняття 4. «Ми такі різні»

Мета: створення умов усвідомлення учасниками відмінностей між людьми.

Вправа «Живе дзеркало». (15 хвилин)

Мета: створення умов для більш повного взаєморозуміння та отримання зворотнього зв'язку — можливості поглянути на свої рухи очима інших людей.

Процедура: учасники об'єднуються у трійки. Включається музика, і одна людина з кожної трійки починає здійснювати під неї будь-які рухи, які хочеться. Двоє інших учасників виступають у ролі «живого дзеркала» — повторюють усі його рухи (1,5-2 хвилини).

Потім ролі змінюються таким чином аби у активній позиції зміг побути кожен із учасників. Які емоції та почуття виникали при виконанні вправи? Що нового вдалося дізнатися про себе та про тих, з ким ви були у трійці?

Заняття 5. «Чи важливо спілкування?»

Мета: формування навичок ефективного спілкування, розуміння думок та почуттів іншої людини, враховуючи ситуацію та особисті якості співрозмовника.

Обладнання: дошка, аудіоапаратура

Матеріали: папір, ручки, коробка, ватман, фломастери, мотузки.

Запитання для обговорення (10 хвилин)

- Чи завжди спілкування з іншими людьми буває успішним?
- Чи потрібно вчитися спілкуватися правильно та що для чого це потрібно?
- Чи чули ви колись слова: «Я не бажаю з тобою спілкуватися, і взагалі ти мені неприємний?»
- Чи були справедливі ці слова стосовно вас?
- Що Ви відчували?

Секрети ефективного спілкування (10 хвилин)

А зараз ми з вами подумаємо та напишемо правила спілкування:

- 1 Не виправдовуйте себе! (Мене не розуміють, мене не цінують, я забула та ін.).
- 2 Не знімайте з себе відповідальності! (Я взагалі тут ні до чого, він сам винний).
- 3 Не спілкуйтеся з людьми тільки через зовнішні хороші якості!
- 4 Будьте завжди щирі!
- 6 Справедливо оцінюйте ситуації!
- 7 Враховуйте думку інших!
- 8 Не бійтеся говорити правди!
- 9 Щиро радійте успіхам людей, які вас оточують і вони радіють за вас!

10 Будьте природні у спілкуванні, не наслідуйте когось!

11 Правду, висловлену на вашу адресу, розцінюйте розумно без емоцій!

12 Аналізуйте свої стосунки з людьми, дивіться у них, як у дзеркало та слухайте їхні зауваження!

Заняття 6 « Відчуй мене »

Мета: розвиток уміння відчувати партнера зі спілкування, здібності читати невербальні знаки.

Вправа «Сніжинка». (10 хвилин)

Мета: усвідомлення учасниками індивідуальності та самоцінності кожної людини.

Матеріали: аркуші паперу за кількістю учасників.

Процедура: Ведучий проговорює умови: «Зараз ми виконаємо з вами цікаву вправу. Головна умова - не дивитись ні на кого і слухати мою інструкцію. Перед Вами у кожного на столі лежить аркуш. Всі листи однакової форми, розміру, якості, кольори. Слухайте уважно і виконуйте наступне:

- складіть лист навпіл;
- відірвіть правий верхній куточок;
- знову складіть навпіл;
- знову відірвіть правий верхній куточок;
- складіть лист навпіл;
- відірвіть правий верхній куточок.

Продовжуйте цю процедуру доки вона буде можлива. Тепер розкрийте свою красиву сніжинку. Зараз я попрошу Вас знайти і серед інших сніжинок таку ж як у вас. Сніжинки мають бути абсолютно однакові.

Знайшли? А чому? Як ви думаєте?»

Висновок: Люди всі різні. Різні їх здібності, можливості та особистісні якості.

Заняття 7. «Комплімент чи образа»

Мета: розвиток вміння входити в становище інших людей, краще розуміти їхні почуття, мотиви поведінки. Розвиток уміння надавати позитивні знаки уваги. Засвоєння стандартних прийомів ефективних форм спілкування.

Обладнання: дошка, аудіоапаратура

Матеріали: папір, фломастери, шпильки, ручки, м'яч, свічки

Хід заняття

Вправа «Ярлики». (10 хвилин)

Мета: дати учасникам можливість відчутти себе на місці відзначених «ярликом» людей; допомогти побачити недоліки такого підходу до людей.

Матеріали: наклейки з написами «лінивий», «розумний», «лідер», «байдужий» і т.д.

Процедура: Підійдіть до кожного з учасників та наклейте на груди одну з наклейок (вибір наклейок має бути випадковим). Попросіть учасників не говорити один одному, які наклейки на них наклеєні та забороніть дивитися у дзеркало. Дайте всій групі якесь цікаве завдання (наприклад, намалювати чи скласти щось). Скажіть, що учасники повинні поводитися один з одним так, ніби написане на наклейках – правда.

Обговорення: Що ви відчували, коли з вами поводитися неадекватно тому як ви почуваетесь? Чи всім дісталася однакова робота? Як це пов'язане з наклейками? Чи існують «наклейки» у реальному житті? Чи завжди наша думка про інших людей відповідає реальному? Чи впливає наша думка на поведінку щодо цих людей? Якби наклейок не було, група б працювала краще чи гірше?

Завершення заняття «Оплески». (2 хвилини)

Методика «Комунікативні здібності особистості» Р.Овчарової [54]

Методика Р.Овчаровой призначена для виявлення комунікативних схильностей. Основним методом дослідження є тестування.

Мета: виявлення комунікативних здібностей.

Інструкція. Уважно прочитайте запитання, зафіксуйте у бланку відповідей свій варіант відповіді «так» або «ні» на кожне з 20-ти запитань.

Перелік запитань

1. Чи часто Вам вдається схилити більшість своїх товаришів до прийняття ними Вашої думки?
2. Чи завжди Вам важко орієнтуватися в критичній ситуації що створилася?
3. Чи подобається Вам займатися соціальною роботою?
4. Якщо виникли деякі перешкоди в здійсненні Ваших намірів, то чи легко Ви відступаєте від задуманого?
5. Чи любите Ви придумувати або організовуватися своїми товаришами різні ігри і розваги?
6. Чи часто Ви відкладаєте на інші дні ті справи, які потрібно було б виконати сьогодні?
7. Чи прагнете Ви до того, щоб Ваші товариші діяли відповідно до Вашої думки?
8. Чи вірно, що у Вас не буває конфліктів з товаришами через невиконання ними своїх обіцянок, зобов'язань, обов'язків?
9. Чи часто Ви у рішенні важливих справ приймаєте ініціативу на себе?
10. Чи правда, що Ви звичайно погано орієнтуєтесь в незнайомій для Вас обстановці?
11. Чи виникає у Вас роздратування, якщо Вам не вдається закінчити почату справу?
12. Чи правда, що Ви стомлюєтесь від частого спілкування з товаришами?

13. Чи часто Ви виявляєте ініціативу при вирішенні питань, що торкають інтереси Ваших товаришів?
14. Чи вірно, що Ви різко прагнете довести свою правоту?
15. Чи приймаєте Ви участь у соціальній роботі?
16. Чи вірно, що Ви не прагнете обстоювати свою думку або рішення, якщо воно не було відразу прийняте Вашими товаришами?
17. Чи охоче Ви приступаєте до організації різних заходів товаришів?
18. Чи часто Ви спізнюєтеся на ділові зустрічі, побачення?
19. Чи часто Ви виявляєтеся в центрі уваги своїх товаришів?
20. Чи правда, що Ви не дуже впевнено почуваете себе в оточенні великої групи своїх товаришів?

Бланк відповідей

1	5	9	13	17
2	6	10	14	18
3	7	11	15	19
4	8	12	16	20

Обробка отриманих результатів. Показник виразності комунікативних схильностей визначається по сумі позитивних відповідей на всі непарні питання негативних відповідей на всі парні питання, за кожне співпадіння нараховується 1 бал. Для визначення рівня розвитку комунікативних здібностей потрібно отриману суму балів розділити на 20.

По отриманому в такий спосіб показникові можна судити про рівень розвитку комунікативних здібностей: низький рівень – 0,1-0,45; нижче середнього – 0,46-0,55; середній рівень – 0,56-0,65; вище за середнє – 0,66-0,75; високий рівень – 0,76-1.

Тест-опитувач комунікативних умінь
(Л. Міхельсон в адаптації Ю. Гільбуха) [76]

Інструкція: Ми просимо Вас уважно прочитати кожен з описаних ситуацій і вибрати один варіант поведінки в ній. Це повинно бути найбільш характерне для Вашої поведінки, те, що Ви дійсно робите в таких випадках, а не те, що, по-вашому, слід було б робити.

1. Будь-хто говорить Вам: "Мені здається, що Ви чудова людина". Ви завжди в подібних ситуаціях:
 - а) Говорите: "Ні, що Ви! Я таким не є".
 - б) Говорите з посмішкою: "Спасибі, я дійсно людина видатна".
 - в) Говорите: "Спасибі".
 - г) Нічого не говорите і при цьому червонієте.
 - д) Говорите: "Так, я думаю, що відрізняюся від інших і в кращу сторону".

2. Будь-хто здійснює дію або вчинок, які, на Вашу думку, є чудовими. У таких випадках Ви зазвичай:
 - а) Вчиняєте так, якби ця дія не була настільки чудовою, і при цьому говорите: "Нормально!"
 - б) Говорите: "Це було чудово, але я бачив результати трохи краще".
 - в) Нічого не говорите.
 - г) Говорите: "Я можу зробити набагато краще".
 - д) Говорите: "Це дійсно чудово!"

3. Ви займаєтеся справою, яка Вам подобається, і думаєте, що вона у Вас виходить дуже добре. Будь-хто говорить: "Мені це не подобається!"
Зазвичай в таких випадках Ви:
 - а) Говорите: "Ви - бовдур!"
 - б) Говорите: "Я все ж думаю, що заслуговую гарної оцінки".
 - в) Говорите: "Ви маєте рацію", хоча насправді не згодні з цим.

- г) Говорите: "Я думаю, що це хороший рівень. Що Ви в цьому розумієте".
- д) Чи відчуваєте себе ображеним і нічого не говорите у відповідь.
4. Ви забули взяти з собою якийсь предмет, а думали, що принесли його, і хтось говорить Вам: "Ви такий тюхтій! Ви забули б і свою голову, якби вона не була прикріплена до плечей" .Звичайно Ви у відповідь :
- а) Говорите: "У всякому разі, я уважніший за Вас. Крім того, що Ви в цьому розумієте!"
- б) Говорите: "Так, Ви маєте рацію. Іноді я поводжу себе як тюхтій".
- в) Говорите: "Якщо хто-небудь і роззява, то це Ви".
- г) Говорите: "У всіх людей є недоліки. Я не заслуговую такої оцінки тільки через те, що забув щось".
- д) Нічого не говорите або взагалі ігноруєте цю заяву.
5. Будь-хто, з ким Ви домовилися зустрітися, запізнився на 30 хвилин, і це Вас засмутило, причому людина ця не дає ніяких пояснень своєму запізненню. У відповідь Ви зазвичай:
- а) Говорите: "Я засмучений тим, що Ви змусили мене стільки чекати".
- б) Говорите: "Я все думав, коли ж Ви прийдете".
- в) Говорите: "Це був останній раз, коли я змусив себе чекати Вас".
- г) Нічого не говорите цій людині.
- д) Говорите: "Ви ж обіцяли! Як Ви сміли так спізнюватися!"
6. Вам потрібно, щоб хто-небудь зробив для Вас одну річ. Зазвичай в таких випадках Ви:
- а) Нікого ні про що не просите.
- б) Говорите: "Ви повинні зробити це для мене".
- в) Говорите: "Не могли б Ви зробити для мене одну річ?", після цього пояснюєте суть справи.
- г) Злегка натякаєте, що Вам потрібна послуга цієї людини.
- д) Говорите: "Я дуже хочу, щоб Ви зробили це для мене".

7. Ви знаєте, що хтось відчуває себе засмученим. Зазвичай в таких ситуаціях Ви:
- а) Говорите: "Ви виглядаєте засмученими. Чим я можу Вам допомогти?"
 - б) Перебуваючи поруч з цією людиною, не заводите розмови про його стан.
 - в) Говорите: "У Вас якась неприємність?"
 - г) Нічого не говорите і залишаєте цю людину наодинці з собою.
 - д) Сміючись говорите: "Ви просто як велика дитина!"
8. Ви відчуваєте себе засмученим, а хто-небудь говорить: "Ви виглядаєте засмученими". Звичайно в таких ситуаціях Ви:
- а) Негативно качаєте головою або ніяк НЕ реагуєте.
 - б) Говорите: "Це не Ваша справа!"
 - в) Говорите: "Так, я трохи засмучений".
 - г) Говорите: "Дурниці".
 - д) Говорите: "Я засмучений, залиште мене одного".
9. Будь-хто засуджує Вас за помилку, зроблену іншими. У таких випадках Ви зазвичай:
- а) Говорите: "Ви з глузду з`їхали!"
 - б) Говорите: "Це не моя вина. Цю помилку зробив хтось інший".
 - в) Говорите: "Я не думаю, що це моя вина".
 - г) Говорите: "Дайте мені спокій, Ви не розумієте про що говорите".
 - д) Або приймаєте свою провину або не кажете нічого.
10. Будь-хто просить Вас зробити що-небудь, але Ви не знаєте, чому це повинно бути зроблено. Зазвичай у таких випадках Ви:
- а) Говорите: "Це не має ніякого сенсу, я не хочу це робити".
 - б) Ви виконуєте прохання і нічого не говорите.
 - в) Говорите: "Це дурниці - я не збираюся цього робити".
 - г) Перш ніж виконати прохання, говорите: "Поясніть, будь ласка, чому це

повинно бути зроблено".

д) Говорите: "Якщо Ви цього хочете ...", після чого виконуєте прохання.

11. Хтось каже Вам, що на його думку, те, що Ви зробили, надзвичайне. У

таких випадках Ви зазвичай:

а) Говорите: "Так, я зазвичай це роблю краще, ніж більшість інших людей".

б) Говорите: "Ні, це не було настільки добре".

в) Говорите: "Правильно, я дійсно це роблю краще за всіх".

г) Говорите: "Спасибі".

д) Ігноруєте почуте і нічого не відповідаєте.

12. Хтось був дуже люб`язний з Вами. Зазвичай в таких випадках Ви:

а) Говорите: "Ви дійсно були дуже люб`язні по відношенню до мене".

б) Дієте так, ніби ця людина не була настільки люб`язною до Вас, і говорите: "Так, спасибі".

в) Говорите: "Ви поводити себе по відношенню до мене цілком нормально, але я заслуговую більшого».

г) Ігноруєте цей факт і нічого не говорите.

д) Говорите: "Ви вели себе по відношенню до мене недостатньо добре".

13. Ви розмовляєте з приятелем дуже голосно, і хто-небудь говорить Вам:

"Вибачте, але Ви поводити себе занадто шумно". У таких випадках Ви зазвичай:

а) Негайно припиняєте бесіду.

б) Говорите: "Якщо Вам це не подобається, йдіть геть звідси".

в) Говорите: "Вибачте, я буду говорити тихіше", після чого ведете бесіду приглушеним голосом.

г) Говорите: "Вибачте" і припиняєте бесіду.

д) Говорите: "Все в порядку" і продовжуєте голосно розмовляти.

14. Ви стоїте в черзі, і будь-хто стає попереду Вас. Зазвичай в таких випадках Ви:
- а) Неголосно коментуєте це, ні до кого не звертаючись, наприклад: "Деякі люди поводяться дуже нестримано".
 - б) Говорите: "Ставайте в хвіст черги!"
 - в) Нічого не говорите цій людині.
 - г) Говорите голосно: "Вийди з черги, нахаба!"
 - д) Говорите: "Я зайняв чергу раніше за Вас, будь ласка, станьте в кінець черги".
15. Будь-хто робить що-небудь таке, що Вам не подобається і викликає у Вас сильне роздратування. Зазвичай у таких випадках Ви:
- а) Вигукете: "Ви бовдур, я ненавиджу Вас!"
 - б) Говорите: "Я сердитий на Вас. Мені не подобається те, що Ви робите".
 - в) Дієте так, щоб нашкодити цій справі, але нічого цій людині не кажете.
 - г) Говорите: "Я розсерджений. Ви мені не подобаєтесь".
 - д) Ігнорете цю подію і нічого не говорите цій людині.
16. Будь-хто має що-небудь таке, чим Ви хотіли б користуватися. Зазвичай в таких випадках Ви:
- а) Говорите цій людині, щоб він дав Вам цю річ.
 - б) Утримуєтеся від всяких прохань.
 - в) Заберете цю річ.
 - г) Говорите цій людині, що Ви хотіли б користуватися цим предметом, і потім просите його у нього.
 - д) Думаєте про цей предмет, але не просите його для користування.
17. Будь-хто запитує, чи може він отримати у Вас певний предмет для тимчасового користування, але так як це новий предмет, Вам не хочеться його позичати. У таких випадках Ви зазвичай:
- а) Говорите: "Ні, я тільки що дістав його і не хочу його віддавати - можливо пізніше".

б) Говорите: "Взагалі-то я не хотів би його давати, але Ви можете покористуватися ним".

в) Говорите: "Ні, придбайте свій!"

г) Позичаєте цей предмет всупереч своєму небажанню.

д) Говорите: "Ви з глузду з`їхали!"

18. Якісь люди ведуть бесіду про хобі, яке подобається і Вам, і Ви хотіли би приєднатися до розмови. У таких випадках Ви зазвичай:

а) Не кажете нічого.

б) Перериваєте бесіду і відразу ж починаєте розповідати про свої успіхи в цьому хобі.

в) Підходите ближче до групи і при слушній нагоді вступаєте в розмову.

г) Підходите ближче і очікуєте, коли співрозмовники зверне на Вас увагу.

д) Перериваєте бесіду і негайно починаєте говорити про те, як сильно Вам подобається це хобі.

19. Ви займаєтеся своїм хобі, а хтось у цей час запитує: "Що ви робите?"

Зазвичай Ви:

а) Говорите: "О, це дрібниця" або: "Та нічого особливого".

б) Говорите: "Не заважайте, хіба Ви не бачите, що я зайнятий?"

в) Продовжуєте мовчки працювати.

г) Говорите: "Це зовсім Вас не стосується".

д) Припиняєте роботу і пояснюєте, що саме Ви робите.

20. Ви бачите людину, яка спіткнулася та впала. У таких випадках Ви:

а) Розсміявшись, говорите: "Чому Ви не дивитесь під ноги?"

б) Говорите: "У Вас все в порядку? Можу я чимось Вас допомогти?"

в) Питаєте: "Що трапилося?"

г) Говорите: "Це все вибоїни в тротуарі".

д) Ніяк не реагуєте на цю подію.

21. Ви стукнулися головою об полицку і набили шишку. У вас запитують: "З Вами все гаразд?" Зазвичай Ви:
- а) Говорите: "Я прекрасно себе почуваю!"
 - б) Нічого не говорите, ігноруючи цю людину.
 - в) Говорите: "Чому Ви не займаєтеся своєю справою?"
 - г) Говорите: "Ні, я вдарив свою голову, спасибі за увагу до мене".
 - д) Говорите: "Дарма, у мене все буде о`кей".
22. Ви допустили помилку, але вину за неї покладено на кого-небудь іншого. Зазвичай в таких випадках Ви:
- а) Не кажете нічого.
 - б) Говорите: "Це її помилка!"
 - в) Говорите: "Цю помилку допустив Я".
 - г) Говорите: "Я не думаю, що це зробила ця людина".
 - д) Говорите: "Це її гірка доля".
23. Ви відчуваєте себе ображеним словами, сказаними ким-небудь на Вашу адресу. У таких випадках Ви зазвичай:
- а) Ідете геть від цієї людини, не сказавши їй, що вона засмутила Вас.
 - б) Заявляєте цій людині, щоб вона не сміла більше цього робити.
 - в) Нічого не говорите цій людині, хоча відчуваєте себе ображеним.
 - г) Заявляєте цій людині, що Вам не подобається те, що вона сказала, і що вона не повинна цього робити знову.
24. Будь-хто часто перебиває, коли Ви говорите. Зазвичай в таких випадках Ви:
- а) Говорите: "Вибачте, але я хотів би завершити те, про що розповідав".
 - б) Говорите: "Так не роблять. Чи можу я продовжити свою розповідь?"
 - в) Перериваєте цю людину та продовжуєте свою розповідь.
 - г) Нічого не говорите, дозволяючи іншій людині продовжувати свою промову.
 - д) Говорите: "Замовкніть! Ви мене перебили!"

25. Хтось просить Вас зробити що-небудь, що перешкоджає Вашим планам.

Зазвичай Ви:

- а) Говорите: "Я мав дещо інші плани, але я зроблюте, чого Ви хочете.
- б) Говорите: "Ні в якому разі! Зверніться до когось іншого".
- в) Говорите: "Добре, я зроблю те, що Ви хочете".
- г) Говорите: "Відійдіть і не заважайте мені".
- д) Говорите: "Я вже почав/ла займатися своїми справами, можливо, іншим разом".

26. Ви бачите людину, з якою хотіли б познайомитися. У цій ситуації Ви зазвичай:

- а) Радісно гукаєте до цієї людини і йдете їй назустріч.
- б) Підходите до цієї людини, представляєтеся і починаєте з нею розмову.
- в) Підходите до цієї людини і чекаєте, коли вона заговорить з Вами.
- г) Підходите до цієї людини і починаєте розповідати про великі справи, які Ви здійснили.
- д) Нічого не говорите цій людині.

27. Незнайомою Вам людина зупиняється і гукає до Вас "Привіт!" У таких випадках Ви зазвичай:

- а) Говорите: "Що Вам потрібно?"
- б) Не відповідаєте нічого
- в) Говорите: "Дайте мені спокій".
- г) Відповідаєте "Привіт!", представляєтеся і просите цю людину також представитися.
- д) Киваєте головою, вимовляєте "Привіт!" і проходите повз.

Даний тест являє собою різновид тесту досягнень, тобто побудований за типом завдання, у якій є правильна відповідь. У тесті передбачається деякий еталонний варіант поведінки, який відповідає компетентному, впевненому, партнерському стилю. Ступінь наближення до еталону можна визначити за кількістю правильних відповідей. Неправильні відповіді поділяються на

неправильні "знизу" (залежні) і неправильні "зверху" (агресивні). Опитувальник містить опис 27 комунікативних ситуацій. До кожної ситуації пропонується 5 можливих варіантів поведінки. Треба вибрати один спосіб поведінки, який притаманний даній ситуації. Не можна вибирати два або більше варіантів або приписувати варіант, не зазначений в опитувальнику. Авторами пропонується ключ, за допомогою якого можна визначити, до якого типу реагування відноситься обраний варіант відповіді: впевненому, залежному або агресивному. В результаті пропонується підрахувати число правильних і неправильних відповідей в процентному відношенні до загальної кількості обраних відповідей.

Всі питання розділені авторами на 5 типів комунікативних ситуацій:

- ситуації, в яких потрібна реакція на позитивні висловлювання партнера (питання 1,2,11,12)
- ситуації, в яких підліток (старшокласник) повинен реагувати на негативні висловлювання (питання 3,4,5,15,23,24)
- ситуації, в яких до підлітка (старшокласника) звертаються з проханням (питання 6,10,14,16,17,25)
- ситуації бесіди (питання 13,18,19,26,27)
- ситуації, в яких потрібен прояв емпатії (розуміння почуттів і станів іншої людини (питання 7, 8, 9, 20, 21, 22).

Обробка та аналіз результатів:

Відзначте, який спосіб спілкування Ви вибрали (залежний, компетентний, агресивний) в кожній запропонованій ситуації відповідно до ключа. Проаналізуйте результати: які вміння у Вас сформовані, який тип поведінки переважає?

Блоки умінь:

1. Уміння надавати і приймати знаки уваги (компліменти) від однолітка - питання 1, 2, 11, 12.
2. Реагування на справедливу критику - питання 4, 13.
3. Реагування на несправедливу критику - питання 3, 9.
4. Реагування на провокуючу поведінку з боку співрозмовника - питання 5, 14, 15, 23, 24.
5. Уміння звернутися до однолітка з проханням - питання 6, 16.
6. Уміння відповісти відмовою на чуже прохання, сказати "ні" - питання 10, 17, 25.
7. Уміння самому надати співчуття, підтримку - питання 7, 20.
8. Уміння самому приймати співчуття і підтримку з боку однолітків - питання 8, 21.
9. Уміння вступити в контакт з іншою людиною, контактність - питання 18, 26.
10. Реагування на спробу вступити з тобою в контакт - питання 19, 27.

КЛЮЧІ

залежні компетентні агресивні

1	АГ	БВ	Д
2	АВ	Д	БГ
3	ВД	Б	АГ
4	БД	Г	АВ
5	Г	АБ	ВД
6	АГ	ВД	Б
7	БГ	АВ	Д
8	АГ	В	БД
9	Д	БВ	АГ
10	БД	Г	АВ
11	БД	Г	АВ
12	БГ	А	ВД
13	АГ	В	БД
14	АВ	Д	БГ
15	ВД	Б	АГ
16	БД	Г	АВ
17	Г	АБ	ДВ
18	АГ	В	БД

19	АВ	Д	БГ
20	ГД	БВ	А
21	Б	ГД	АВ
22	А	ВГ	БД
23	АВ	Д	БГ
24	Г	АБ	ВД
25	В	АТ	БГ
26	ВД	АБ	Г
27	БД	АГ	В

Додаток Д.

Методика «Задоволеність навчальною діяльністю» (Л. В. Міщенко)

Зміст методики

Інструкція: З метою підвищення ефективності навчання просимо вас взяти участь у дослідженні. Прочитайте кожне висловлювання та висловіть свою думку щодо досліджуваних предметів, проставивши навпроти номера висловлювання відповідну відповідь. Використовуйте для цього вказані у дужках позначення: «вірно» (++); "мабуть, вірно" (+); "мабуть, невірно" (-); "неправильно" (-).

Зміст суджень

1. Я часто відчуваю глибоке задоволення не тільки від результатів свого навчання, а й від процесу навчання.
2. Навчання в університеті сприяє розвитку мого творчого, інтелектуального потенціалу.
2. Я вважаю, що знання, уміння та навички, які отримують в університеті, зможуть забезпечити успішність майбутньої професійної діяльності.
3. Зазвичай я настільки захоплююсь виконанням навчального завдання, що не помічаю, як минає час.
4. Навчальна діяльність в університеті дозволяє сформувати у мене важливі та необхідні професійні якості.

5. Навчання в університеті вимагає від мене великої інтелектуальної напруги, і це мені подобається.
6. У процесі навчання у мене формується прагнення до пошуку та раціоналізації.
7. Навчання побудовано так, що в мене активно розвиваються аналітичні прогностичні та конструктивні вміння.
8. Я активно беру участь у науково-дослідній студентській роботі.
9. Форми навчання на моєму факультеті успішно формують у мене професійну та комунікативну компетентність, підвищуючи пізнавальну активність.
10. Домашні завдання дозволяють активно вести самонавчання та розвивати самостійність.
11. Форми навчальної діяльності в університеті розвивають у мене здібності до самонавчання.
12. Я люблю розумову працю та отримую інтелектуальне задоволення від навчання в університеті.
13. Я відчуваю себе впевнено на семінарських та практичних заняттях.
14. Мені подобається, що більшість викладачів використовують багатий арсенал методів, форм і способів навчання у поєднанні з високою методичністю.
15. На моєму факультеті є всі можливості навчитися успішно жити в даному суспільстві, стати сучасником цієї епохи і вдалим однолітком мого покоління.
16. На моєму факультеті створено всі умови для особистісного зростання.
17. Виховна робота на факультеті та у вузі дозволяє сформувати та розвинути соціально-значущі якості.
18. На факультеті створюється атмосфера доброзичливості та взаємодопомоги, що дозволяє формувати вміння бачити проблеми сучасного життя і вирішувати їх у міру своїх сил та можливостей.
19. Я вважаю, що заходи, які проводяться у вузі та на факультеті, виховують людину з активною життєвою позицією, що вміє працювати над собою, створюють перспективну модель спеціаліста.

20. Мені подобається, що в університеті організується багато заходів, які сприяють розвитку душевної теплоти, співчуття, любові до ближнього, доброти та милосердя.
21. Позааудиторна робота на факультеті допомагає прищепити любов до своєї професії, виховати справжнього професіонала.
22. На моєму факультеті проводяться вдалі виховні заходи, що сприяють реалізації завдань адаптації першокурсників, надання допомоги молодим сім'ям, попередження правопорушень, боротьби з курінням, алкоголізмом, наркоманією, ВІЛ-інфекцій у студентському середовищі.
23. Мені подобається, що керівництво мого факультету розвиває самоврядування, залучаючи студентів до активної управлінської діяльності.
24. Виховні заходи ненав'язливо формують потребу у студентів впливати на життя в університеті, країні.
25. Більшість заходів в університеті сприяють активному вихованню високих моральних та цивільно-патріотичних якостей.
26. Мені подобається обрана мною професія, тому я постійно прагну підвищити рівень знань, щоб стати висококваліфікованим спеціалістом.
27. Я вважаю свою майбутню професію важливою для суспільства, вона сприяє розвитку країни.
28. Моя професія сприяє саморозкриттю, самоактуалізації.
29. Мені подобається, що моя професія дає можливість спілкуватися з людьми, активно вмикатися у суспільне життя.
30. Вибрана професія дозволить мені в повному обсязі реалізувати свої здібності.
31. Моя майбутня професійна діяльність дозволить мені забезпечити себе та свою сім'ю.
32. Моя майбутня професія забезпечує мою потребу у соціальному визнанні та повазі товариства.
33. Якби мені знову довелося вибирати професію, я вибрав би знову цю.
34. Моя професія дає можливість повністю розкритися моїй індивідуальності.

35. Оволодівши своєю професією, я зможу принести велику користь людям.
36. Вибрана професія зможе забезпечити найвищий рівень заробітної плати.
37. Успіхи та невдачі моїх однокурсників викликають у мене участь та співпереживання.
38. У своїй студентській групі я вільно висловлюю власну думку під час обговорення питань, що стосуються всієї групи.
39. Члени моєї студентської групи з повагою ставляться до моєї думки.
40. У моєму ставленні до однокурсників переважає схвалення та підтримка, критику я висловлюю з добрими намірами.
41. Мені подобається брати участь із моїми однокурсниками у спільних справах, разом проводити вільний час.
42. Я завжди активно беру участь у прийнятті колективних рішень з питань навчання та життя групи.
43. Досягнення чи невдачі моєї студентської групи переживаються мною як мої власні.
44. Я відкрито розповідаю про свої справи моїм одногрупникам і готовий завжди з розумінням вислухати кожного із них.
45. Я є активним та авторитетним членом моєї студентської групи.
46. У моїх взаєминах з однокурсниками переважають доброзичливість та взаємні симпатії.
47. Я вважаю членів своєї навчальної групи своїми друзями.
48. На моєму факультеті викладачі завжди вміють вселити впевненість у собі.
49. У процесі навчання викладачі зазвичай правильно можуть оцінити мій внутрішній стан, вловити тонкі складні нюанси моєї психіки.
50. Деканат мого факультету користується неформальним визнанням та повагою студентів.
51. Викладачі та деканат піклуються і поважають кожного студента, що формує почуття прихильності до свого факультету.
52. Я ходжу до університету радісно з наснагою, так, як деканат створює сприятливу атмосферу для навчальної діяльності.

53. Я вважаю, що керівництво інституту та факультету постійно піклується про покращення умов навчальної діяльності.
54. Викладачі тонко і ненав'язливо формують у мене професійну спрямованість, враховуючи мої індивідуально-психологічні особливості.
55. Я з повагою ставлюся до викладачів, оскільки вони завжди можуть забезпечити швидке та глибоке засвоєння знань та вмінь.
56. Мені подобається, що викладачі підтримують та заохочують творчий пошук та ініціативу, сприяють інтелектуальному розвитку.
57. Терплячість та тактовність викладачів допомагає виробити у мене необхідні якості для продуктивного спілкування
58. У мене склалися добрі стосунки зі усіма викладачами.
59. Мій побут відповідає моїм потребам.
60. Зазвичай я прокидаюся бадьорим і з добрим настроєм.
61. Я раціонально розподіляю свій час, і мені його вистачає і на відпочинок, і навчання.
62. Я вважаю уклад свого життя доцільним: режим харчування, праці та відпочинку задовольняє мої потреби.
63. На початку кожного місяця я розписую свої витрати та доходи, що дозволяє мені не позичати грошей.
64. У вільний час я намагаюся придбати як практичні, так і теоретичні знання самостійно, і це дозвілля мені подобається найбільше.
65. Я вмію налагодити свій побут і легко виконую домашні обов'язки.
66. Я можу розподіляти свої доходи раціонально, і мені вистачає грошей на всі щомісячні витрати.
67. Навчальні заняття та самостійна робота не викликають у мене перевтому.
68. Я почуваюся повним сил, енергії та здоров'я.
69. У мене достатньо вільного часу, я із задоволенням спілкуюсь із друзями.

Опрацювання результатів

Для обробки результатів дослідження необхідно використовувати ключ, який порівнюється з відповідями випробуваного. Кожна відповідь оцінюється за чотирибальною системою: "невірно" - оцінюється в 1 бал;

"мабуть, неправильно" - оцінюється в 2 бали; "мабуть, вірно" - оцінюється в 3 бали; "вірно" - оцінюється в 4 бали.

1. Шкала загальної задоволеності навчальною діяльністю, сумарний показник (Ус) – 70 пунктів (Всі пункти опитувальника).

2. Субшкала задоволеності навчальним процесом (УУ) - 15 пунктів (1-15 затвердження).

3. Субшкала задоволеності виховним процесом (Ув) - 11 пунктів (16-26 затвердження).

4. Субшкала задоволеності обраною професією (Уп) – 11 пунктів (27–37 затвердження).

5. Субшкала задоволеності взаєминами з однокурсниками (Уо) - 11 пунктів (38-48) затвердження).

6. Субшкала задоволеності взаємодією з викладачами та керівниками факультету, вузу (Ур) - 11 пунктів (49-59 затвердження).

7. Субшкала задоволеності побутом, бюджетом, дозвіллям, здоров'ям (Уз) - 11 пунктів (60-70) затвердження).

Відповідно до ключа підраховується загальна кількість балів за кожною шкалою та ділиться на загальну кількість пунктів (висловлювань-тверджень) кожної шкали.

Аналіз результатів

Отримані у процесі обробки відповідей випробуваного результати розшифровувалися наступним чином.

Від 1 до 1,5 балів — повна незадоволеність, навчальна діяльність йде неблагополучно, стосунки з викладачами та однокурсниками не складаються, обрана професія не відповідає запитам. Побут, дозвілля та бюджет не задовольняють.

Від 1,6 до 2,5 балів – навчальна діяльність йде недостатньо благополучно, студент має багато навчальних та комунікативних труднощів, думки про обрану професію не приносять задоволення, студент не виявляє ініціативи в навчальній діяльності та насилу вирішує побутові проблеми.

Від 2,6 до 3,5 балів – навчальна діяльність протікає в межах норми, але не дає можливості реалізувати всі свої здібності; деяка незадоволеність виникає лише в окремих областях навчально-професійної діяльності.

Від 3,6 до 4 балів - навчання йде благополучно, студент відчуває задоволення від спілкування з однокурсниками, викладачами, впевнений у своїй майбутній професійній затребуваності, його запити не перевищують побутову та бюджетну реальність.

Кількість балів по всіх субшкалах підраховується та аналізується аналогічним чином.

Додаток Є.

Методика «Мотивація успіху та страх невдачі» (А.Рєан) [72]

Інструкція: Відповідаючи на нижчеприведені питання, необхідно вибрати відповідь «та» чи «ні». Якщо вам важко з відповіддю, то пригадайте, що «та» об'єднує як явне «так», так і «скоріше так, чим немає». То ж відноситься і до відповіді «ні»: він об'єднує явне «ні» і «скоріше немає, чим так».

Відповідати на питання слід швидко, не замислюючись надовго. Відповідь, яка першою прийде до голови, як правило, є і найбільш точною.

Текст опитувальника

1. Включаючись в роботу, як правило, оптимістично сподіваюся на успіх.
2. У діяльності активний.

3. Схильний до прояву ініціативності.
4. При виконанні відповідальних завдань прагну по можливості знайти причини відмови від них.
5. Часто вибираю крайнощі: або занижені легкі завдання, або нереалістично високі по труднощі.
6. При зустрічі з перешкодами, як правило, не відступаю, а шукаю способи їх подолання.
7. При чергуванні успіхів і невдач схильний до переоцінки своїх успіхів.
8. Продуктивність діяльності в основному залежить від моєї власної цілеспрямованості, а не від зовнішнього контролю.
9. При виконанні достатньо важких завдань, в умовах обмеження часу, результативність діяльності погіршується.
10. Схильний проявляти наполегливість в досягненні мети.
11. Схильний планувати своє майбутнє на достатньо віддалену перспективу.
12. Якщо ризикую, то, скоріше, з розумом, а не відчайдушно.
13. Не дуже наполегливий в досягненні мети, особливо якщо відсутній зовнішній контроль.
14. Вважаю за краще ставити перед собою середні по труднощі або злегка завищені, але досяжні цілі, чим нереально високі.
15. У разі невдачі при виконанні якого-небудь завдання його привабливість, як правило, знижується.
16. При чергуванні успіхів і невдач схильний до переоцінки своїх невдач.
17. Вважаю за краще планувати своє майбутнє лише на найближчий час.
18. При роботі в умовах обмеження часу результативність діяльності поліпшується, навіть якщо завдання достатнє важке.
19. У разі невдачі при виконанні чого-небудь від поставленої мети, як правило, не відмовляюся.
20. Якщо завдання вибрав собі сам, то у разі невдачі його привабливість ще більш зростає.

**«Оцінка комунікативних і організаторських здібностей особистості» КОС-1
(В.Синявський, В.Федорошин) [73]**

Інструкція. Вам потрібно відповісти на всі ці питання. Вільно висловлюйте свою думку з кожного питання і відповідайте на них так: якщо ваша відповідь на питання позитивна, то на аркуші відповідей поруч з номером питання поставте знак "+", якщо ж негативний - знак "-". Ніяких додаткових написів і знаків робити не слід.

1. Чи багато у вас друзів, з якими ви постійно спілкуєтеся?
2. Чи часто вам вдається схилити більшість своїх товаришів до прийняття ними вашої думки?
3. Чи довго вас турбує почуття образи, завданої вам кимось із ваших товаришів?
4. Чи завжди вам важко орієнтуватися в критичній ситуації?
5. Чи є у вас прагнення до встановлення нових знайомств з різними людьми?
6. Чи подобається вам займатися громадською роботою?
7. Чи вірно, що вам приємніше проводити час з книгою або за будь-яким іншим заняттям ніж з людьми?
8. Якщо виникли деякі перешкоди у здійсненні ваших намірів, то чи легко ви відступаєте від них?
9. Чи легко ви встановлюєте контакти з людьми, які значно старші за вас за віком?
10. Чи любите ви організовувати і придумувати зі своїми товаришами різні ігри та розваги?
11. Чи важко вам включатися в нові для вас компанії?
12. Чи часто ви відкладаєте на інші дні ті справи, які потрібно було б виконати сьогодні?
13. Чи легко вам вдається встановлювати контакти з незнайомими людьми?
14. Чи намагаєтеся ви домогтися, щоб ваші товариші діяли відповідно з вашою думкою?

15. Чи важко ви освоюєтеся в новому колективі?
16. Чи вірно, що у вас не буває конфліктів з вашими товаришами через невиконання ними своїх обіцянок, зобов'язань, обов'язків?
17. Чи прагнете ви при нагоді познайомитися і поговорити з новою людиною?
18. Чи часто ви берете ініціативу на себе у вирішенні важливих справ?
19. Чи часто вас дратують навколишні люди і хочеться побути на самоті?
20. Чи правда, що ви зазвичай погано орієнтуєтеся в незнайомій для вас обстановці?
21. Чи подобається вам постійно знаходитися серед людей?
22. Чи виникає у вас роздратування, якщо вам не вдається закінчити розпочату справу?
23. Чи відчуваєте ви себе незручно коли доводиться проявити ініціативу щоб познайомитися з новою людиною?
24. Чи правда, що ви втомлюєтеся від частого спілкування з товаришами?
25. Чи любите ви брати участь у колективних іграх?
26. Чи часто ви проявляєте ініціативу при вирішенні питань, які зачіпають інтереси ваших товаришів?
27. Чи правда, що ви відчуваєте себе невпевнено серед малознайомих вам людей?
28. Чи правда, що ви рідко прагнете довести свою правоту?
29. Чи вважаєте ви, що для вас не складно внести пожвавлення в малознайому компанію?
30. Чи приймали ви участь у громадській роботі в школі, класі, групі?
31. Чи прагнете ви обмежити коло своїх знайомих невеликою кількістю людей?
32. Чи вірно, що ви не прагнете відстоювати свою думку або рішення, якщо воно не було відразу прийняте вашими товаришами?
33. Чи відчуваєте ви себе ніби некомфортно, потрапивши в незнайому компанію?

34. Чи охоче ви організовуєте різноманітні заходи для своїх товаришів?
35. Чи правда, що ви не відчуваєте себе досить упевненим і спокійним коли доводиться говорити що-небудь великій групі людей?
36. Чи часто ви спізнюєтеся на ділові зустрічі, побачення?
37. Чи правда, що у вас багато друзів?
38. Чи часто ви опиняєтеся в центрі уваги своїх друзів?
39. Чи часто ви відчуваєте незручність при спілкуванні з малознайомими людьми?
40. Чи правда, що ви не дуже впевнено почуваете себе в оточенні великої групи своїх товаришів?

Дешифратор

Комуникативних схильностей	Організаторських схильностей:		
1 + 3 - 5 + 7 - 9 +	21 + 23 - 25 + 27	2 + 4 - 6 + 8 - 10	22 + 24 - 26 + 28
11 - 13 + 15 - 17 +	- 29 + 31 - 33 + 35	+ 12 - 14 + 16 -	- 30 + 32 - 34 +
19 -	- 37 + 39 -	18 + 20 -	36 - 38 + 40 -

Обробка

С допомогою дешифратора підрахувати кількість співпадаючих з ним відповідей. оціночний критерій К виражається відношенням кількості співпадаючих відповідей по кожному розділу до максимально можливого числа збігів (до 20). Показники будуть варіюватися від 0 до 1 (це кількісна характеристика). Для якісної стандартизації використовуються шкали оцінок.

Шкала оцінок комуникативних схильностей

Оцінка Рівень

0,10--0,45 1 Низький

0,46--0,55 2 Нижче середнього

0,56--0,65 3 Середній

0,66--0,75 4 Високий

0,76--1,00 5 Дуже високий

Шкала оцінок організаторських схильностей

Оцінка Рівень

0,20--0,55 1 Низький

0,56--0,65 2 Нижче середнього

0,66--0,70 3 Середній

0,71--0,80 4 Високий

0,81--1,00 5 Дуже високий

Випробуваний, отримав оцінки 1, має вкрай низький рівень прояву організаторських або комунікативних схильностей.

Випробуваний, отримав оцінки 2, не прагне до спілкування, відчуває себе самото в новій компанії, вважає за краще проводити час наодинці з собою, обмежує свої знайомства, відчуває труднощі у встановленні контактів з людьми і у виступі перед аудиторією, погано орієнтується в незнайомій ситуації, не відстоює свою думку, важко переживає образи. Прояв ініціативи в суспільній діяльності вкрай занижена, у багатьох справах він вважає за краще уникати прийняття самостійних рішень.

Випробуваний, отримав оцінки 3, прагне до контактів з людьми, не обмежує коло своїх знайомств, відстоює свою думку, планує свою роботу. Однак потенціал цих схильностей не відрізняється високою стійкістю.

Випробуваний, отримав оцінки 4, не губиться в новій обстановці, швидко знаходить друзів, постійно прагне розширити коло своїх знайомств, займається громадською діяльністю, допомагає близьким, друзям, проявляє ініціативу в

спілкуванні, із задоволенням бере участь в організації громадських заходів, здатний прийняти самостійне рішення у важкій ситуації.

Випробуваний, отримав оцінки 5, активно прагне до організаторської та комунікативної діяльності, відчуває в ній потребу. Швидко орієнтується у важких ситуаціях, невимушено поводить себе в новому колективі. У важливій справі або складній ситуації вважає за краще приймати самостійне рішення, відстоює свою думку і домагається, щоб воно було прийнято товаришами. Може внести позитивні зміни в незнайому компанію, любить організовувати різні ігри, заходи, наполегливий в діяльності, яка його приваблює. Сам шукає такі справи, які задовольняли б його потреби в комунікативній і організаторській діяльності.

Методика констатує лише наявний рівень розвитку комунікативних та організаторських схильностей у даний період розвитку особистості. Вони не залишаються незмінними в процесі подальшого розвитку людей. При наявності мотивації, цілеспрямованості і належних умов діяльності такі схильності можуть розвиватися.

Ключ до опитувальника

Вважаються за правильне:

- відповідь «так»: 1, 2, 3, 6, 8, 10, 11, 12, 14, 16, 18, 19, 20;
- відповідь «ні»: 4, 5, 7, 9, 13, 15, 17.

Обробка результатів і критерії оцінки

За кожен збіг відповіді з ключем випробовуваному дається 1 бал. Підраховується загальна кількість набраних балів.

Якщо кількість набраних балів від 1 до 7, то діагностується мотивація на невдачу (боязнь невдачі).

Якщо кількість набраних балів від 14 до 20, то діагностується мотивація на успіх (надія на успіх).

Якщо кількість набраних балів від 8 до 13, то слід вважати, що мотиваційний полюс яскраво не виражений. При цьому можна мати на увазі,

що, якщо кількість балів 8 — 9, є певна тенденція мотивації на невдачу, а якщо кількість балів 12—13, є певна тенденція мотивації на успіх.

Мотивація на успіх відноситься до позитивної мотивації. При такій мотивації людина, починаючи справу, має на увазі досягнення чогось конструктивного, позитивного. У основі активності людини лежить надія на успіх і потребу в досягненні успіху. Такі люди зазвичай упевнені в собі, в своїх силах, відповідальні, ініціативні і активні. Їх відрізняє наполегливість в досягненні мети, цілеспрямованість.

Мотивація на невдачу відноситься до негативної мотивації. При даному типі мотивації активність людини пов'язана з потребою уникнути осуду, покарання, невдачі. Взагалі, в основі цієї мотивації лежить ідея уникнення і ідея негативних очікувань. Починаючи справу, людина вже наперед боїться можливої невдачі, думає про шляхи уникнення цієї гіпотетичної невдачі, а не про способи досягнення успіху.

Люди, мотивовані на невдачу, зазвичай відрізняються підвищеною тривожністю, низькою упевненістю в своїх силах. Прагнуть уникати відповідальних завдань, а при необхідності рішення надвідповідальних задач можуть впадати в стан, близький до панічного. Принаймні, ситуативна тривожність у них в цих випадках стає надзвичайно високою. Все це разом з тим може поєднуватися з вельми відповідальним відношенням до справи.

Додаток Н.

Методика діагностики лідерських здібностей (Є. Жаріков, Є. Крушельницький) [26]

Інструкція. Вам пропонується 50 висловлювань, на які потрібно дати відповідь «так» чи «ні». Середнього значення у відповідях не передбачено. Довго не замислюйтесь над висловлюваннями. Якщо сумніваєтеся, все-таки зробіть позначку на «+» або «-» («а» або «б») на користь того альтернативної відповіді, до якого ви найбільше схильєтеся.

Тест-опитувальник

1. Чи часто ви буваєте в центрі уваги оточуючих?

а) так; б) ні.

2. Чи вважаєте ви, що багато хто з оточуючих вас людей займає більш високе положення по службі, ніж ви?

а) так; б) ні.

3. Перебуваючи на зборах із людьми, які мають однакове з вами службове положення, чи відчуваєте ви бажання не висловлювати свою думку, навіть коли це необхідно?

а) так; б) ні.

4. Коли ви були дитиною, чи подобалося вам бути лідером серед однолітків?

а) так; б) ні.

5. Чи відчуваєте ви задоволення, коли вам вдається переконати когось у чомусь?

а) так; б) ні.

6. Чи трапляється, що вас називають нерішучою людиною?

а) так; б) ні.

7. Чи згодні ви з твердженням: «Все корисне в світі є результатом діяльності невеликого числа видатних людей»?

а) так; б) ні.

8. Чи відчуваєте ви нагальну необхідність мати порадника, який міг би спрямувати вашу професійну активність?

а) так; б) ні.

9. Чи втрачали ви колись самовладання у розмові з іншими людьми?

а) так; б) ні.

10. Чи приносить вам задоволення бачити, що оточуючі побоюються вас?

а) так; б) ні.

11. Чи намагаєтеся ви займати за столом (на зборах, у компанії тощо) таке місце, яке дозволяло б вам бути в центрі уваги і контролювати ситуацію?

а) так; б) ні.

12. Чи вважаєте ви, що маєте здатність справляти на людей враження?

а) так; б) ні.

13. Чи вважаєте ви себе мрійником?

а) так; б) ні.

14. Чи губитеся ви у ситуації, коли люди, які оточують вас, висловлюють незгоду з вами?

а) так; б) ні.

15. Чи траплялося вам за особистою ініціативою займатися організацією трудових, спортивних та інших команд чи колективів?

а) так; б) ні.

16. Якщо те, що ви намітили, не принесло очікуваних результатів, то ви:

а) будете раді, якщо відповідальність за цю справу покладуть на когонебудь іншого;

б) візьмете на себе відповідальність і самі доведете справу до кінця.

17. Яка з двох думок вам ближче?

а) справжній керівник повинен сам робити ту справу, якою він керує, і особисто брати участь у ній;

б) справжній керівник повинен тільки вміти керувати іншими і не обов'язково робити справу сам.

18. З ким ви надаєте перевагу працювати?

а) з людьми, які слухняно виконують настанови;

б) з незалежними й самостійними людьми.

19. Чи намагаєтеся ви уникати гострих дискусій?

а) так; б) ні.

20. Коли ви були дитиною, чи часто ви стикалися з владністю ваших батьків?

а) так; б) ні.

21. Чи вмієте ви в дискусії на професійну тему привернути на свій бік тих, хто раніше був з вами не згоден?

а) так; б) ні.

22. Уявіть собі таку сцену: під час прогулянки з друзями в лісі ви заблукали. Наближається вечір і треба приймати рішення. Як ви вчините?

а) надасте можливість прийняти рішення найбільш компетентному з вас;

б) просто не будете нічого робити, розраховуючи на інших.

23. Є таке прислів'я: «Краще бути першим на селі, ніж останнім у місті». Чи справедливе воно?

а) так; б) ні.

24. Чи вважаєте ви себе людиною, яка здатна впливати на інших?

а) так; б) ні.

25. Чи може невдача в прояві ініціативи змусити вас більше ніколи цього не робити?

а) так; б) ні.

26. Хто, з вашої точки зору, справжній лідер?

а) найкомпетентніша людина;

б) той, у кого найсильніший характер.

27. Чи завжди ви намагаєтеся зрозуміти і належно оцінити людей?

а) так; б) ні.

28. Чи поважаєте ви дисципліну?

а) так; б) ні.

29. Який з наступних двох керівників для вас краще?

а) той, який все вирішує сам;

б) той, який завжди радиться і прислухається до думок інших.

30. Який з наступних стилів керівництва, на вашу думку, найкращий для роботи установи того типу, в якому ви працюєте?

а) колегіальний;

б) авторитарний.

31. Чи часто у вас створюється враження, що інші зловживають вами?

а) так; б) ні.

32. Який з наступних портретів більше нагадує вас?

а) людина з гучним голосом, виразними жестами, за словом в кишеню не полізе;

б) людина з спокійним, тихим голосом, стримана, задумлива.

33. Як ви поведете себе на зборах і нараді, якщо вважаєте свою думку єдиною правильною, але решта з вами не згодні?

а) промовчите;

б) будете відстоювати свою думку.

34. Чи підкоряєте ви свої інтереси і поведінку інших людей справі, якою займаєтеся?

а) так; б) ні.

35. Чи виникає у вас почуття тривоги, якщо на вас покладено відповідальність за якусь важливу справу?

а) так; б) ні.

36. Що б ви хотіли?

а) працювати під керівництвом хорошої людини;

б) працювати самостійно, без керівників.

37. Як ви ставитеся до твердження: «Для того щоб сімейне життя було хорошим, необхідно, щоб рішення в сім'ї приймав хтось один з подружжя?»

а) згоден; б) не згоден.

38. Чи траплялося вам купувати що-небудь під впливом думки інших людей, а не виходячи з власної потреби?

а) так; б) ні.

39. Чи вважаєте ви свої організаторські здібності хорошими?

а) так; б) ні.

40. Як ви поведетесь, зіткнувшись з труднощами?

а) опускаєте руки;

б) з'являється сильне бажання їх подолати.

41. Чи висловлюєте ви критику людям, якщо вони цього заслуговують?

а) так; б) ні.

42. Чи вважаєте ви, що ваша нервова система здатна витримати життєві навантаження?

а) так; б) ні.

43. Як ви вчините, якщо вам запропонують реорганізувати вашу установу чи організацію?

а) введу потрібні зміни негайно;

б) не буду поспішати і спочатку все ретельно обміркую.

44. Чи зможете ви перервати занадто балакучого співрозмовника, якщо це необхідно?

а) так; б) ні.

45. Чи згодні ви з твердженням: «Для того щоб бути щасливим, треба жити непомітно»?

а) так; б) ні.

46. Чи вважаєте ви, що кожна людина повинна зробити що-небудь видатне?

а) так; б) ні.

47. Ким би ви хотіли стати?

а) художником, поетом, композитором, вченим;

б) видатним керівником, політичним діячем.

48. Яку музику вам приємніше слухати?

а) величну й урочисту;

б) тиху і ліричну.

49. Чи відчуваєте ви хвилювання, чекаючи зустрічі з важливими і відомими людьми?

а) так; б) ні.

50. Чи часто ви зустрічали людей з більш сильною волею, ніж ваша?

а) так; б) ні.

Опрацювання та інтерпретація результатів

Сума балів за відповіді підраховується за допомогою ключа до опитувальника.

Ключ до опитувальника

1а, 2а, 3б, 4а, 5а, 6б, 7а, 8б, 9б, 10а, 11а, 12а, 13б, 14б, 15а, 16б, 17а, 18б, 19б, 20а, 21а, 22а, 23а, 24а, 25б, 26а, 27б, 28а, 29б, 30б, 31а, 32а, 33б, 34а, 35б, 36б, 37а, 38б, 39а, 40б, 41а, 42а, 43а, 44а, 45б, 46а, 47б, 48а, 49б, 50б.

За кожну відповідь, яка збігається з ключем, нараховується один бал, в іншому випадку – 0 балів.

Сума балів менше 25 – низький рівень лідерських здібностей.

Сума балів в межах від 26 до 35 – середній рівень лідерських здібностей.

Сума балів в межах від 36 до 40 – високий рівень лідерських здібностей.

Сума балів більше 40 – людина як лідер схильна до диктату.

Інтерпретація

Здатність людини бути лідером багато у чому залежить від розвиненості організаторських і комунікативних здібностей. Тож якими характерологічними

рисами особистості повинен володіти справжній лідер? Такими ознаками, як відзначають Є.Жаріков і Є.Крушельницький, можуть служити наступні прояви:

- Вольовий, здатний долати перешкоди на шляху до мети.
- Наполегливий, вміє розумно ризикувати.
- Терплячий, готовий довго і добре виконувати одноманітну, нецікаву роботу.
- Ініціативний і воліє працювати без надлишкової опіки. Незалежний.
- Психічно стійкий і не дає захопити себе нереальними пропозиціями.
- Добре пристосовується до нових умов і вимог.
- Самокритичний, тверезо оцінює не тільки свої успіхи, але й невдачі.
- Вимогливий до себе та інших.
- Критичний, здатний бачити в привабливих пропозиціях слабкі сторони.
- Надійний, тримає слово, на нього можна покластися.
- Витривалий, може працювати навіть в умовах перевантажень.
- Сприйнятливий до нового, схильний вирішувати нетрадиційні задачі оригінальним методом.
- Стресостійкий, не втрачає самовладання і працездатності в екстремальних ситуаціях. Оптимістичний, відноситься до труднощів як до неминучих.
- Рішучий, здатний самостійно і своєчасно приймати рішення, в критичних ситуаціях брати відповідальність на себе.
- Здатний змінювати стиль поведінки в залежності від умов.

Представлена методика дозволяє оцінити здатність людини бути лідером.